

INNHOLDSFORTEGNELSE

FORORD	3
FORKORTELSER	5
ISLAMISERING OG MODERNISERING AV EGYPT	7
TIDLIGERE FORSKNING	8
<i>HVA ER ISLAMISME?</i>	9
<i>ISLAMISME SOM EN REAKSJON PÅ MODERNISERING</i>	11
<i>ISLAMISME SOM OPPOSISJON</i>	14
<i>ISLAMISME SOM FRIGJØRINGSPROSJEKT</i>	15
<i>ISLAM SOM AKTIVISME</i>	17
ISLAMISERINGEN AV DEN EGYPTISKE STUDENTBEVEGELSEN PÅ 1970-TALLET	18
<i>UTDANNING OG MODERNITET</i>	20
KILDER	24
STUDENTENE I MODERNE EGYPTISK HISTORIE 1919-1970	27
DE EGYPTISKE STUDENTER I PERIODEN 1919-1952	27
<i>ET TODELT SAMFUNN</i>	28
<i>DET MUSLIMSKE BRORSKAPET SOM STUDENTBEVEGELSE</i>	29
DE EGYPTISKE STUDENTENE 1952 - 1968	32
<i>ISLAM UNDER NASSER</i>	33
UTDANNINGSSYSTEMET 1952 – 1970	34
STATSMAKT MOT STUDENTMAKT	36
SEKSDAGERSKRIGEN OG STUDENTENE	38
<i>POLARISERING AV STUDENTENE I KJØLVANNET AV SEKSDAGERSKRIGEN</i>	38
FRAMVEKST AV EN ISLAMSK STUDENTBEVEGELSE 1968-1975	41
GUNSTIGE FORHOLD FOR FRAMVEKST AV EN ISLAMSK STUDENTBEVEGELSE	42
<i>SEKSDAGERSKRIGEN</i>	42
<i>NASSER DØR, ANWAR AL-SADAT OVERTAR</i>	43
<i>SADAT POLITISERER CAMPUS</i>	43
DE FØRSTE INDIKASJONER PÅ ISLAMSK STUDENTAKTIVITET 1968-1972	46
<i>STUDENTOPPRØRENE I 1972 OG 1973</i>	46
<i>ETABLERINGEN AV AL-JAMĀ‘A AL-ISLĀMĪYA</i>	48
<i>SOMMERLEIRENE OG DERES ROLLE I ETABLERING AV EN ISLAMSK STUDENTBEVEGELSE</i>	51
REKRUTTERING PÅ UNIVERSITET	52
<i>REGIMET OG DE ISLAMSKES STUDENTER</i>	53
<i>TIDLIG IDEOLOGISK PÅVIRKNING</i>	56
AKTIVITETER I DEN FØRSTE PERIODEN	57
OKTOBER OG OLJE	58
AL-JAMĀ‘A AL-ISLĀMĪYA SOM VELFERDSORGANISASJON 1975 -1979	61
EGYPT ETTER OKTOBERKRIGEN	62
<i>ÅPNING MOT VESTEN</i>	62
TAKTISKE ULIKHETER MELLOM VENSTRESIDEN OG ISLAMISTENE	63
AL-JAMĀ‘A AL-ISLĀMĪYAS AKTIVITETSOMRÅDER	66
<i>DE ISLAMSKES LEIRENE</i>	67
<i>STUDENTBYENE</i>	69

<i>UNIVERSITETSMOSKEENE</i>	70
<i>VIDEREGÅENDE SKOLER</i>	70
DE ISLAMSKES STUDENTENE TAR GRADVIS OVER.....	71
<i>AL-JAMĀ‘A AL-ISLĀMĪYA STILLER TIL VALG</i>	72
AL-JAMĀ‘A AL-ISLĀMĪYA SOM VELDEDIG ORGANISASJON	76
<i>BOKSALG</i>	77
<i>ORGANISERING AV PILEGRIMSREISER</i>	78
<i>TILTAK FOR Å BEVARE KVINNENS VERDIGHET</i>	79
RELIGION OG POLITIKK 1975-1979	83
JIS IDEOLOGI	83
<i>ISLAM SOM ET KOMPLETT OG ENHETLIG SYSTEM</i>	84
AL-JAMĀ‘A AL-ISLĀMĪYAS KRITIKK AV DET EGYPTISKE SAMFUNNET	85
<i>SOSIAL LIKHET VERSUS LIBERALISERING</i>	86
<i>TRADISJON VERSUS IMPERIALISME</i>	87
<i>JIS SYN PÅ POLITISKE PARTIER</i>	89
AL-JAMĀ‘A AL-ISLĀMĪYAS OPPFATTELSE AV EGYPTS UTENRIKSPOLITIKK	92
<i>DEN SIONISTISKE FIENDE - ISRAEL</i>	92
<i>DEN IRANSKE REVOLUSJONEN</i>	96
<i>SHAHEN ER IKKE VELKOMMEN I EGYPT!</i>	97
<i>AFGHANISTAN</i>	99
INNFØRING AV SHARĪ‘A – JIS IDEALSTAT	100
JI SOM EN MODERNISERENDE BEVEGELSE	102
KONFRONTASJON OG OPPSLITTING 1977-1981.....	105
REGIMETS UNDERTRYKKING AV AL-JAMĀ‘A AL-ISLĀMĪYA.....	106
<i>PARTIKAMP I STUDENTUNIONENE</i>	107
<i>LEIRENE BLIR STENGT</i>	109
DIREKTE KONFRONTASJON MELLOM REGIMET OG JI	110
<i>OPPLØSNINGEN AV DEN NASJONALE STUDENTUNIONEN OG DE NYE STATUTTER</i>	111
<i>JIS SYN PÅ DE KRISTNE OG KONSPIRASJONSFRYKTEN</i>	113
STUDENTENES FORHOLD TIL DE RADIKALE ISLAMISTER	116
AL-JAMĀ‘A AL-ISLĀMĪYA SPLITTES I TO.....	118
<i>AL-JAMĀ‘A AL-ISLĀMĪYA AL-IKHWĀNĪYA: BRORSKAPETS NYE GENERASJON</i>	119
<i>AL-JAMĀ‘A AL-ISLĀMĪYA AL-JIHĀDĪYA: DE NYE TERRORISTENE</i>	123
<i>SOSIAL BAKGRUNN SOM ÅRSÅK TIL OPPSPLITTING?</i>	124
KONKLUSJON	127
LITTERATURLISTE	133
VESTLIGSPRÅKLIGE BØKER	133
AVHANDLINGER.....	138
VESTLIGSPRÅKLIGE ARTIKLER OG RAPPORTER	138
VESTLIGSPRÅKLIGE AVISARTIKLER.....	140
ARABISKE BØKER	140
ARABISKE PRIMÆRKILDER	141
UTVALGTE ARABISKE ARTIKLER	142
GENERELLE OPPSLAGSVERK.....	143

Forord

Denne hovedfagsoppgaven er resultatet av flere års studier av den egyptiske studentbevegelsen på 1970-tallet. Oppgaven er også et resultat av to kildeturer til Kairo, en i 2002 og en i 2004. Arbeidet med oppgaven har vært en utfordring, ikke minst ettersom jeg har valgt å basere meg på arabiskspråklige kilder. Det har vært en lærerik prosess, som jeg ikke ville vært foruten.

Jeg vil gjerne komme med noen opplysninger om tegnsetting. Ettersom jeg har basert oppgaven på arabiske kilder, vil det naturligvis forekomme en rekke arabiske navn og titler i oppgaven. Jeg har valgt i størst mulig grad å transkribere de arabiske navnene og referansene så godt det lar seg gjøre i tråd med *IJMES*-standarden. Tegnene for å markere spesielle arabiske konsonanter og lange vokaler, har blitt hentet fra nettstedet til det amerikanske universitetet i Kairo (AUC). Jeg har valgt å se bort fra de såkalte ”sol-bokstavene” for enkelhets skyld. Arabiske navn som bør være kjent i Vesten, slik som Nasser og Sadat, vil bli skrevet på vestlig standardmåte. Ved første gangs benevnelse, blir den arabiske tittelen oversatt til norsk. Ellers vil jeg henviser til litteraturlisten.

Det er mange som må takkes for deres bidrag til oppgaven, både gjennom hjelp til anskaffelse av kildemateriale og gjennom tilbakemeldning og kommentarer til oppgaven. Uten dem hadde ikke denne oppgaven vært mulig å gjennomføre. Aḥmad Abdalla, Farīd Zahrān, Aḥmad Bahā’ al-Dīn Sha‘bān, Hishām al-Salāmūnī, ‘Abd al-Sattār Malījī og Yūsuf Darwīsh har forsynt meg med mange kilder. ‘Abu al-‘Alā Mādī, ‘Isām al-Dīn al-‘ariyān, ‘Abd al-Mun`im ‘Abu al-Futūḥ, Magdī ‘Abd al-Ḥamīd, Amīr Sālim og Nabīl ‘Abd al-Fattāḥ har stilt seg til rådighet for intervjuer og hjelp. En stor takk må også rettes til Sammy for å ha hjulpet meg med praktiske ting i Kairo, og en særlig takk til folka på bokmarkedet.

I Norge vil jeg særlig takke min veileder, Bjørn Olav Utvik, for konstruktiv og matnyttig tilbakemelding. Jeg vil også takke Brynjar Lia, Petter Nesser, Thomas Hegghammer (alle ved Forsvarets Forskningsinstitutt) for råd og tips. For tilbakemelding på oppgaven vil jeg særlig takke AKLAH, Helge Aamodt og Anja Sandemose. En takk til Øyvind Wiborg for design av forsiden.

Oslo, 21. oktober 2005

Forkortelser

IJMES for International Journal of Middle East Studies

ASQ for Arab Studies Quarterly

MERIP for Middle East Research & Information Project

MECS for Middle East Contemporary Survey

MES for Middle Eastern Studies

JI for *al-Jamā'a al-Islāmīya*

ASU for Arabiske sosialistiske union

SYO for Den sosialistiske ungdomsorganisasjonen

Islamisering og modernisering av Egypt

“Tradition is the illusion of permanence”¹
Woody Allen

Fra 1970-tallet har flere muslimske land vært preget av en gradvis islamisering av sivilsamfunnet. I Egypt overtok for eksempel islamistene flere av de viktigste fagforeningene på 1980-tallet og i dag utgjør de en av de klart viktigste opposisjonelle kreftene i Egypt. Lignende utviklinger kan også observeres i flere muslimske land.² I Tyrkia sitter et demokratisk valgt islamsk parti med makten, og islamistene er representert i parlamentene i en rekke land, og den siste utviklingen i Irak, Libanon og Palestina viser at moderate, islamske partier er en faktor man må regne med i framtidens Midtøsten. Den internasjonale oppmerksomheten rettet mot denne prosessen har i stor grad druknet i voldelige terrorhandlinger som en marginal fløy av den islamske bevegelsen har stått bak. Det er selvfølgelig forståelig at det er den radikale islamismen som har fått mest internasjonal oppmerksomhet, både ut i fra et sikkerhetsperspektiv og fra et mediaperspektiv. Men også blant forskere har det vært en tendens til at de voldelige manifestasjonene har skygget over den mer rolige og gradvise islamiseringen av sivilsamfunnet. Ved å overse majoriteten i den islamske bevegelsen overser man også de dypereliggende samfunnsutviklinger som kan bidra til å forklare framveksten til både den moderate og radikale islamismen.

Mange av de sentrale moderate islamske lederne i dagens Egypt begynte sin karriere som ledere av den islamske studentbevegelsen i Egypt på 1970-tallet, og *jīl al-sab ‘īnāt* (70-tallsgenerasjonen) har tatt med seg viktige erfaringer fra tiden som studentledere inn i sitt politiske virke på nasjonalt nivå. Denne generasjonen av moderate islamister har vært preget av reformvilje samtidig som de har vært mer pluralistiske enn andre aktører i den islamske bevegelsen.³ Som i andre bevegelser fantes det også ekstreme elementer i den islamske studentbevegelsen i Egypt på 1970-tallet, og flere av dem var innblandet i drapet på Sadat i oktober 1981. De radikale islamske studentene ble opphavet til en av de blodigste terroristgruppene i Egypt, *al-Gamā‘a al-Islāmīya*, som blant annet sto bak Luxormassakren i

¹ Woody Allen, *Deconstructing Harry* 1998

² John L. Esposito, ”Introduction” i John L. Esposito (red.) *Political Islam – Revolution, Radicalism or Reform?* 1997

³ Bjørn Olav Utvik, “Ḥizb al-Wasat and the Potential for Change in Egyptian Islamism” *Critique* 14 (3): s.294-295

1997. For å bedre forstå dagens generasjon av islamister kan det derfor være fruktbart å studere deres aktivitet som studentledere på 1970-tallet. En kanskje viktigere grunn er at et studium av framveksten av den islamske bevegelsen på 1970-tallet også kan kaste et bredere lys på over hvorfor islamske bevegelser oppstår. På begynnelsen av 1970-tallet dominerte venstresiden studentbevegelsen fullstendig mens på slutten av 1970-tallet var det islamistene som fullstendig dominerte. Dette gjør det naturlig å stille spørsmål om hvorfor studentbevegelsen ble islamisert akkurat på 1970-tallet.

Før jeg går videre inn på dette, vil jeg med utgangspunkt i den eksisterende forskningslitteraturen forsøke å framstille de viktigste forklaringene som har blitt brukt om islamismen, og se på hvordan de kan kaste lys over framveksten av den islamske studentbevegelsen i Egypt. Jeg vil forsøke å avdekke mangler i den eksisterende forskningen, og framstille et forslag til en alternativ forståelse av islamismen på bakgrunn av de kilder jeg har basert meg på. Den islamske studentbevegelsen i Egypt har blitt sett på som en del av den mer omfattende islamske bevegelsen i Egypt, og har blitt behandlet som dette i forskningslitteraturen. Dermed har forskningen på den islamske studentbevegelsen blitt preget av de ulike forklaringsmodellene som har blitt brukt til å forklare framveksten av den islamske bevegelsen som sådan.

Jeg har utelukkende basert meg på vestligspråklig litteratur i denne gjennomgangen, til tross for at det finnes en omfattende litteratur om temaet på arabisk. Flere av de arabiske bøkene er skrevet av deltagere eller samtidige observatører av studentbevegelsen, og egner seg derfor bedre som kildemateriale enn som sekundærlitteratur. Flere av de mest sentrale egyptiske forskerne har blitt publisert på vestlige språk, og de vil derfor bli inkludert.

Tidligere forskning

Før jeg tar for meg forskningslitteraturen om islamismen og den islamske studentbevegelsen vil jeg kort nevne den eksisterende litteraturen om den egyptiske studentbevegelsen som sådan. Standardverket om den egyptiske studentbevegelsen er utvilsomt Ahmed Abdallas *The Student Movement and National Politics in Egypt 1923-1973*. Dette er den klart viktigste kilden for å forstå hvilken rolle studentene har spilt i moderne egyptisk historie, først som en del av uavhengighetsbevegelse, og deretter som en opposisjonell kraft til styresmaktene. Abdalla var selv en av de mest framtreddende lederne under det venstredominerte

studentopprøret i 1972-1973. I 1973 forlot han Egypt til fordel for studier ved Cambridge, og hans studium av studentbevegelsen stopper her. Dette, sammen med hans ståsted på venstresiden, gjør at framveksten av den islamske studentbevegelsen kun blir ytterst overfladisk behandlet i et tisisiders etterord.

En annen bok som tar for seg den egyptiske studentbevegelsen som sådan er Erlich Hagais *Students and University in 20th Century Egyptian Politics* hvor det siste kapitlet omhandler studentene under Sadat, og dermed framveksten av en islamsk studentbevegelse. Et tysk bidrag finnes hos Arian Fariborz *Die ägyptische Studentenbewegung - Ursachen, Auswirkungen und Perspektiven sozialen Protests*. Denne tar for seg både venstresiden og den islamske siden av studentbevegelsen på 1970-tallet. Andre bidrag som kaster lys over den egyptiske studentbevegelse er Donald Malcolm Reids *Cairo University and the making of Modern Egypt* som omhandler Kairo-universitetet fra 1908 og opptil 1980-tallet.⁴ Denne boka handler ikke så mye om studentbevegelsen, men gir et godt innblikk i hvordan forholdene var for studentene. Det samme gjelder for en artikkel av Maurice Martin som tar for seg studentenes situasjon på universitetene og campus fra 1970-1975.⁵ Andre relevante bøker av mer generell karakter har vært Raymond A. Hinnebusch, *Egyptian politics under Sadat: the post-populist development of an authoritarian-modernizing state* og Raymond William Baker *Sadat and After: Struggles for Egypt's Political Soul*.

Hva er islamisme?

Det er ikke lett å svare kortfattet på hva islamisme er. Begrepet blir brukt av ulike aktører på ulike måter, og den geografiske spredningen er stor. Islamismen er heller ikke begrenset til muslimske land. Det finnes mange eksempler på at islamismen har vært tilstede i land med muslimsk minoritet. De enkelte lands ulike historier og omgivelser har gjort at islamismen har manifestert seg forskjellig fra land til land, men forskningslitteraturen har forsøkt å avdekke felles grunnleggende årsaker til framveksten av islamismen.⁶ Ettersom den islamske

⁴ Jeg vil gjerne gjøre leseren klar over at det finnes tre statlige universiteter i Kairo; Kairo-universitetet, 'Ayn Shams og Al-Azhar universitetet.

⁵ Maurice Martin, "University Expansion and Student Life in Egypt" i *Islamic Law and Change in Arab Society* CEMAM Report Volume 4 1976

⁶ Ali E. Hillal Dessouki, "The Resurgence of Islamic Organizations in Egypt : An interpretation" i Alexander S. Cudsi & Ali E. Hillal Dessouki (red). *Islam and Power* 1981 s. 107

bevegelsen har stått særlig sterkt i Egypt, har mye av forskningslitteraturen fokusert på Egypt og er derfor relevant for oppgaven.⁷

Variasjonen i de uttrykk den islamske bevegelsen kan anta har gjort det vanskelig å utarbeide en uttømmende definisjon, men bevegelsen har ofte blitt avgrenset ut fra hvilket ulike mål gruppene har ønsket å oppnå. Dette kan sees for eksempel i den norske historikerens Bjørn Olav Utviks definisjon av den islamske bevegelsen:

Those who call for the establishment of an Islamic state, the main criterion defining such a state being that it should be governed by the Shari‘a, the revealed law of Islam, and who organise themselves into political movements in order to achieve this aim.⁸

Den store fordel med en definisjon hvor målet er det avgjørende er at det blir mulig å differensiere mellom de ulike gruppene innenfor den islamske bevegelsen ved å se på hvilken strategi de følger for å oppnå dette målet. Jeg vil derfor i denne oppgaven bruke overnevnte definisjon. Videre vil jeg sette viljen til voldsbruk for å oppnå dette målet som skillet mellom de moderate og de radikale islamistene. De moderate islamistene forsøker å nå sine mål gradvis gjennom overbevisning ved hjelp av dialog og misjonering (*al-da‘wa al-islamīya* eller det islamske kallet). De radikale islamistene forsøker å nå sine mål gjennom direkte voldsbruk (*al-thawra al-islamīya* eller den islamske revolusjonen).⁹ Dette åpner for at moderate islamister kan ha synspunkter som kan oppfattes som ekstreme. Det er først når de oppfordrer til, eller selv tar i bruk, vold for å få gjennomslag for sine synspunkter at de vil bli klassifisert som radikale.

Jeg har også valgt å skille mellom adjektivene ”muslimsk” og ”islamsk”. ”Muslimsk” vil bli brukt i passiv betydning som kun beskriver noe som muslimsk. Dette kan være et muslimsk land, muslimsk arkitektur, muslimsk tradisjon og så videre. ”Islamsk” derimot vil jeg bruke i mer aktiv forstand. Å være ”islamsk” vil betegne en aktiv innsats for å islamisere samfunnet på en eller annen måte. En muslimsk stat er en stat hvor flertallet er muslimer, mens en islamsk stat er en stat som er basert på islam. En bevegelse eller en person som for eksempel ønsker å opprette en islamsk stat basert på sharia vil være islamsk, mens en bevegelse som kun opererer innenfor et muslimsk stat (for eksempel en miljøvernbevegelse)

⁷ En av de aller første islamske grupper, Det muslimske brorskapet, ble grunnlagt i Egypt i 1928. Se Brynjar Lia, *The Society of The Muslim Brothers in Egypt – The Rise of an Islamic Mass Movement 1928-1942* for en god og detaljert beskrivelse av Brorskapets framvekst.

⁸ Bjørn Olav Utvik, *Independence and Development in the Name of God – The Economic Discourse of Egypt’s Islamist Opposition 1984-90* Universitetet i Oslo 2000 s.17

⁹ James Piscatori, ”Accounting for Islamic Fundamentalism”, i Martin E.Marty, R.Scott Appleby (red.) *The Fundamentalism Project, Volume 4 : Accounting for Fundamentalisms : The Dynamic Character of Movements* 1994 s. 367

vil være muslimsk. Dette er også i tråd med islamistenes egen oppfattelse av distinksjonen mellom islamsk og muslimsk.¹⁰

Islamisme som en reaksjon på modernisering

Jeg vil i oppgaven følge Bjørn Olav Utviks definisjon av modernisering som en:

- a) historic processes of technological and economic change under way in some areas of Europe since the 16th century and in the Middle East from the 19th, producing a society where market relations dominate production and exchange, where the cities contain the bulk of the population, and where industry is the dominant branch of production; and
- b) the attendant processes of social and political change : at a social level, the break-up of tightly-knit traditional units dominated by family and patron-client relations within urban quarter, village, or kinship group; at a political level, the increased mobilization of the population and the rapid growth and centralization of the state apparatus.¹¹

Forskere har knyttet framveksten av islamismen til moderniseringen av de islamske samfunn. I følge noen forskere har islamistene reagert utelukkende negativt på moderniseringen og fullstendig avvist det moderne.¹² Andre har fokusert på overgangen mellom det tradisjonelle og det moderne. Økende urbanisering og en kraftig forbedring av utdanningsnivået over kort tid ga opphav til frustrasjoner. Mengder av ungdom med tradisjonell bakgrunn flyttet inn til byene for å skaffe seg utdanning og jobb. Dermed kom de i en slags mellomstilling mellom tradisjonell oppvekst og møtet med de moderne storbyene.¹³ Urbaniseringen og veksten i utdanningssektoren foregikk i så høyt tempo at det var vanskelig for staten å assimilere de mange innflytterne og nyutdannede i den moderne staten.¹⁴ Manglende assimilering medførte fremmedgjøring og det var her islam fikk sin rolle. Islam ble et alternativ for folk som følte seg fremmedgjorte og som hadde mistet troen på en stat som ikke hadde greid å oppfylle deres forventninger.¹⁵ Ifølge noen forskere var derfor årsakene til framveksten av islamismen ikke av religiøs natur, men av sosiale og psykologiske grunner. Et argument for dette var medlemmenes dårlige kunnskaper om islam. Et annet argument var medlemmenes sosiale

¹⁰ Se for eksempel hvordan den pakistanske islamisten al-Mawdudi skiller mellom en "muslimsk stat" og en "islamsk stat" hos Kari Vogt, *Islams Hus – Verdensreligion på frammarsj* 1993 s.225

¹¹ Bjørn Olav Utvik, "The Modernizing Force of Islam", i John L. Esposito, Francois Burgat (red.) *Modernizing Islam : Religion in the Public Sphere in the Middle East and Europe* 2003 s.44

¹² Se for eksempel Emmanuel Sivan, *Radical Islam : Medieval Theology and Modern Politics* 1985 s.3, Michael Youssef, *Revolt Against Modernity : Muslim Zealots and the West* 1985

¹³ Gilles Kepel, *Jihad – The Trail of Political Islam* 2003b s. 66

¹⁴ Philip S.Khoury, "Islamic Revivalism and the Crisis of the Secular State in the Arab World," i Ibrahim Ibrahim (red.) *Arab Resources – The Transformation of a Society* 1983 s.215-216, 221

¹⁵ Nazih N.Ayubi, *Political Islam – Religion and Politics in the Arab World* 1991 s.175, 216

bakgrunn. Et typisk medlem i den islamske bevegelsen i Egypt på 1970-tallet var mellom 20 og 30 år, hadde naturvitenskapelig universitetsutdanning, kom fra den lavere middelklasse og hadde nylig migrert fra distriktene til en storby for å skaffe seg jobb eller utdanning.¹⁶ Den psykologiske forklaringen har blitt overført til studier av den islamske studentbevegelsen.

I disse framstillingene får de islamske studentgruppene en psykologisk rolle ved at de tilbød en følelse av samhørighet og fellesskap til studenter som hadde forlatt sin kjente og kjære landsby.¹⁷ På denne måten blir islamiseringen av studentbevegelsen forklart ved hjelp av dikotomien tradisjonell – moderne og distrikt – by.

Det er bred enighet om de egyptiske islamistenes sosiale profil, men det er større uenighet om hvordan og hvorfor en slik bakgrunn økte sjansen for å bli tiltrukket av islamismen. Jeg vil hevde at denne uenigheten til en stor grad skyldes manglende distinksjon mellom den moderate og radikale delen av den islamske bevegelsen. Valg av forskningsobjekt vil påvirke hva man er ute etter å forklare. Forklaringer på hvorfor radikale islamister tyr til voldshandlinger og revolusjonære handlinger egner seg ikke like bra til å forklare hvorfor moderate islamister ønsker å reformere den eksisterende samfunnsstruktur og hvorfor de velger å engasjere seg politisk. Mye ellers god forskning har dermed blitt svekket fordi forskere ikke alltid har vært like tydelige på distinksjonen mellom moderat og radikal islamisme.

Ettersom forskningen på den radikale islamismen ønsker å forstå dens vilje til voldsbruk, har den hatt en tendens til å sterkt betone de negative konsekvensene av rask sosial endring, og å beskrive islamismen i et mer eller mindre patologisk ordelag. Noen har sett islamismen som et resultat av ungdomsopprør og som tegn på en utviklingskrise.¹⁸ Andre har beskrevet medlemmene som marginaliserte og hard presset.¹⁹ Ved å bli medlemmer i islamske grupper forsøkte de å gjenskape den korporative enheten fra deres tradisjonelle rurale liv, har det blitt hevdet.²⁰ Det har også blitt poengtert at islamismen var et urbant fenomen, som særlig oppsto i områder som var preget av rask urbanisering eller perifere områder som ble innlemmet i en større by.²¹

Også i en av de aller viktigste bøkene som er skrevet om den islamske bevegelsen i Egypt på 1970-tallet, den islamske studentbevegelsen inkludert, kan man se hvordan

¹⁶ Ayubi 1991 s.81-82

¹⁷ Guilain Deneoux, *Urban Unrest in the Middle East – A Comparative Study of Informal Networks in Egypt, Iran and Lebanon* 1993 s.151

¹⁸ Ayubi 1991 s.82

¹⁹ Eric Davis, "Ideology, Social Class and Islamic Radicalism in Modern Egypt", i. Said Amir Arjomand (red.) *From Nationalism to Revolutionary Islam* 1984 s..143

²⁰ Davis 1984 s.144, 146

²¹ Hamid Ansari, *Egypt – The Stalled Society* 1986 s.220-223

islamismen blir beskrevet som symptom på en sykdom. Den franske islameksperten Gilles Kepel hevder her at islamiseringen på 1970-tallet foregikk i ”this profound feeling of malaise and the loss of attraction of secular oppositional ideals”.²² Videre hevder Kepel at den islamske bevegelsens avviste datidens samfunn.²³ Kepels framstilling av den islamske bevegelsen i Egypt på 1970-tallet illustrerer problemet med manglende nyansering mellom moderat og radikal islamisme. Kepel mener at det var to ulike sosiale grupper som ga opphav til henholdsvis radikal og moderat islamisme. Den store massen av unge og fattige, men utdannede og nyurbaniserte som levde under dårlige forhold i utkanten av de store byene, ble tiltrukket av islamismen i dens radikale form. Den moderate islamismen oppsto derimot blant det troende borgerskapet som manglet politisk og økonomisk innflytelse. De ønsket å øke sin innflytelse innenfor den eksisterende samfunnsstruktur framfor å rive den ned.²⁴ Ifølge Kepel var det de fattige urbane som fikk størst innflytelse. Dermed ble 1970-tallet preget av radikalisme. Denne radikalismen fikk utslag i et ønske om islamisering ovenfra, altså å islamisere et samfunn ved å velte det sittende regimet. Dette var ifølge Kepel den rådende taktikken på 1970-tallet, men utover på 1980-tallet endret taktikken seg til å bli islamisering nedenfra, altså gjennom misjonering og grasrotvirksomhet.²⁵

Kepel har blitt sterkt kritisert for denne oppdelingen fordi den antar at alle islamske bevegelser på 1970-tallet var revolusjonære. Dermed overser han at majoriteten av den islamske bevegelsen foretrakk fredelige midler, og at begge strategiene har vært tilstede hele veien. Det var heller ikke slik at de som ønsket revolusjon på 1970-tallet, tok avstand fra dette og begynte å utføre veldedig arbeid og andre grasrotsaktiviteter på 1980-tallet.²⁶ Kepels perspektiv egner seg dårlig til å forklare den islamske studentbevegelsens politiske og samfunnsengasjerende aktiviteter, og hvordan denne aktiviteten bidro til å danne en generasjon av moderate islamske lederskikkelser som i 2005 utgjør en sentral del av den egyptiske opposisjonen. Ved å overse majoritetstendensen blant den islamske studentbevegelsen blir Kepel heller ikke i stand til å knytte framveksten av den islamske bevegelsen opp til dypereliggende samfunnsendringer.

Det har også blitt hevdet at det å flytte til byen ikke nødvendigvis medførte forverring av levekårene. Ellis Goldberg har tvert imot hevdet at å flytte fra distriktene til byene økte

²² Gilles Kepel, *Muslim Extremism in Egypt – The Prophet and Pharaoh* 2003a s.11-12

²³ Kepel 2003a s.226

²⁴ Kepel 2003b s.66-67

²⁵ Kepel 2003a s.16

²⁶ Francois Burgat, *Face to Face With Political Islam* 2003 s.54-57

mulighetene for forbedring av inntekten.²⁷ I tillegg har studier av den sosiale bakgrunnen til de radikale islamistene i Egypt på 1970-tallet vist at de ikke tilhørte en marginalisert del av befolkningen. Den egyptiske sosiologen Saad Eddin Ibrahim gjennomførte et omfattende studium av den egyptiske islamske gruppa, *Jamā'at al-Muslimīn*, som i 1977 kidnappet og drepte den egyptisk minister Muḥammad al-Dhaḥabi.²⁸ Av 34 arresterte var 29 enten daværende eller tidligere studenter, og av disse hadde 80 prosent studert fag som medisin, farmasi, ingeniørfag, og militære studier. Dette er studier hvor det er svært vanskelig å komme inn, og indikerte at medlemmene lå langt over gjennomsnittet skolemessig sett. Ibrahim fant også at medlemmene kom hadde relativt normal familiebakgrunn. Han påpeker selv at funnene gjør det vanskelig å konkludere med at medlemmene var marginaliserte.²⁹

Islamisme som opposisjon

Disse funnene har fått noen forskere til å foreslå andre mulige forklaringer på islamismen. En av dem har vært at den var uttrykk for opposisjon til regimer hvor politisk medbestemmelsesrett ikke var særlig utbredt. I stedet for å se islamismen som reaksjon på dårlige økonomiske forhold, hevder Goldberg at islamismen var en reaksjon på den egyptiske stats økende sentralisering av autoritet. Opposisjonen til autoritetene var også synlig i islamistenes opposisjon til '*ulamā*', muslimske skriftlærde. Det var kun de som hadde rett til å tolke Islams religiøse skrifter, og ettersom det var påkrevd en egen religiøs utdanning for å bli '*ulamā*' fikk de et monopol på tolkning av Islam. I Egypt var '*ulamā*' statsansatte og følgelig underlagt staten, noe som bidro til å sterk svekke deres tolkningsfrihet. Islamistene forsøkte å bryte med dette monopolet og, Goldberg trekker her likhetstrekk med protestantismens utfordring av det katolske prestlige hierarkis enerett på kristendommen.³⁰ Den norske historikeren Bjørn Olav Utvik har trukket sammenligningen mellom tidlige protestantiske bevegelser og islamismen enda lengre. Han har sammenlignet de norske vekkelsesbevegelsene rundt Hans Nielsen Hauge og Lars Oftedal og funnet flere likheter med de islamske bevegelsene. Felles for begge bevegelsene var at de ikke brukte fortiden som

²⁷ Ellis Goldberg 1991, "Smashing Idols and the State : The Protestant Ethic and Egyptian Sunni Radicalism", *Comparative Studies in Society and History* 33 (1): s.19-20

²⁸ Gruppa ble i den egyptiske pressen kalt *al-Takfir wal-Hijra* (Bannlysning og flukt), men kalte seg selv for *Jamā'at al-Muslimīn* (Muslimenes samfunn). Thomas L.Friedman, "Rise of Militancy by Moslems Threatens Stability in Egypt," *The New York Times* 27 Oktober 1981

²⁹ Saad Eddin Ibrahim 1980, "Anatomy of Egypt's Militant Islamic Groups : Methodological Note and Preliminary Findings" *IJMES* 12 (4): s. 438-440

³⁰ Goldberg 1991 s.12,20-21

forsvar for tradisjonen, men i stedet brukte fortiden til å utfordre datidens samfunn. Ved å avvise tradisjonen vektla de også individets egne handlinger i mye større grad.³¹ For Utvik blir det individualiserende trekket et tegn på at islamismen snarere fremmer modernitet enn å avvise den.³²

Denne typen forklaringer ser islamistenes manglende teologiske utdanning som et tegn på deres opposisjon til de skriftlærdes monopol på tolkning av islam, og ikke som indikasjon på deres manglende tilpassing til det moderne samfunn. Også enkelte av de som har fremmet en psykologisk forklaring er enig i at islamismen kan sees som utslag av en maktkamp mot staten, men her blir kampen framstilt mer som en kamp mellom staten og marginaliserte befolkningsgrupper.³³

Islamisme som frigjøringsprosjekt

Der noen har vektlagt islamismen som en passiv forsvarsreaksjon utløst av kraftige endringer i samfunnsstrukturen, har andre hevdet at islamismen bedre kan sees som en postkolonialistisk reaksjon på en moderniseringsprosess som har sitt utspring i vestlige ideer og idealer. Særlig den franske statsviteren François Burgat har fremmet dette synet.

Da de tidligere koloniene i Midtøsten og Nord-Afrika ble selvstendige, overtok de utviklingsmodeller og ideologier fra sine tidligere koloniherrer. Vestligutdannede eliter i de selvstendige landene gjennomførte en modernisering som var ensbetydende med vestliggjøring og sekularisering. Dette satte den moderniserende elite i et motsetningsforhold til den tradisjonelle og lokalt forankrede majoritet.³⁴ Da de nye statene skulle formulere sin uavhengighet fra sine tidligere kolonialister gjorde de dette innenfor en vestlig referanseramme. Ifølge Burgat blir islamismen et oppgjør med dette og et forsøk på å formulere seg politisk med utgangspunkt i den lokale kultur og referanseramme. Islam blir postkolonialismens stemme fordi den representerer annerledeshet i forhold til vesten, samtidig som den er tuftet på majoritetens tradisjon. Som Burgat skriver, kan man ikke avvise vesten ved hjelp av vestens terminologi og språk.³⁵ Islamismen får en dobbel betydning ettersom den

³¹ Utvik 2003 s.51-52

³² Utvik 2003 s. 57-59

³³ Ayubi 1991 s.161, 219-225

³⁴ Daniel Creceulis, "The Course of Secularization in Modern Egypt", i John.L Esposito (red.) *Islam and Development : Religion and Sociopolitical Change* 1980

³⁵ Francois Burgat & William Dowell, *The Islamic Movement in North Africa* 1993 s.64

både forsøker å distansere seg fra de tidligere koloniale statene, samtidig som den undergraver stillingen til den eliten som gjennomfører den vestligbaserte moderniseringen.³⁶

Bjørn Olav Utvik har i tråd med Burgat sett islamismen som et forsøk på å rotfeste moderniteten innenfor den lokale kulturs rammer framfor vestens. På denne måten tilpasser de moderniteten til de lokale forhold, og letter overgangen fra det tradisjonelle til det moderne og bidrar til å fremme moderniteten framfor å avvise den.³⁷

Et banebrytende arbeid innenfor denne tradisjonen er den egyptiske historikeren Amira el-Azhary Sonbols *The New Mamluks – Egyptian Society and Modern Feudalism*. Her hevder hun at framveksten av islamismen i Egypt ikke skyldes en negativ reaksjon på moderniteten eller på manglende politisk deltagelse, men har oppstått som resultat av en sosiokulturell revolusjon. Hun poengterer at når Gilles Kepel snakker om ”the return of Islam”, så overser han det faktum at den store majoriteten i Egypt har vært muslimsk i flere århundrer.³⁸ Den gradvise islamiseringen av Egypt skyldes i stedet at representanter fra den lokale majoritet har steget oppover i det sosiale hierarki og vært i stand til å gradvis erstatte den vestligimporterte elitekulturen med sin egen kultur. Det er denne prosessen som ligger bak den kulturelle frigjøringen som Burgat og Utvik omtaler.³⁹ Den kulturelle integrasjonen mellom elitens og massenes kultur skjer i et komplisert samspill mellom det gamle og det nye, hvor den kulturelle arven blir bearbeidet og omgjort i samsvar med moderniteten. Hun ser islamismen som en slik bearbeiding av det gamle, og på den måten blir islamismen en bro mellom det tradisjonelle og det moderne, ved at den forsøker å forme moderniteten med utgangspunkt i massenes kultur.⁴⁰

Den egyptiske forskeren Walid Maḥmud ‘Abdelnasser har delvis overført dette perspektivet til den islamske studentbevegelsen. I hans kildetunge bok *The Islamic Movement in Egypt, Perception of International Relations 1967-81* framstiller han hvordan ulike aktører i den islamske bevegelsen, herunder den islamske studentbevegelsen, forsto utenrikspolitikken og det internasjonale system. Han kan til en viss grad knyttes opp til Burgats tese om islamismen som frigjøringsprosjekt, ved at han hevder at islamistene fremmet prinsipper som uavhengighet og frigjøring gjennom et religiøst språk.⁴¹

³⁶ Burgat, Dowell 1993 s.63-77

³⁷ Bjørn Olav Utvik 2000 s. 31

³⁸ Amira el-azhary Sonbol, *The New Mamluks – Egyptian Society and Modern Feudalism* 2000 s.XIX-XX

³⁹ Sonbol 2000 s.XX-XXI

⁴⁰ Sonbol 2000 s.XXII-XXIII

⁴¹ Walid Mahmoud Abdelnasser, *The Islamic Movement in Egypt – Perceptions of International Relations 1967-1981* 1994 s.249

Islam som aktivisme

Forskerne som ser islamismen som et kulturelt frigjøringsprosjekt har kritisert tilhengerne av islamismen som en reaksjon på moderniteten fordi de ikke forklarer godt nok hvorfor islamistene valgte å uttrykke seg politisk gjennom akkurat islam, og ikke noen andre ideologier.⁴² En nyere trend innenfor islamismeforskningen har kritisert begge de rådende skolene for deres manglende forklaring på hvorfor islamistene har valgt å omsette sine frustrasjoner til kollektiv handling, til tross for statens undertrykking av slike kollektive handlinger.⁴³ Denne skolen kaller seg selv ”islamsk aktivisme”, og har behandlet den islamske bevegelsen på lik linje med andre sosiale bevegelser. De definerer ”islamsk aktivisme” til å være ”the mobilization of contention to support Muslim causes”.⁴⁴ Med andre ord, islamsk aktivisme har forsøkt å undersøke hvordan islamske grupper mobiliserer og rekrutterer medlemmer. For å gjøre dette har de overført teorier om sosiale bevegelser til studiet av den islamske bevegelsen. En teori, kalt ressursmobilisering, har sett hvordan islamistene har brukt NGO’er, moskeer, fagforeninger og studentforeninger til å skape et bredt nettverk av aktivister. Andre har sett på hvordan islamistene har vært i stand til å mobilisere ved hjelp av ideer, eller såkalte *framing processes*. *Framing processes* vil si å framstille deltagelse i en sosial bevegelse innenfor en kognitiv ramme som responderer med de potensielle medlemmenes preferanser og virkelighetsforståelse.⁴⁵ Som et eksempel på en slik *framing process* har den amerikanske statsviteren Carrie Rosefsky Wickhams studie av islamistenes overtagelse av de viktigste fagforeningene i Egypt på 1980- og 90-tallet forsøkt å vise hvordan islamistene ved hjelp av det islamske begrepet *al-da’wa* (misjon, kall) som handlingsramme fremmet en aktivistisk tolkning av islam hvor reformeringen av samfunnet ble framstilt som en plikt.⁴⁶ Dette studiet er av relevans for min oppgave, ettersom flere av de sentrale islamske fagforeningsledere hadde bakgrunn som moderate studentledere.

⁴² Bjørn Olav Utvik 1995, ”Filling the Vacant Throne of Nasser : The Economist Discourse of Egypt’s Islamist Opposition”, *ASQ* 17 (4): s.29

⁴³ Carrie Rosefsky Wickham, *Mobilizing Islam – Religion, Activism, and Political Change in Egypt* 2002 s. 6-7

⁴⁴ Quintan Wiktorowicz, ”Islamic Activism and Social Movement Theory”, i Quintan Wiktorowicz (red.) *Islamic Activism – A Social Movement Theory Approach*. 2004 s.2

⁴⁵ Wiktorowicz 2004 s.16-17

⁴⁶ Wickham 2002 s.15, s.120

Islamiseringen av den egyptiske studentbevegelsen på 1970-tallet

Gjennomgangen av den eksisterende litteraturen om den islamske studentbevegelsen i Egypt har vist at det til tross for en sterk interesse savner mer detaljerte og dyptpløyende studier av hvorfor og hvordan den islamske studentbevegelsen oppsto og hvorfor den oppnådde suksess. En grunn til dette er at de fleste overnevnte bidrag, med et stort unntak for Wickhams og Sonbols bidrag, er oversiktsarbeider. Wickham og Sonbol omtaler også den egyptiske studentbevegelsen kun flyktig. Kepels autorative studie om den islamske studentbevegelsen har åpenbare mangler, ikke minst grunnet at det i den senere tid har vokst fram flere alternative måter å forstå islamismen på som vist ovenfor i gjennomgangen av den eksisterende litteraturen.

Med denne oppgaven ønsker jeg å besvare spørsmålet: Hvorfor og hvordan ble den egyptiske studentbevegelsen islamisert på 1970-tallet? Ved å overføre de to sistnevnte måtene å forstå framveksten av islamismen på til islamiseringen av den islamske studentbevegelsen ønsker jeg å besvare dette spørsmålet. Jeg vil særlig fokusere på demokratisering av høyere utdanning som en viktig forklaringsfaktor. Som Sonbol har hevdet kan islamiseringen av det egyptiske samfunnet settes i sammenheng med at de lavere samfunnslag har steget oppover i samfunnsstrukturen, og det er naturlig å tro at utvidelse av muligheten for høyere utdanning vil ha en avgjørende rolle i dette. Under Sadat ble de egyptiske universitetene åpnet for studenter fra lavere samfunnslag og i tråd med Sonbol kan dermed dette ha bidratt til islamiseringen av studentbevegelsen. Hovedproblemstillingen i denne oppgaven blir dermed hvordan utvidelsen av utdanning til lavere samfunnslag kan ha ført til islamiseringen av studentbevegelsen, symbolisert gjennom utviklingen av den islamske studentorganisasjonen *al-Jamā'a al-Islāmīya* (JI). Det kan også tenkes andre årsaksfaktorer bak islamiseringen av studentbevegelsen på 1970-tallet. For å forklare hvorfor islamismen fikk et sterkere fotfeste i det egyptiske samfunnet på 1970-tallet, har flere pekt på betydningen av tapet for Israel i seksdagerskrigen i 1967. Dette skapte en ideologisk usikker tid, ettersom sosialismen som var den statsbærende ideologi fram til Nassers død i 1970, ble svekket på grunn av tapet.⁴⁷ Da Nasser døde overtok Anwar al-Sadat som president. Sadat var i utgangspunktet mer positiv ovenfor islam enn Nasser, og flere forskere har forklart islamiseringen på 1970-tallet som et

⁴⁷ Se for eksempel Ali E.Hilal Dessouki, "The Resurgence of Islamic Organizations in Egypt : An Interpretation" i Alexander S. Cudsi og Ali E. Hillal Dessouki (red.), *Islam and Power* s.114-115

resultat av Sadats bruk av islamistene i sin maktkamp mot venstresiden.⁴⁸ Disse alternative forklaringene vil bli drøftet i oppgaven.

Opgaven vil være avgrenset i tid til Sadats presidentperiode, 1970-1981. Det er mange grunner til å velge akkurat denne tidsperioden. Som nevnt bidro seksdagerskrigen til at 1970-tallet var preget av en kamp mellom venstreideologier og islamismen om å være den fremste opposisjonelle kraften i Egypt. Islamismen vant denne kampen, og det er fruktbart å undersøke hvorfor islamismen var i stand til å overta venstreideologiens rolle. Denne kampen var særlig tydelig på universitetene, hvor sosialistene og marxistene dominerte studentbevegelsen fram til 1975. Dette gjør at det blir mulig til en viss grad å sammenligne venstresiden og den islamske siden av studentbevegelsen. I tillegg innrømmet Sadat islamistene en mye større handlingsfrihet enn de har opplevd før og etter Sadat. Ikke minst tillot han at det islamske tidsskriftet *al-Da'wa* (Kallet) ble publisert fra 1976 til 1981, og dette utgjør en sentral del av mine kilder. Oppgaven blir avrundet med drapet på Sadat. Etter drapet blir hele den egyptiske islamske bevegelsen hardt presset, og det var lite aktivitet mange år framover. Drapet på Sadat markerte også slutten for *al-Jamā'a al-Islāmīya* som studentbevegelse.

Når det gjelder forskningsobjektet, *al-Jamā'a al-Islāmīya*, er dette valgt på grunnlag av dens sentrale stilling i studentbevegelsen på 1970-tallet, og dens medlemmer sentrale stilling i dagens islamske bevegelse. Det eksisterte også mindre innflytelsesrike islamske grupper på campus. En av de viktigste utover JI var gruppa *Shabāb al-Islām* (Islams ungdom), men denne gruppa ble langt fra så innflytelsesrik som JI. I tillegg anså resten av studentbevegelsen *Shabāb al-Islām* som en agent for regimet. For å skape størst mulig klarhet om forskningsobjektet, vil jeg kort drøfte navnet *al-Jamā'a al-Islāmīya*. Dette betyr *Den islamske gruppa*, i entall. Dette betyr derimot ikke at *al-Jamā'a al-Islāmīya* må oppfattes som en samlet gruppe under felles nasjonal ledelse og som oppsto som en felles gruppe. Det er bedre å se navnet *al-Jamā'a al-Islāmīya* som en samlebetegnelse for flere mindre og til dels uavhengige islamske grupper på de egyptiske universitetene, og som i økende grad ble integrert til en felles bevegelse. Slik sett kunne en mulighet vært å kalle de islamske gruppene på universitetene for *al-Jamā'āt al-Islāmīya* (de islamske gruppene, i flertall). Ettersom dette navnet blir brukt som fellesnavn for alle islamske grupper og *al-Jamā'a al-Islāmīya* selv brukte entallsformen, har jeg valgt å ikke gjøre dette. Begrepet blir enda mer forvirrende

⁴⁸ Se for eksempel Kepel 2003a s.141 og Hagai 1989 s.204

ettersom den radikale delen av studentbevegelsen tok monopol på navnet da JI ble fragmentert på begynnelsen av 1980-tallet.

Sonbol ser islamiseringen av samfunnet som en konsekvens av klassekamp, og hovedsakelig som en kamp mellom ulike klassers kulturer. I min oppgave har jeg valgt å unngå bruken av begrepet ”klasse”, ettersom begrepet ikke uten videre kan overføres til den egyptiske konteksten. Jeg har valgt å ta med klassebegrepet hvis det har blitt brukt av andre forskere som jeg baserer meg på. Jeg vil heller definere studentene ut fra deres kulturelle bakgrunn enn fra deres klassetilhørighet. Med kulturell bakgrunn mener jeg foreldrenes utdanningsnivå, og hvorvidt studentene har vokst opp i et miljø som kan sies å være tradisjonelt eller moderne. Jeg vil her legge følgende definisjon av tradisjon eller tradisjonelt til grunn: ”...an inherited body of traits, tradition is a category that individuals and societies ascribe to expressions, beliefs, and behaviours in the present to add value for the future”.⁴⁹ I praksis vil dette skillet som regel gå på om studenten kommer fra et urbant eller ruralt område. Den kulturelle og sosiale bakgrunnen er uten tvil tett knyttet sammen, men i oppgavens sammenheng er kulturell bakgrunn mer relevant. Som Sonbol har påpekt fikk konflikten mellom ulike lag av befolkningen preg av en kulturkamp, og dette gjenspeiles også i den egyptiske studentbevegelsen. Der islam kan sies å representere massenes kultur, så representerte de vestlige ideologier som marxisme, sosialisme og kapitalisme i større grad de øvre lags kultur.⁵⁰ Dette går også fram av funn som påviser at studentene som var aktive på venstresiden som oftest hadde urban bakgrunn.⁵¹

Utdanning og modernitet

I moderniseringsteorier har sekulær utdanning fått en viktig rolle som nøkkelen til den kulturelle transformasjonen fra det tradisjonelle, her forstått som gammeldags, og til det moderne. Slike teorier har også ligget til grunn for utdanningspolitikken i Egypt.⁵² Dette synet baserer seg på en forutsetning om at tilegnelse av utdanning automatisk fører til at forestillinger som blir oppfattet som bakstreverske blir borte til fordel for progressive, og mer moderne forestillinger. Dermed har det blitt antatt at religiøsitetensnivået gradvis blir svekket

⁴⁹ The Dictionary of Anthropology, Thomas Barfield (red.) 1997 (Blackwell)

⁵⁰ Sonbol 2000 s.xli

⁵¹ Ibrahim 1980 s.447; ”Interview with Egyptian Student Leaders”, *MERIP Reports* Nr 17 May 1973 s.7

⁵² Walter Armbrust *Mass culture and modernism in Egypt* 1996 s.20

med framveksten av sekulær utdanning.⁵³ Utviklingen i Egypt har vist at det ikke er så enkelt. Flere studier har påpekt at utviklingen av høy, sekulær utdanning har fremmet, snarere enn redusert, religiøsitetens nivået i samfunnet.⁵⁴ Dette indikerer at masseutdanning har vært en viktig faktor for den kulturelle transformasjonsprosessen.

Gjennom utviklingen av masseutdanning har studenter med tradisjonell bakgrunn fått en stadig større innflytelse på de egyptiske universitetene, og ikke minst i samfunnet etter endte studier. Dermed har den kraftige ekspansjonen av høyere utdanning i Egypt bidratt til å danne en generasjon av godt utdannede egyptere som føler seg naturlig hjemme innenfor en islamsk referanseramme.⁵⁵ Den egyptiske økonomen Galal Amin har med hjelp av sosiologen P.Sorokin hevdet at i samfunn som er i sterk endring er det en tendens til at de oppadstigende klassene verdier blir overført til andre klasser. Dette skjer for eksempel ved de lavere lag får innpass på nye arenaer, slik som for eksempel på universitetene.⁵⁶ Den gradvise islamiseringen av det egyptiske samfunnet må derfor sees i sammenheng med at et bredere lag av befolkningen fikk mulighet til sosial mobilitet og inkludering i sivilsamfunnet gjennom økt tilgang på utdanning.⁵⁷

Som en utdypning til dette vil jeg framheve et trekk ved utdanning som gjør at den bryter med den tradisjonelle samfunnsstrukturen i Midtøsten. En av de viktigste enhetene innenfor den sosiale organiseringen i Midtøsten var og er familien. Slektes plass bestemte langt på vei individets plass i den sosiale strukturen, og bidro dermed til å opprettholde strukturen. Dette har også preget samfunnets lagdeling, hvor enkelte familier har fullstendig dominert samfunnets toppsjikt.⁵⁸ Individets plass i lagdelingen er altså i stor grad avhengig av familiens plass innenfor lagdelingen, og den sosiale plasseringen blir dermed mer eller mindre arvelig. Selv om familien fortsatt har en svært sentral rolle i Midtøsten, har moderniseringen av samfunnet bidratt til å endre familiens betydning for ens posisjon i den sosiale strukturen. Framfor alt har moderniseringen skapt en stor gruppe som baserer sin samfunnsposisjon på sin tilegnede utdanning, og ikke på sin familiebakgrunn.⁵⁹ Denne gruppen har blitt beskrevet med mange navn, slik som ”den nye klassen”, ”den profesjonelle middelklassen”, ”den

⁵³ Bradley J.Cook, *Egyptian Higher Education : Inconsistent Cognitions* Phd-thesis Faculty of Oriental Studies, The University of Oxford 1999 s.250

⁵⁴ Bradley 1999 s.250, Gregory Starrett, *Putting Islam to Work : Education, Politics and Religious Transformation in Egypt* 1998 s.91

⁵⁵ Utvik 2003 s.53

⁵⁶ Galal Amin, *Egypt's Economic Predicament, A Study of the Interaction of External Pressure, Political Folly and Social Tension in Egypt 1960-1990* 1995 s. 135-136

⁵⁷ Sonbol 2000 s.220

⁵⁸ James A.Bill, Carl Leiden *The Middle East : Politics and Power* 1984 s.68-71, s.80

⁵⁹ Bill, Leiden 1984 s.84-85; Ibrahim 1982a s.405

lønnede middelklassen”.⁶⁰ Essensen er at denne gruppen bryter med den tradisjonelle samfunnsstrukturen ved at deres plass innenfor den skyldes deres tilegnede kunnskaper, og ikke deres familiebakgrunn, personlige nettverk eller rikdom.⁶¹ På den andre siden befinner de seg i et samfunn hvor sosial bakgrunn og nettverk fortsatt har sterk betydning for hvordan de utdannede greier å omsette sin utdanning til sosial mobilitet. Den utdannende gruppen opplever at de til tross for sin utdanning stanger mot et samfunn hvor den sosiale bakgrunnen og nettverk teller mye, og de har derfor stor egeninteresse i å utfordre den rådende samfunnsstrukturen.⁶²

Oppgavens hovedspørsmål gjør det mulig å stille et par underspørsmål, som løselig tilsvarer kapittelinnndelingen. Det første spørsmålet er hvordan demokratiseringen av den høyere utdanningen påvirket studentmassenes sosiale sammensetning, og hvordan dette kan ha bidratt til islamiseringen av studentbevegelsen. Dette vil bli særlig tatt opp i kapittel to og kapittel tre. I kapittel tre vil jeg også drøfte denne forklaringen opp mot andre eksisterende forklaringer på islamiseringen av den egyptiske studentbevegelsen, slik som seksdagerskrigen i 1967 og Nassers død og at den islamske bevegelsen ble skapt av Sadat. Det neste underspørsmålet er hvorvidt demokratiseringen av utdanningen førte til en endring i studenttilværelsen og hvordan dette eventuelt kan ha vært gunstig for islamiseringen av studentbevegelsen. Som representanter for den islamske aktivismeskolen har hevdet kan ikke dette grunnlaget alene forklare hvorfor studentbevegelsen ble islamisert. Det er også nødvendig å undersøke hvordan JI var i stand til å utnytte denne situasjonen for å rekruttere studenter. Et underspørsmål kan derfor være om venstresiden og den islamske siden av studentbevegelsen reagerte ulikt på de kraftige endringene universitetene og Egypt opplevde under Sadat. Dette vil bli behandlet i kapittel fire, og her vil jeg argumentere for at den islamske sidens aktivitet var av avgjørende betydning for islamistenes seier over venstresiden av studentbevegelsen. Videre er det naturlig å undersøke hvorvidt islamistene var i stand til å bruke islam som et aktiviserings- og rekrutteringsgrunnlag. I forhold til utenlandske ideologier har islamistene her en stor fordel ettersom islam er en integrert del de potensielle medlemmenes sosialisering og oppvekst.⁶³ Dette aspektet vil bli behandlet i kapittel fem.

Begreper som ”kultur” og ”tradisjon” er på ingen måte entydige størrelser, og som Sonbol har påpekt er møtet mellom det gamle og det nye en komplisert prosess, hvor

⁶⁰ Bill, Leiden 1984 s.84

⁶¹ Bill, Leiden 1984 s.85; Armbrust 1996 s.137

⁶² Bill, Leiden 1984 s.86

⁶³ Ibrahim 1980a s.448

tradisjonelle elementer gradvis blir omgjort i møtet med det moderne, men uten å forsvinne.⁶⁴ På samme måte kan islamistene velge seg ut visse deler av den islamske referanseramme som av en eller annen grunn de finner det hensiktsmessig å benytte seg av for å appellere til potensielle rekrutter. Jeg vil derfor i oppgaven ta med følgende underspørsmål. På hvilken måte ble den islamske studentbevegelsen preget av at den brukte islam som forestillings- og handlingsramme? Dette kan bidra til å nyansere bildet av de moderate islamistene som moderniserende og pluralistiske. På den ene siden kjempet de for økt medbestemmelsesrett, vektleggingen av en meritokratisk framfor standsbasert samfunnsstruktur, og vektla idealer som sosial likhet. Det er naturlig at dette vil appellere til folk som står langt ned på den sosiale rangstigen. På den andre siden var den islamske studentbevegelsen også preget av tradisjonelle holdninger, noe som kom til uttrykk i deres kultursyn, deres kvinnesyn, deres syn på familielovgivningen, deres syn på jødene og de kristne, og ikke minst insisteringen på innføringen av den islamske lovgivningen, *sharī'a*. Dette kan sees som et uttrykk for islamistenes tradisjonelle kulturelle bakgrunn, hvor de tar med seg tradisjonelle forestillinger inn på universitetene.

Kapittel to til fem vil altså vise sammenhengen mellom demokratiseringen av den høyere utdanningen og islamiseringen av studentbevegelsen. Jeg har også valgt å ta med et avsluttende kapittel seks som tar for seg oppsplittingen av JI i en moderat og radikal fraksjon og konfrontasjonen mellom regimet og den islamske bevegelsen som endte med drapet på Sadat. Dette kapitlet er ikke dermed knyttet direkte til problemstillingen, men jeg mener det fortsatt er viktig å ha med. Oppsplittingen er en viktig del både i JIs historie og for den islamske bevegelsens utvikling som sådan i Egypt. Kapitlet er også tatt med for å bedre klargjøre forholdet mellom den moderat og radikale fløyen av den islamske studentbevegelsen. Kapitlet er ment mer som en avslutning og avrundning på en historisk prosess, men kapitlet vil ikke forsøke å komme med en uttømmende forklaring på hvorfor JI ble oppsplittet. Til det er temaet for stort.

⁶⁴ Sonbol 2000 s.xxii, s.178

Kilder

Før jeg går inn på kildematerialet vil jeg komme med noen kommentarer om det å studere arabisk historie. Dette er langt fra det enkleste man kan gjøre. For det første er naturligvis kildematerialet på arabisk, noe som både utgjør en stor fordel, men også en ulempe. Fordelen er at man ved hjelp av å beherske arabisk får tilgang på kilder som er svært lite brukt i den vestlige delen av verden, og som dermed bidrar til å øke kildetilfanget og oppgavens fruktbarhet. Ulempen er at språket i seg selv kan være med på å skape en distanse mellom kilde og forsker, både i form av språkets annerledeshet og i form av de referanser som ligger implisitt i språket. Gjennom flere års studier av arabisk språk og historie, tror jeg at jeg har vært i stand til yte kildene rettferdighet.

En annen vanskelighet med å studere arabisk historie, og særlig nyere historie slik som 1970-tallet, er mangelen på kilder og vanskeligheten med å skaffe kilder og sekundærlitteratur til veie. For det første er den egyptiske stat svært lite meddelsom med sine kilder, noe jeg selv bittært fikk erfare da administrasjonen for Kairo-universitetet mente jeg var for ung til å få utlevert noe som helst, og at min forskningsattest ikke gjaldt så lenge den hadde blitt sendt per fax, og ikke via vanlig postgang. Jeg ble derfor veldig glad da jeg fant ut at Farīd Zahrān, sjefen for det egyptisk pressesenter al-Mahrūsa i Egypt, var en av lederne for venstresiden av studentbevegelsen på 1970-tallet. I tillegg til at pressesenteret forsynte meg flere kompendier med avisutklipp om den egyptiske studentbevegelsen på 1970-tallet, fikk jeg også gjennom ham kontakt med mange av lederne på venstresiden, og de forsynte meg gladelig med kilder og informasjon.

Eldre bøker er heller ikke så lett å oppdrive i Egypt, og de offentlige bibliotekene var heller ikke så lette å ha med å gjøre de heller. Heldigvis fikk jeg tilgang på biblioteket til det amerikanske universitetet i Kairo (AUC), og særlig fikk jeg god nytte av mine kontakter på bruktbokmarkedet i Kairo. Til dem leverte jeg en lang liste over bøker jeg ønsket, og så kom jeg tilbake en gang i uken og ble servert te og kikket på litteraturen de hadde skaffet i løpet av uka. Flere av bøkene de skaffet til veie var forbudt i Egypt, og flere av bøkene var memoarer fra tidligere medlemmer av den islamske studentbevegelsen.

For å besvare oppgavens hovedproblemstilling har jeg hovedsakelig basert meg på skriftlig materiale utgitt av JI, og deknningen av JIs aktiviteter og arrangementer i den islamske pressen på 1970-tallet. JI ga ut flere kommunikeer hvor de fremla sine syn på en rekke dagsaktuelle hendelser, men hvor de også presenterte det alternativ JI ønsket. Kommunikeene var hovedsakelig rettet mot JI medlemmer eller sympatisører, men var også ment som et ledd

i å overtale andre studenter til å bli med i JI. Kommunikene gir derfor et godt innblikk i JIs politiske og ideologiske standpunkter, hvordan de selv oppfattet sin egen rolle og hvordan de posisjonerte seg i forhold til andre politiske strømninger. Kapittel fem og seks baserer seg hovedsakelig på disse kommunikeene. De fleste kommunikeene ble trykket opp i det islamistiske tidsskriftet *al-Da'wa* (Kallet), som kom ut månedsvis mellom 1976 og 1981. *Al-Da'wa* ble utgitt av det moderate Muslimske Brorskapet, og følgelig er det en kraftig overvekt av kilder fra den moderate delen av JI. Både av den grunn og ettersom også den moderate strømmingen innenfor JI var klart i majoritet har jeg valgt å konsentrere meg om den moderate delen av den islamske studentbevegelsen. JIs politiske og ideologiske holdninger har også blitt utfylt av flere intervjuer med de sentrale lederne i egyptisk presse. I tillegg har flere kommunikeer blitt trykket opp som appendikser i egyptiske bøker om den islamske studentbevegelsen. I *al-Da'wa* ble også JIs aktiviteter og arrangementer grundig dekket, og dette gir et godt innblikk i hvordan JI virket som en velferdsorganisasjon for studenter, men også hvordan de tilrettela for en gradvis islamisering av universitetene. Kapittel fire og delvis kapittel fem og seks baserer seg på disse kildene.

Andre arabiskspråklige bøker har også bidratt til å gi et bilde av JIs organisatoriske utvikling, og særlig deres organisatoriske utvikling i forhold til andre islamske bevegelser. Den arabiskspråklige sekundærlitteraturen om den egyptiske studentbevegelsen og den islamske bevegelsen som sådan kan inndeles i to typer. Den ene er bøker skrevet av islamister som enten har deltatt i den islamske studentbevegelsen eller som er en del av det videre islamske miljøet. Fra den islamske siden har jeg basert meg mye på Badr Muḥammad Badr og al-Maliḥī, som begge er en del av det egyptiske islamistmiljøet og har inngående kjennskap til JI. Her må også Ṣāliḥ al-Wardānī nevnes. Den andre delen består av forskere som ofte har en tilhørighet på venstresiden. Av dem har jeg basert meg på Hishām Mubārak og Hāla Muṣṭafā.

Intervjuer i egyptisk presse med sentrale ledere av JI foretatt i ettertid har bidratt til å gi et mer utfyllende og nyansert bilde av JI, ettersom lederne har fått hendelsene litt på avstand og kan reflektere over dem på en annen måte. Bøker skrevet av deltagere i den islamske studentbevegelsen og biografier skrevet om enkelte av lederne har også vært til nytte. Når det gjelder forholdet mellom den moderate og radikale fløyen av JI har jeg benyttet meg av flere bøker hvor de radikale medlemmene beskriver dette forholdet. Jeg har også benyttet meg av avisartikler fra engelskspråklig presse fra 1970-tallet. Dette ble muliggjort gjennom mitt opphold på the American University of Cairo (AUC), hvor jeg fikk tilgang til nyhetsdatabasen Lexis-Nexis.

Egyptiske studenter mellom Marx og Muhammad

Som en tilleggskilde har jeg foretatt intervjuer med flere av de sentrale lederne fra JI, og også med flere sentrale studentledere fra venstresiden. De fleste av disse intervjuene ble foretatt på et tidlig tidspunkt i oppgaveprosessen, så det er begrenset hvor mye som kom ut av intervjuene i forhold til det skriftlige materiale. Å møte og å snakke med de sentrale studentlederne ga en nærhet til stoffet, og bidro til å gi retning på oppgaven. Ved å sette alle disse kildene opp mot hverandre, så tror jeg at jeg har vært i stand til å gi et utfyllende bilde av den moderate delen av den islamske studentbevegelsen.

Studentene i moderne egyptisk historie 1919-1970

*”It is the army of students that will spark the revolution, as they always have throughout the history of Egypt”*⁶⁵

Ahmad Ḥusayn, leder av Miṣr al-Fatā

Studentbevegelsen på 1970-tallet var ikke et nytt fenomen i egyptisk historie, ei heller den islamske studentbevegelsen. Ved å kort redegjøre for den egyptiske studentbevegelsen fra 1919 til 1968, ønsker jeg å belyse relevante problemstillinger for oppgaven. Som foreslått i forrige kapittel, er det mulig å se islamiseringen av studentbevegelsen i sammenheng med den kraftige økningen i studentantallet på 1970-tallet. Dette kapitlet vil kort ta for seg de viktigste trekkene ved utviklingen av den høyere utdanningen i Egypt, og vil også vise hvilken rolle islam har spilt for de lavere lags mulighet til utdanning. Kapitlet vil også beskrive hvordan studentbevegelsen ble undertrykket under Nasser, ettersom det er viktig for å forstå gjenoppstandelsen til studentbevegelsen etter Nassers død. Gjennom å trekke paralleller mellom den islamske studentbevegelsen på 1930- og 40-tallet med studentbevegelsen på 1970-tallet, ønsker jeg også å danne et bredere grunnlag for å analysere islamiseringen av studentbevegelsen på 1970-tallet.

De egyptiske studenter i perioden 1919-1952

I 1882 okkuperte Storbritannia Egypt for å kontrollere Suezkanalen og Egypt forble under britisk herredømme fram til revolusjonen i 1952. I etterdønningene av den første verdenskrig og oppløsningen av det ottomanske riket oppsto det en uavhengighetsbevegelse i Egypt, hvor studentene spilte en sentral rolle.⁶⁶ Studentene var sterkt engasjert i denne saken helt fram til Egypts selvstendighet ved revolusjonen i 1952.

⁶⁵ Ahmed Abdalla *The Student Movement and National Politics In Egypt* 1985, s.53

⁶⁶ William L.Cleveland *A History of The Modern Middle East* 1994, s 182-183

Et todelt samfunn

Motstanden mot britene var ikke bare fundert på et ønske om selvstendighet. Den var også en reaksjon på det som ble oppfattet som vestliggjøring og sekularisering av det egyptiske samfunnet. Under britisk herredømme ble Egypt preget av en dyp kulturell kløft mellom den britiskdominerte eliten og den lokale massen. Eliten besto av briter som forsøkte å modernisere Egypt gjennom vestliggjøring og sekularisering, og en nasjonal elite som godtok britenes moderniseringsprosjekt for å beholde sin egen posisjon i samfunnet. I dette toppsjiktet var vestlig rådende. På den andre siden sto den tradisjonelle, arabisk-talende og lokalt forankrede massen. For å komme seg opp i samfunnet var det nødvendig å erstatte sin egen kultur med vestlig kultur.⁶⁷

Todelingen ble også reflektert i utdanningssystemet. Fram til 1951 eksisterte det to typer grunnskoler ved siden av hverandre. I urbane områder kostet grunnskolene penger, og målet med utdanningen var at den skulle lede videre til utdanning på videregående og på akademisk nivå. I distriktene ble skoletilbudet dekket av en gratis, men dårlig bemannet og dårlig utstyrt skole kalt *kuttāb*. Skolen skulle kun gi den aller nødvendige lærdom, og 80 prosent av de egyptiske elevene gikk på slike distriktsskoler.⁶⁸ På høyere nivå innførte britene regler om skolepenger og kjennskap til et eller flere europeiske språk for å komme inn på en rekke skoler som tidligere hadde vært åpne for alle egyptere. Dermed ble det vanskelig for egyptere med begrensede midler og språkkunnskaper å studere.⁶⁹

Kostnadene det medførte å studere på universitetet gjorde at få fra lavere lag hadde mulighet til å skaffe seg høyere utdanning, noe som ble reflektert i universitetsstudentenes sosiale bakgrunn. Den store majoriteten av studentene ved Kairo-universitetet kom fra urbane områder, og var hovedsakelig fra overklassen.⁷⁰ For resten av befolkningen var det religiøse lærdomssenteret *al-Azhar* i Kairo eneste muligheten til å skaffe seg høyere utdanning. Her ble det gitt religiøs utdanning både på lavere og på høyere nivå gratis.⁷¹ Studentmassen på *al-Azhar* var derfor dominert av folk fra lavere lag og ofte med rural bakgrunn.⁷² På den måten representerte den religiøse utdanning et folkelig alternativ til den vestliginspirerte og

⁶⁷ Sonbol 2000 s.58-59

⁶⁸ Abdalla 1985, s.27, 29; Starrett 1998 s.31

⁶⁹ Sonbol 2000 s.62-63

⁷⁰ Chris Eccel, *Egypt, Islam and Social Change : Al-azhar in Conflict and Accommodation* 1984 s.292; Bill Williamson, *Education and Social Change in Egypt and Turkey – A Study in Historical Sociology* 1987 s.171

⁷¹ Abdalla 1985 s.35

⁷² Eccel 1984 s.292; Williamson 1987 s.171

britiskdominerte sekulære utdanningen, og styrket islams rolle som opposisjon til elitesamfunnet. Denne rollen ble styrket av at moskeene var en av de få arenaer hvor det var mulig å ytre kritikk mot overmakten, og det oppsto en kobling mellom antihegemonisk kamp og moskeen.⁷³

Det Muslimske Brorskapet som studentbevegelse

Fram til begynnelsen av 1930-tallet ble de fleste studentene tiltrukket av det nasjonalistiske *Wafd*-partiet, men studentmassen var en viktig rekrutteringsarena for de ulike politiske partier, og fraksjonene innad i studentmassen reflekterte i stor grad fraksjonene i det politiske liv i Egypt. På 1930-tallet ble studentopposisjonen mot britene forsterket av en økonomisk krise som særlig rammet den nyutdannede middelklassen. Studentenes aversjon mot britene ble forsterket ettersom utlendinger tok de fåtallige jobbmulighetene fra dem. Den 13. og 14. november 1935 oppsto det gatekamper mellom studentene og politiet i Kairo, da studentene protesterte mot britenes tilstedeværelse.⁷⁴

På grunn av svekket tillit til det parlamentariske system på begynnelsen av 1930-tallet, begynte studentene å se seg mot nylige grunnlagte utenomparlamentariske grupperinger. Flere av de utenomparlamentariske gruppene var basert på islam. I 1927 ble *Jam 'īyat al-Shubbān al-Muslimīn* (Forsamlingen for unge muslimer) grunnlagt og i 1928 ble *al-Ikhwān al-muslimūn* (Det muslimske brorskapet) grunnlagt av grunnskolelæreren Ḥasan al-Banna. I tillegg ble *Miṣr al-Fatā* ("ung-egypterne") grunnlagt i 1933 som den første nasjonale politiske organisasjon drevet av studenter og nyutdannende.⁷⁵ Erttertiden har vist at det var Det muslimske brorskapet som fikk klart størst betydning og som også er mest relevant for denne oppgaven.

Det muslimske brorskapet oppsto som en reaksjon på den vestlige innflytelsen og den økende sekularisering av det egyptiske samfunn.⁷⁶ Ḥasan al-Banna, Brorskapets grunnlegger, så studentene som en meget viktig gruppe for sin organisasjon. I 1933 etablerte Brorskapet en egen studentavdeling og i 1933 ble også de første studentgruppene tilknyttet Brorskapet

⁷³ Sonbol 2000 s.83

⁷⁴ Abdalla 1985 s.86, s.19-20,s.36-37

⁷⁵ Abdalla 1985 s.21

⁷⁶ Albert Hourani *A History Of The Arab Peoples* 1991 s.349

dannet på universitetet.⁷⁷ De tiltrakk seg raskt mange studenter og på 1940-tallet var studentbevegelsen delt i to mellom Brorskapet og kommunistene.⁷⁸

Det mest interessante for denne oppgaven er likheten mellom den sosiale profilen til Brorskapets medlemmer på 1930- og 40-tallet og den islamske bevegelsen på 1970-tallet. Majoriteten av medlemmene på 1930- og 40-tallet var i 20-åra, førstegenerasjons immigranter til byene, og var de første i sin familie til å tilegne seg sekulær middels høy eller høy utdanning.⁷⁹ Brorskapets studentbevegelse var med andre ord i stand til å tiltrekke seg et økende antall av studenter med rural middelklassebakgrunn. Dette var også det viktigste rekrutteringsgrunnlaget for den islamske studentbevegelsen på 1970-tallet. Både Brorskapets temaer og organisering var spesielt tiltalende for nyutdannede som ikke tilhørte overklassen. De tok blant annet opp problemet med arbeidsledighet blant nyutdannede.⁸⁰ Internt i Brorskapet var det i prinsippet meritter, og ikke familiebakgrunn, penger, kontakter eller lignende som var avgjørende for medlemmenes plass i organisasjonen. På den måten sto Brorskapet i kontrast til det egyptiske samfunnet hvor dette telte mye for ens sosiale plassering. Slik sett ble Det muslimske brorskap en alternativ måte for lavere lag av den utdannede middelklasse å søke politisk innflytelse og sosial mobilitet på.⁸¹ Dette er et eksempel på hvordan enkelte islamske organisasjoner har greid å tilrekke seg medlemmer som en konsekvens av utvidelsen av utdanning til et lavere lag av befolkningen

Det er også et par andre likhetstrekk mellom Egypt på 1930/40-tallet og Egypt på 1970-tallet som det kan være fruktbare å påpeke. Begge periodene var preget av sterke politiske omlegginger. På 1930-tallet ble det introdusert ideologiske partier og massepolitisering, og dette brøt med det gamle politiske systemet hvor samfunnsrangen var det avgjørende for politisk innflytelse.⁸² På 1970-tallet opplevde Egypt et noe haltende forsøk på å gå fra ettpartistat til parlamentarisme. I tillegg opplevde 1970-tallet en ideologisk urolig tid etter seksdagerskrigen og Nassers død.

En annen likhet, som var særlig tydelig på 1940-tallet, var kommunistenes og Brorskapets kamp om dominans over studentbevegelsen. En grunn til deres rivalisering var selvfølgelig de ideologiske forskjellene mellom islam og kommunismen. En annen viktig grunn var at de begge representerte krefter som ønsket en endring av det politiske systemet,

⁷⁷ Brynjar Lia, *The Society of The Muslim Brothers in Egypt – The Rise of an Islamic Mass Movement 1928-1942* 1998 s.183

⁷⁸ Abdalla 1985 s.57

⁷⁹ Lia 1998 s. 74

⁸⁰ Lia 1998 s.208

⁸¹ Lia 1998 s.189, 200

⁸² Lia 1998 s.205

og begge rettet seg hovedsakelig mot den urbane middelklassen.⁸³ Til tross for rivaliseringen kunne de forenes hvis en større sak holdt sammen. På 1930- og 40-tallet var denne saken kravet om Egypts selvstendighet. Egypts militære innsats på den britiske siden under andre verdenskrig styrket egypternes håp om selvstendighet. Studentene forsøkte å samle seg om felles aktiviteter utover høsten 1945, og da britene avslø Egypts selvstendighet 26. januar 1946 var studentene klare for samlet aksjon gjennom *al-lajna al-waṭaniya li'l-'ummāl wa'-talaba* (Den nasjonale komité for arbeidere og studenter). Her var både kommunistiske og islamske studenter representert, og som navnet tilsier forsøkte de også å inkludere arbeiderne.⁸⁴ Samarbeidet mellom kommunistene og islamistene fungerte imidlertid dårlig, og Brorskapets studenter brøt ut og dannet sine egne nasjonalkomiteer (*al-lajna al-qawmīya*).⁸⁵ Egypt selvstendighet som samlende faktor har en viss parallell til den felles fiendskapen til Israel på 1970-tallet.

Opprettelsen av Israel og den påfølgende arabisk-israelske krig, hvor blant annet Egypt deltok, førte til en økende militarisering av studentbevegelsen. Studentene bidro sterkt til Egypts reelle selvstendighet 23.juli 1952, da en gruppe offiserer med Gamal 'Abd al-Nasser i spissen gjennomførte et militærkupp og overtok makten. Høsten 1951 ble universitetene omgjort til militære treningsleire for å forberede studentene til uavhengighetskamp mot britene, og studentene dro for å kjempe i geriljakrigen mot britene ved Suez-kanalen i 1951 og begynnelsen av 1952. Dette var opptakten til revolusjonen 23.juli 1952.⁸⁶

⁸³ Abdalla 1985, s.60

⁸⁴ Abdalla 1985 s.64; Se Abdalla s.70-75 for ulike tiltak for å samle studentbevegelsen i felles komiteer.

⁸⁵ Joel Beinin og Zachary Lockman. *Workers on the Nile : Nationalism, Communism, Islam and the Egyptian Working Class 1882-1954* 1988 s.369

⁸⁶ Abdalla 1985 s. 78-79

De egyptiske studentene 1952 - 1968

Kuppet i 1952 førte til at Egypt ble omgjort til republikk og alle politiske partier ble forbudt. General Naguib ble president og statsminister, men han skulle spille rollen som gallionsfigur mens Nasser satt med den reelle makten. Både studentene og Det muslimske brorskap var i begynnelsen positivt innstilt til det nye regimet. Brorskapet hadde nære bånd til det nye regimet, og fikk fortsatt lov til å eksistere til tross for oppløsningen av alle politiske partier ettersom Brorskapet ble anerkjent som en religiøs gruppering.⁸⁷ De ble til og med tilbudt en plass i regjeringen, men dette avslo Brorskapet. Til gjengjeld støttet Brorskapet regimet. Oppløsningen av de politiske partiene fikk også konsekvenser for studentbevegelsen ettersom de politiske studentgruppene på universitetene også ble oppløst. Unntaket var nok en gang Det muslimske brorskapet, og i 1953 dominerte Brorskapets studentgrupper på campus.⁸⁸

Det skulle imidlertid ikke vare lenge før forholdet mellom regimet og Det muslimske brorskapet ble dårligere. På vårparten av 1954 oppsto det en maktkamp mellom Naguib og Nasser. Naguib ønsket større politisk åpenhet, og i frykt for militært diktatur samlet en koalisjon av Brorskapet, kommunister og sosialister seg bak Naguib i hans kamp mot Nasser.⁸⁹ Nasser provoserte fram en konfrontasjon med Brorskapets studenter på Kairo-universitetet, og erklærte etter konfrontasjonen at Brorskapet var oppløst.⁹⁰ Opptøyene bredde seg på universitetet og Brorskapet ledet an i dette inntil de ble fristet med offisiell anerkjennelse igjen.⁹¹ Et attentatforsøk mot Nasser 27. oktober 1954 ga en god anledning til å slå ned på Brorskapet. Seks av Brorskapets ledere ble henrettet og organisasjonen ble formelt oppløst.⁹² I september 1954 var det universitetenes tur til å bli politisk pasifisert. Da ble rektorene på Egypts tre universiteter, flere dekaner og 60-70 vitenskapelige ansatte sparket og erstattet med folk som var tilhengere av Nasser.⁹³

En grunnleggende faktor som kan forklare regimets sammensatte forhold til Brorskapet, var deres felles sosiale bakgrunn. Slik som i Det muslimske brorskapet var flere av de sentrale toppfolkene i det nye regimet i trettiårsalderen og kom fra middelklassen.⁹⁴ Både Brorskapet og det nye regimet var representanter for de nylig urbaniserte klassene og

⁸⁷ Abdalla 1985 s.121-122

⁸⁸ Hagai 1989 s.174-175

⁸⁹ Donald Malcolm Reid *Cairo University and the Making of Modern Egypt* 1990 s.170

⁹⁰ Richard P.Mitchell, *The Society of the Muslim Brothers* 1993 s.142

⁹¹ Hagai 1989 s.175

⁹² Mitchell 1993 s. 151

⁹³ Reid 1991, s.170

⁹⁴ Saad Eddin Ibrahim, "Social Mobility and Income Distribution in Egypt, 1952-1977", i Gouad Abdel-Khalek & Robert Tignor (red.), *The Political Economy of Income Distribution in Egypt* 1982a s.379

tiltrakk seg byråkrater, professorer og studenter. Det var med andre ord den utdannede middelklasse, eller ”den nye klassen”, som utfordret dominansen til den tradisjonelle overklassen.⁹⁵ Dette kan også bidra til å forklare studentenes manglende politiske aktivitet under Nasser. De følte rett og slett at Nasser representerte dem, og at hans politikk var i tråd med den politikk de ønsket. I perioden fra 1952 til 1961 var det nye regimets politikk preget av nasjonalisering, noe som fikk sitt dramatiske høydepunkt i nasjonaliseringen av Suez-kanalen i 1956 med den påfølgende Suezkrisen. Dette var et opprør mot imperialismen, og ble meget godt mottatt blant den egyptiske befolkningen, studentene inkludert.

Nasser benyttet sin stilling i den arabiske verden etter Suezkrisen til å fremme *panarabismen* som vektla arabisk enhet. I 1958 fikk ble Egypt og Syria forent i *Den forente arabiske republikk* som et første skritt på veien til en arabisk enhet. Enheten varte bare fram til 1961 da den forente republikken ble oppløst. Fra 1961 fikk det nye regimet et sterkere sosialistisk preg, gjennom det Nasser kalte *arabisk sosialisme*. Dette var en blanding av marxisme og kapitalisme hvor planøkonomi og statlig eierskap var sentralt.⁹⁶ I stedet for politiske partier ble det opprettet kun en politisk organisasjon hvor alle interessegrupper skulle være organisert innenfor. Denne organisasjonen hadde flere navn og utforminger, den mest varige var *ASU* (Arabiske sosialistiske union).⁹⁷

Islam under Nasser

Til tross for regimets sosialistiske karakter spilte religion fortsatt en viktig rolle. Islam ble brukt av regimet for å tilegne seg legitimitet. Nasser brukte for eksempel islam for å legitimere sosialismen gjennom argumentet om at det tidligste islamske samfunn var gjennomført sosialistisk.⁹⁸ Flere av de viktigste sentrale islamske institusjonen ble underlagt staten. I 1955 ble for eksempel de religiøse domstolene som var basert på *sharī‘a* (islamsk lov) fjernet og innlemmet i de nasjonale domstolene.⁹⁹ I 1961 ble en av den islamske verdens viktigste lærdomssentre, *al-Azhar*, underlagt staten og sekularisert ved at de ble pålagt å

⁹⁵ Reid 1990 s.169, Sonbol 2000 s.127

⁹⁶ Hourani 1991, s.406

⁹⁷ Wickham 2002 s.29

⁹⁸ H.Rair Dekmejian, *Egypt Under Nasir*, 1971 s.132

⁹⁹ Cleveland 1994 s. 302

undervise i sekulære fag.¹⁰⁰ Regimet benyttet seg også av de religiøse lærde (‘*ulamā*’) ved *al-Azhar* til å legitimere sin politikk ved å få dem til å utstede *fatwaer* som forsvarte regimets politikk. Dette førte til at de religiøse lærde ble garantister for staten, framfor en opposisjonell kraft.¹⁰¹

Regimet forsøkte også å monopolisere islam slik at rivaliserende og potensielt farligere utgaver av islam, slik som Det muslimske brorskapet skulle bli svekket.¹⁰² Etter konfrontasjonen i 1954 ble mange av medlemmene av Brorskapet i dømt harde fengselsstraffer, og mange av dem ble radikalisert mens de var fengslet. Dette gjaldt særlig Sayyid Qutb, som var og er en av de mest innflytelsesrike radikale islamister. Mens han satt i fengsel skrev han boken *Ma ‘ālim fī al-tarīq* som kan oversettes med milepæler eller mer direkte oversatt ”veiposter”.¹⁰³ Boka har blitt omtalt både som islamistenes manifest, og som islamistenes svar på Lenins *Hva må gjøres*.¹⁰⁴ Veldig kort fortalt påpeker *Ma ‘ālim* at Egypt under Nasser ikke lengre var en muslimsk stat, og en islamsk revolusjon derfor var påkrevd. I 1965 ble det avdekket et komplott hvor radikalisererte medlemmer av Brorskapet skulle prøve å gjennomføre et kupp. Sayyid Qutb ble hengt, og resten av medlemmene gjennomgikk hard tortur.¹⁰⁵ Boka *Ma ‘ālim* og arrestasjonene i 1965 medførte en konfrontasjon mellom den moderate og radikale fløyen av Brorskapet. De eldre medlemmene valgte en reformistisk retning og avviste Qutbs revolusjonære tanker, mens flere av de yngre medlemmene ble med i radikale islamske bevegelser utover på 1970-tallet.¹⁰⁶

Utdanningsystemet 1952 – 1970

Regimets bakgrunn i ”den nye klassen” kom også fram i utdanningspolitikken. Regimets sosialistiske politikk hadde som mål å innføre et meritokratisk system framfor et klassebasert.¹⁰⁷ Det har også blitt hevdet at den urbane lavere middelklasse var med på å presse fram utvidelsen av høyere utdanning ettersom de så dette som sin vei oppover i samfunnet.¹⁰⁸ Resultatet ble en kraftig utvidelse av utdanningen og målsettingen var at alle

¹⁰⁰ Louis J.Cantori, ”Religion and Politics in Egypt” i. Michal Curtis (red.) *Religion and Politics in the Middle East* 1981 s.81

¹⁰¹ Sonbol 2000 s.146

¹⁰² Dekmejian 1971 s.234

¹⁰³ Den nylige utkomne norske oversettelsen av *Ma ‘ālim* har fått navnet Milepæler

¹⁰⁴ Kepel *The Prophet & Pharaoh – Muslim Extremism in Egypt* 2003a s.37, 43

¹⁰⁵ Kepel 2003a s.31-33

¹⁰⁶ Kepel 2003a s. 72-74

¹⁰⁷ Wickham 2002 s.25

¹⁰⁸ Hagai 1989 s.178

som ville kunne ta høyere utdanning.¹⁰⁹ Den 26.juli 1963 ble skoleavgifter på alle nivåer fjernet og høyere utdanning ble i teorien en rettighet for alle som hadde videregående utdanning.¹¹⁰ Det ble også innført stipendordninger for fattige studenter slik at sosial bakgrunn ikke skulle ha noen betydning. Denne politikken førte til en formidabel økning av antall studenter på universitetsnivå. Fra 1954/1955 til 1972/73 steg antall studenter på høyere nivå med hele 246,7 prosent.¹¹¹

Det stadige økende antallet studenter skapte nye mobilitetsmuligheter for den urbane middelklassen, men til tross for denne politikken forble universitetene under Nasser hovedsakelig dominert av en urban elite. En undersøkelse gjennomført i 1962 viste at 33 prosent av studentene ved Kairo-universitetet kom fra et elitesjikt som kun utgjorde 3.7 prosent av den mannlige befolkningen, mens kun 6 prosent kom fra bondefamilier som utgjorde 54 prosent av den mannlige befolkningen.¹¹² Disse tallene ble bekreftet av en undersøkelse fra 1968, hvor det viste seg at 85 prosent studentene kom fra småborgerskapet, mens kun 11 prosent kom fra bonde- eller arbeiderbakgrunn.¹¹³ Videre viste en undersøkelse av den sosiale bakgrunnen til ingeniørstudentene på slutten av 1960-tallet og på begynnelsen av 1970-tallet kom 43 prosent av ingeniørstudentene fra et befolkningslag som utgjorde kun en prosent av den totale befolkningen.¹¹⁴ På det religiøse *al-Azhar* derimot kom hele 46 prosent av studentene fra bondefamilier.¹¹⁵ På den måten var den religiøse utdanningen et alternativ for samfunnets lavere lag.

Årsakene til at utdanningspolitikken ikke greide å fjerne de tidligere klassebarrierene kan delvis forklares av universitetenes opptakskrav. Karakterene fra de offentlige eksamenene var avgjørende for å komme inn på høyere studier og hvor man fikk studieplass var avhengig av hvor mange poeng man oppnådde på de avsluttende eksamene. Selve eksamensformen både på videregående og på universitetene bidro til å opprettholde de sosiale skjevhetene. Eksamen gikk ut på at eleven skulle memorere forelesningene og gjengi disse så ordrett som mulig på eksamen. Den kraftige utvidelsen av antall elever svekket forholdet elev-lærer og dermed åpnet dette for at de mer bemidlede kunne betale for privatundervisning med læreren

¹⁰⁹ Utdanningsbudsjettet økte fra 23 millioner egyptiske pund i 1952 til 125 millioner i 1969/1970; Georgie D.M Hyde, *Education In Modern Egypt : Ideals and Realities* 1978 s.74

¹¹⁰ Reid 1991, s.174

¹¹¹ Abdalla 1985 s.106

¹¹² Reid 1991 s.178; Abdalla 1985 s.109-110

¹¹³ Nazih Ayubi, *Siyāsat al-ta'lim fi Miṣr* (Utdanningspolitikken i Egypt) 1978 s.71-73; Hagai 1989 s.202-203

¹¹⁴ Clement Henry Moore, *Images of Development : Egyptian Engineers in Search of Industry* 1980 s.110-113

¹¹⁵ Reid 1991 s.178; Abdalla 1985 s.109-110

og på den måten skaffe seg et fortrinn framfor de som ikke hadde råd til det. Dermed ble finansiell kapasitet og sosialt miljø vel så viktig som talent og lærenemhet.¹¹⁶

Dette forplantet seg også til arbeidsmarkedet, til tross for at regimet gjennom dekret 185 av 1964 hadde garantert statsansettelse for alle med høyere utdanning.¹¹⁷ Den kraftige økningen i antall studenter ble ikke kombinert med en tilsvarende utvidelse av antall arbeidsplasser, og det oppsto et overskudd av studenter.¹¹⁸ Situasjonen ble ytterligere forverret for studentene ettersom Egypt opplevde en økonomisk stagnasjon fra midten av 1960-tallet, som ble kraftig forverret av tapet av det oljerike Sinai i 1967 og den krigstilstand Egypt befant seg i etter seksdagerskrigen.¹¹⁹ Utdanning var dermed ikke nok i seg selv for å oppleve sosial mobilitet. En måtte også ha de riktige kontaktene for å oppnå suksess på arbeidsmarkedet.¹²⁰ På 1970-tallet kom disse prosessene til å bli forsterket, og dette vil bli næyere gjennomgått i det neste kapitlet.

Statsmakt mot studentmakt

I tillegg til studentens positive holdning til Nasser, var en annen viktig grunn til studentenes manglende politisk aktivitet mellom 1954 og 1968 regimets evne til å kontrollere studentene og å kanalisere deres aktivitet inn i regimevennlige organer.

Det nye regimet innførte en rekke tiltak for å kontrollere universitetene både politisk, utdanningsmessig og administrativt, særlig etter konfrontasjonen i 1954. Studentene ble politisk kontrollert gjennom universitetsadministrasjonen ved at regimet utnevnte fakultetsdekaner i stedet for at universitetet fikk velge dem selv.¹²¹ Studentene ble overvåket av sikkerhetsagenter, og i tillegg ble de kontrollert av universitetsvakter underlagt innenriksministeriet. Alle politisk aktiviteter som for eksempel deltagelser i studentsamfunn, distribusjon av pamfletter var forbudt.¹²²

Universitetet skulle i stedet få rollen som støttespiller for revolusjonen. Derfor ble det innført et obligatorisk pensum hvor studentene ble opplært i revolusjonens frukter og den

¹¹⁶ Abdalla 1985 s.109

¹¹⁷ Wickham 2002 s.27; Mary McDonald, Mary, "Egyptian Education and Development". *Journal of Arab Affairs* 5(1) 1986 s.64

¹¹⁸ Abdalla 1985 s.111-114

¹¹⁹ Saad Eddin Ibrahim, *The New Arab Social Order – A Study of the Social Impact of Oil Wealth* 1982b s.65-67; Wickham 2002 s.31

¹²⁰ Sonbol 2000 s.129-136

¹²¹ Reid 1991 s.171

¹²² Abdalla 1985 s.126-127

statsbærende ideologi, den arabiske sosialisme. Fra 1962-63 fikk både de mannlige og kvinnelige studentene militær trening i de tre første årene på universitet.¹²³ Regimet gjennomførte også en rekke tiltak for å kanalisere ungdommens aktivitet inn i regimevennlige organisasjoner. Flere av disse var knyttet til ASU, slik som *Den sosialistiske ungdomsorganisasjon* (SYO) etablert i 1965 og *Den sosialistiske fortropp* etablert i 1968.¹²⁴ Studentenes mulighet til å drive politisk aktivitet gjennom slike institusjoner bidro til å svekke deres politiske initiativ på andre arenaer.¹²⁵ I tillegg opprettet regimet egne organer som skulle aktivisere ungdommene sosialt. *Rådet for ungdomsvelferd*, grunnlagt i 1954, ble i 1966 til et eget ungdomsministerium. Det sto bak ulike arrangementer; sommerleire, ungdomsklubb, egne aktivitetsuker.¹²⁶

Ved siden av dette fantes det en egen studentunion (*Ittiḥād al-'amm li-Ṭullāb Miṣr*) hvor alle studenter automatisk var medlemmer. Dette skulle være studentenes organ, men deres innflytelse ble gradvis svekket.¹²⁷ Før januar 1953 var unionen basert på studentvalg, men ble da avpolitisert ved at universitetsadministrasjonen selv utnevnte representantene til studentunionen.¹²⁸ Før 1953 var unionene organisert på fakultetsnivå, og det var kun studenter som var representert, men i 1953 ble de universitetsforeninger hvor både ansatte og studenter var representert.¹²⁹ Unionens konstitusjon, som ble vedtatt ved et dekret fra presidenten, ble endret flere ganger slik at den skulle støtte regimet. For eksempel i konstitusjonen av 1958-59 ble politiske og religiøse aktiviteter forbudt, mens sosiale og velferdsrelaterte aktiviteter fortsatt var lov. Unionen ble på den måten kontrollert av regimet, og fra 1963 var de lokale studentforeningenes hovedmål å oppmuntre den nasjonale ånd blant medlemmene og å forbedre deres kunnskap om sosialisme. I 1963 ble det bestemt at kun studentene skulle være representert i unionen, men de vitenskapelige ansatte beholdt sin sterke innflytelse da de fikk overvåkende roller som konsulenter for unionen. I 1966 fikk de ansatte vetorett i unionen, og dette ble kalt formyndersystemet.¹³⁰ Studentene mislikte formyndersystemet, og det ble kritisert da studentene igjen ble politisk aktive etter seksdagerskrigen. I 1966 gjorde nye statuetter unionen til et vedheng på ASU ved at professorene som var ansvarlig for å kontrollere de ulike aktivitetskomiteer ble valgt av ASU. Alle studentkandidatene til

¹²³ Reid 1991 s.204

¹²⁴ Hagai 1989 s.185

¹²⁵ Hagai 1989 s.185

¹²⁶ Abdalla 1985 s.128; Hagai 1989 s.181

¹²⁷ Abdalla 1985, s.130, s.134. Abdallah mener G.Hyde tar feil da han hevdet at medlemskapet ikke er obligatorisk G.Hyde 1974 s.55

¹²⁸ Abdalla 1985, s.130

¹²⁹ Hagai 1989 184

¹³⁰ Abdalla 1985 s.130-131

komiteene måtte være godkjent av ASU.¹³¹ Den sterke statlige kontrollen av de offisielle studentunionene dannet et viktig bakteppe for framveksten av en uavhengig studentbevegelse i tiden etter 1967-krigen.

Seksdagerskrigen og studentene

5. juni 1967 ble Egypt, Jordan og Syria angrepet av Israel og seks dager senere var nederlaget et faktum. Egypt mistet Sinaihalvøya og Gaza, Syria mistet Golanhøyden og Jordan mistet Øst-Jerusalem og Vestbredden. Dette var et vendepunkt i den arabiske verden, hvor man for første gang innså at Israel var den sterkeste militære makt i Midtøsten. Tapet var særlig bittert for Egypt og for den egyptiske president Nasser ettersom Egypt og Nasser til da hadde representert et av de sterkeste symboler på motstanden mot Israel. Nasser offentliggjorde sin avgang som president da tapet var et faktum. Dette ble ikke godkjent av nasjonalforsamlingen, og folket strømmet ut i gatene for å få Nasser til å fortsette som president.¹³² Tapet i 1967 fungerte som en katalysator for en misnøye som hadde ligget latent. ASU hadde vært det eneste organ å uttrykke seg gjennom, og ettersom dette var kontrollert av styresmaktene, var det ingen kanaler å uttrykke kritikk gjennom. Seksdagerskrigen bidro også til å skape en ideologisk usikkerhet i flere arabiske land. I Egypt ble det satt spørsmålsteget ved Nassers arabiske sosialisme og hans panarabiske visjon, en visjon Israel knuste på seks dager.

Polarisering av studentene i kjølvannet av seksdagerskrigen

Usikkerheten og misnøyen kom også til uttrykk hos studentene, som for første gang siden 1954 demonstrerte i gatene den 24. februar 1968. Foranledningen for opprøret var rettsaken mot de offiserer i det egyptiske militæret som ble regnet som ansvarlige for nederlaget i 1967. Offiserene ble enten frikjent eller fikk milde straffer, og studentene demonstrerte mot dette.¹³³ Opprøret i 1968 oppsto først og fremst som en reaksjon på seksdagerskrigen, og var ikke preget av en spesiell ideologisk orientering. Både høyresiden og særlig venstresiden var godt representert, men majoriteten var studenter som ønsket mer frihet og demokrati, uten noen

¹³¹ Kepel 2003a s.140-41

¹³² Raymond William Baker, *Egypt's Uncertain Revolution Under Nasser and Sadat* 1979 s.119

¹³³ Kepel 2003a s.130

ideologisk forankring.¹³⁴ Tapet la likevel grunnlaget for en sterkere ideologisk kamp. Den rådende nasserismen mistet sin dominerende stilling, og flere andre ideologiske retninger forsøkte å finne en forklaring på tapet. Både sekulære liberalister, revolusjonære sosialister og islamister hadde forslag til hvordan Egypts problemer kunne løses.¹³⁵

Studentopprøret fikk konsekvenser nasjonalt ved at det tvang Nasser til å beordre ny rettssak av offiserene, og han dannet en ny regjering med en majoritet av sivilister samtidig som han la fram det såkalte 30.mars programmet som lovet reformering av det politiske og sosiale system. Som en del av reformene ble det løst litt på den politiske kontrollen av universitetene. Formynderisystemet ble midlertidig fjernet og studentunionene fikk dermed en sterkere stilling, samtidig som universitetsvaktens makt ble redusert. De kunne ikke lengre påvirke studentenes politiske aktiviteter.¹³⁶

Studentopprøret førte dermed til at den offisielle studentunionen fikk midlertidig økt politisk innflytelse. Flere av lederne for studentunionen ble rekruttert av regimet til *Den sosialistiske fortropp* og dette bidro til å politisere de fakulteter og universiteter som unionen kontrollerte. Samtidig førte studentunionens sterke støtte til regimet til harde konflikter med marxistene, og denne konflikten bidro til en gjenoppstandelse av de organiserte politiske fraksjoner innad i studentbevegelsen.¹³⁷ Da et nytt studentopprør brøt ut i november 1968 ble det igjen strammet inn på studentenes politiske frihet og formynderisystemet ble gjeninnført. Dette oppmuntret studentene til å rive seg løs fra regimets politiske underkuing og la grunnlaget for framveksten av en mer uavhengig studentbevegelse.¹³⁸ Tapet i seksdagerskrigen la dermed på flere måter grunnlaget for framveksten av studentbevegelsen på 1970-tallet.

Dette kapitlet har vist hvilken opposisjonell rolle studentene har hatt i egyptisk politikk i det 20. århundre. De spilte en viktig rolle ved flere av de viktigste politiske begivenhetene i moderne egyptisk historie og studentbevegelsen reflekterte også de politiske skillelinjene på nasjonalt plan. Den egyptiske studentbevegelsen hadde altså en tradisjon for å være politiske aktive, og i den urolige tiden i kjølvannet av seksdagerskrigen var det studentene som først og fremst målbar folkets kritikk mot Nasser-regimet. Under Sadat skulle studentene fortsette å spille rollen som en av de viktigste opposisjonelle kreftene i det egyptiske samfunnet.

¹³⁴ Abdalla 1985 s.158

¹³⁵ Abdalla 1985 s.147

¹³⁶ Abdalla 1985 s.131, s.158-159

¹³⁷ Abdalla 1985 s.127, s.136, s.159

¹³⁸ Abdalla 1985, s.131, s.175

Egyptiske studenter mellom Marx og Muhammad

Kapitlet har også vist islams rolle som en opposisjonell kraft som særlig appellerte til lavere middelklasse. Islam spilte en opposisjonell rolle både ved at den fungerte som en alternativ vei opp i samfunnet for disse gruppene, samtidig som islam var en effektiv og potent kraft for å rette kritikk mot de herskende i samfunnet. Dermed utgjorde både studentene og islam to mulige anti-hegemoniske krefter som kunne utfordre det sittende regimet. Til tross for Nassers sterke satsning på utdanning var han ikke i stand til å fjerne elitepreget fra de egyptiske universitetene. En viktig grunn til dette var at selve økningen i antall studenter, bidro til å forplante samfunnets ulikhet til universitetene ved at andre kvalifikasjoner enn rent faglige ble utslagsgivende for akademisk suksess. Som det neste kapitlet vil vise ble dette kraftig forsterket under Sadat, og var en av de viktigste årsakene til islamiseringen av den egyptiske studentbevegelsen.

Framvekst av en islamsk studentbevegelse 1968-1975

*”If Picasso was born in our country we would offer him a place in the Faculty of Commerce”*¹³⁹

Seksdagerskrigen utgjorde et viktig vendepunkt for den arabiske verden og for Egypt spesielt. Følelsen av at en epoke i den arabiske verdens historie var over ble forsterket da Nasser døde i 1970. Hvem skulle nå være Midtøstens sterke mann og hvordan skulle man komme seg ut av krisen som krigen og nasserismens fallitt utgjorde? Hevn over Israel var et folkekrav, og i 1972 og 1973 var det store studentopptøyer i Egypt hvor de krevde hevn. Studentbevegelsen på begynnelsen av 1970-tallet var dominert av sosialister og kommunister, men gradvis begynte de islamske studentene å markere seg mer. Anwar al-Sadat overtok som president i Egypt etter Nasser og dette skulle vise seg å være gunstig for framveksten av den islamske studentbevegelsen. For det første åpnet Sadat for en utdanningseksplasjon på universitetsnivå. Som indikert i det første kapitlet sammenfalt framveksten av en islamsk studentbevegelse med en kraftig økning i antall studieplasser på universitetene, og dette kapitlet skal vise hvordan dette var gunstig for framveksten av den islamske studentbevegelsen. For det andre spilte Sadat på islam for å komme seg ut av skyggen til Nasser, og dette gjorde det lettere for den islamske bevegelsen å være aktiv. Dette muliggjorde at allerede etablerte islamske grupper kunne være aktive på campus for å rekruttere studenter. En annen mulig forklaring på framveksten av den islamske studentbevegelsen på 1970-tallet kan derfor være Sadats og islamske gruppers forsøk på å rekruttere studentene. I kapitlet vil jeg derfor undersøke grunnleggelsen av den islamske studentorganisasjonen *al-Jamā‘a al-Islāmīya* (JI), og hvordan regimet tilrettela for de islamske studentene og i hvilken grad JI ble påvirket av utenforstående aktører.

¹³⁹ Sitat fra et egyptisk studium som kritiserer hvordan studentene blir fordelt på universitetene på bakgrunn av den poengsum de fikk ved avgangseksamen på videregående. Hentet fra Bill Williamson 1987 s.176

Gunstige forhold for framvekst av en islamsk studentbevegelse

Framveksten av den islamske studentbevegelsen må sees i sammenheng med en rekke viktige hendelser i Egypt på slutten av 1960-tallet og begynnelsen av 1970-tallet. Jeg vil kort se på hvordan disse hendelsene var gunstig for framveksten av islamismen i Egypt, både generelt og spesielt på universitetene.

Seksdagerskrigen

Som nevnt i det forrige kapitlet la seksdagerskrigen grunnlaget for framveksten av en mer politisk aktiv studentbevegelse. Ikke bare forverret krigen Egypts økonomiske problemer, men den forårsaket også en ideologisk selvransaking. I kjølvannet av seksdagerskrigen vendte mange seg mot islam som en redning i krisen, inkludert president Nasser. To dager etter krigens slutt var han tilstede ved en seremoni for å feire Profetens Muḥammads fødsel.¹⁴⁰ Mange så tapet som Guds hevn over det egyptiske folk. Israel vant fordi det var en religiøst basert stat, mens Egypt tapte fordi Egypt hadde glemt gud og blitt en sekulær stat.¹⁴¹ For islamistene ble tapet en anledning til å fremme islams rolle i samfunnet. De så på tapet som et bevis på at det Egypt var på feil kurs, og tapet symboliserte Nassertidens fallitt. Det eneste som kunne få Egypt opp av asken var et fullstendig systemskifte, og hvilket system var vel mer naturlig enn islam etter at utenlandske ideologier hadde vist seg å fungere dårlig?¹⁴²

Seksdagerskrigen la således et grunnlag for framveksten av en islamsk studentbevegelse, men dette grunnlaget var ikke sterkt nok i seg selv. Dette ble tydelig da det var kommunistene og sosialistene som sterkest utfordret regimet i de nærmeste årene etter krigen. Nettopp denne opposisjonen fra venstresiden bidro paradoksalt nok til å styrke islamistene over tid.

¹⁴⁰ R.Hrair Dekmejian, *Egypt Under Nasir* 1971 s.253

¹⁴¹ Nazih N.M Ayubi 1980, "The Political Revival of Islam : The Case of Egypt", i *IJMES* 12 (4) s.489

¹⁴² Badr Muhammad Badr, *al-Jamā'a al-Islāmīya fī jāmi'āt Miṣr: ḥaqā'iq wa-wathā'iq*. (Den islamske gruppe på de egyptiske universiteter: Sannheter og dokumenter 1989 s.9; Sayyid 'Abd al-Sattar Malījī, *Tārīkh al-ḥaraka al-Islāmīya fī sāḥat al-ta'līm, 1933 -1993* (Den islamske bevegelsens historie i utdanningssektoren 1933-1993) 1994 s.33

Nasser dør, Anwar al-Sadat overtar

Da Nasser døde den 28. september 1970 overtok Anwar al-Sadat presidentskapet i egenskap av å være visepresident under Nasser, men han hadde en svakt utbygd maktbase og besatte ikke Nassers karisma.¹⁴³ Mye av Sadats politikk ble dermed preget av at han forsøkte å skaffe seg legitimitet. En måte han gjorde dette på var å appellere til massene ved hjelp av islam. Han kalte seg selv ”den troende president” (*ra`īs al-mu`min*), og begynte og avsluttet talene med sitater fra Koranen.¹⁴⁴ I 1971 ble det også vedtatt en ny grunnlov, hvor det ble bestemt at den islamske *sharī`a* skulle være en av kildene for lovgivningen.¹⁴⁵

Sadats overtagelse av presidentembete førte til en kamp innad i makteliten. På den ene siden sto en liten, men innflytelsesrik venstreside som ville fortsette Nassers politikk. På den andre siden sto Sadat og hans mer konservative krets.¹⁴⁶ Venstrefløyen trodde de ville være i stand til å kontrollere Sadat, men da dette viste seg vanskelig, forsøkte venstrefløyen å få ham fjernet. De hadde handlet for sent, og Sadat gjennomførte i stedet en palassrevolusjon 15. mai 1971 hvor han arresterte 91 av sine rivaler.¹⁴⁷ Til tross for dette nøy venstresiden fortsatt stor oppslutning på viktige arenaer, særlig på universitetene. Dette skulle komme til å spille en viktig rolle i etableringen av den islamske studentbevegelsen.

Sadat politiserer campus

Nasser og nasseristene sto sterkt på de egyptiske universitetene og Sadat ønsket å få studentene over på sin side. En måte å gjøre dette på, var å åpne høyere utdanning for en større del av befolkningen. Hans antagelse var at en økning i antall studenter ville svekke den venstreorienterte studentelite.¹⁴⁸ Som tidligere vist, var universitetene under Nasser fortsatt dominert av et lite segment av befolkningen. Sadat endret på dette ved å senke poengkravet for å komme inn på universitetene slik at nesten alle videregående elever kunne gå videre med

¹⁴³ Raymond A. Hinnebusch Jr, *Egyptian Politics Under Sadat* 1985 s. 40-41

¹⁴⁴ Ayubi 1980 s.488

¹⁴⁵ Starrett 1998 s.80

¹⁴⁶ Hinnebusch Jr, 1985 s. 40-41

¹⁴⁷ Raymond William Baker, *Egypt's Uncertain Revolution Under Nasser and Sadat* 1979 s.125-126; “Student Agitation in Egypt December 1972-February 1973” i *Tensions in Middle East Society* CEMAM Reports 1/72-73 s.52-53

¹⁴⁸ Erlich Hagai, *Students and University in 20th Century Egyptian Politics* 1989, s.203-205

høyere utdanning.¹⁴⁹ Dette resulterte i en eksplosiv økning i studentantallet. I skoleåret 1971-1972 var det registrert 199 074 studenter på laveregrad på de egyptiske universitetene, og i skoleåret 1976-77 hadde dette økt til hele 453 969 studenter.¹⁵⁰ Dette bidro til at de egyptiske universiteter gikk over fra å være eliteuniversiteter til være masseuniversiteter.¹⁵¹ Sadat satset særlig på å tiltrekke seg studenter med rural bakgrunn, og det ble grunnlagt flere universiteter i distriktene. I 1973 eksisterte det åtte universiteter, i 1977 hadde tallet steget til tretten.¹⁵² Den kraftige utvidelsen av høyere utdanning medførte at studentmassen i økende grad besto av studenter som kom fra en tradisjonell kulturell bakgrunn, og en undersøkelse fra 1979 indikerte at nærmere 40 prosent av studentmassen var den første fra sin familie som tok høyere utdanning.¹⁵³ Dette kan være med på å forklare framveksten av den islamske studentbevegelsen. Som vist i kapittel 1 har forskning på den islamske bevegelsen generelt vist at islamistene særlig ble rekruttert blant unge studenter med rural bakgrunn, og det er dermed god grunn til å anta at det er en sammenheng mellom utvidelsen av høyere utdanning til den rurale befolkningen og framveksten av den islamske studentbevegelsen. For mange av studentene med rural bakgrunn var islam en mer naturlig referanseramme enn vestlige ideologier som sosialisme og kommunisme, og dermed var det også lettere å mobilisere dem ved hjelp av islam.¹⁵⁴ Det har også blitt påpekt at venstreaktivister og islamister i Egypt på 1970-tallet hadde lik sosial bakgrunn, men den eneste forskjellen var at islamistene oftere hadde rural bakgrunn mens venstresiden hadde urban bakgrunn.¹⁵⁵ Dette kan dermed bidra til å styrke antagelsen om at studentbevegelsen ble islamisert ettersom utvidelsen av mulighetene til utdanning gjorde at den rurale befolkningen kom inn på universitetene.

Utvidelsen av høyere utdanning fikk store konsekvenser for det daglige studentlivet. Selv om studenttallet økte kraftig, ble ikke universitetsfasilitetene utvidet nevneverdig. Som et eksempel hadde Kairo-universitetet i 1983 150 000 studenter, mens bygningene kun var tilpasset 35 000.¹⁵⁶ Ingeniørfakultetet på Kairo-universitetet var kun beregnet for 700 studenter, men i 1977 var det registrert 9000 studenter.¹⁵⁷ Antall studenter pr. vitenskapelig ansatt økte også dramatisk og det ble rapportert om så mange som 666 studenter pr. ansatt

¹⁴⁹ Hagai 1989 s.203

¹⁵⁰ Bikas C.Sanyal [et.al], *University Education and the Labour Market in Egypt* 1982 s.108

¹⁵¹ Ayubi 1978 s.76-77

¹⁵² For eksempel ble det grunnlagt universiteter i Mansūra og Taŋta i 1972, Zagazig og Minyā i 1974, Helwān i 1975, Munufiya og Suez i 1976; Sanyal 1982 s.119, Reid 1991 s.117

¹⁵³ Ibrahim 1982a s.411

¹⁵⁴ Ibrahim 1980a s.448

¹⁵⁵ Ibrahim 1980a 447; "Interview with Egyptian Student Leaders", *MERIP Reports* Nr 17 May 1973 s.7

¹⁵⁶ Donald Malcolm Reid, *Cairo University and the Making of Modern Egypt* 1991 s.221

¹⁵⁷ John Waterbury, *The Egypt of Nasser and Sadat: the Political Economy of Two Regimes* 1983 s.238

enkelte steder.¹⁵⁸ Økningen i antall studieplasser førte heller ikke til tilsvarende økning i antall arbeidsplasser, og det ble vanskeligere for studentene å få seg relevant jobb etter endte studier til tross for at regimet hadde garantert statsansettelse for alle med høyere utdanning.¹⁵⁹

Selv om det altså ble lettere for folk fra lavere kår å komme inn på universitetene, var det ikke nødvendigvis lett for dem å takle de problemene den kraftige økningen av studentantallet skapte. Ingeniørstudentene kan tjene som eksempel. Som vist i forrige kapittel ble ingeniørstudentene rekruttert fra en liten elite, men den økonomiske stagnasjonen og den kraftige økningen i antall ingeniørstudenter førte til at det ikke lengre var noe automatikk i at ingeniørutdanning førte til sosial mobilitet.¹⁶⁰ Dette gjaldt ikke bare ingeniørene. Studier har påvist at det var absolutt lønnsreduksjon for de nyutdannende på 1970-tallet og i 1979 var gjennomsnittlig arbeidsledighet for de nyutdannende akademikerne tre år.¹⁶¹

Det er naturlig å tro at dette forsterket betydningen av familiebakgrunn, kontaktnettverk og kapital, noe som mange av studentene fra lavere lag manglet. Dette blir bekreftet av undersøkelser som har vist at det kun var korrespondanse mellom utdanning og inntekt for de øverste lag av samfunnet.¹⁶² En undersøkelse av arbeidsmarkedet i Egypt på 1970-tallet viste også at personlige kontakter var svært viktig for å skaffe seg en relevant jobb.¹⁶³ Hvordan den sosiale bakgrunnen fikk utslag i praksis går også fram av funn som viser at på begynnelsen av 1970-tallet brukte ingeniørstudenter fra middelklassen og den lavere middelklasse gjennomsnittlig lengre tid på å fullføre utdanningen enn ingeniørstudentene fra høyere lag.¹⁶⁴ Dermed hadde studenter fra lavere lag et insentiv til å svekke den tradisjonelle strukturen hvor rikdom og kontaktnettverk var det avgjørende for innflytelse og akademisk suksess. Som andre forskere også har påpekt, gir dette grunn til å hevde at den islamske bevegelsen hadde sitt opphav i at det ble dannet et lag av høyt utdannede, godt motiverte folk med middelklassebakgrunn som stanget mot et egyptisk samfunn hvor klassebakgrunn og kontaktnettverk fortsatt betydde mye.¹⁶⁵ Dermed medførte den forverrede materielle situasjonen at den sosiale skjevheten på universitetene ble oppretthold ved at man kunne kjøpe seg til suksess. Dette vanskeliggjorde situasjonen for studentene fra lavere lag, og det er

¹⁵⁸ Hagai 1989 s.203

¹⁵⁹ Mary McDonald, 1986. "Egyptian Education and Development". *Journal of Arab Affairs* 5(1) s.73

¹⁶⁰ Moore 1980 s.128; Ibrahim 1982a s.80-81

¹⁶¹ Bent Hansen, Samir Radwan. *Employment opportunities and equity in a changing economy. Egypt in the 1980s* 1982 s.128; Hagai 1989 s.220

¹⁶² Armbrust 1996 s.133-134

¹⁶³ Sanyal 1982 s.24, 161

¹⁶⁴ Moore 1980 s.114

¹⁶⁵ James Toth 2003, "Islamism in Southern Egypt : A Case Study of a Radical Religious Movement" *IJMES* Nr 35(35) s.554-555; Burgat 2003 s. 21-22

mulig å tenke seg at de lettere kunne bli mobilisert av en islamsk bevegelse. Neste kapittel vil vise hvordan JI var i stand til å utnytte denne situasjonen til å skape en sterk islamsk bevegelse på universitetene.

Sadat forsøkte også å direkte politisere studentforeningene for å få dem til å støtte ham. Politiseringen foregikk gjennom en rekke tiltak som skulle øke studentenes uavhengighet. Professorene mistet sin rett til å intervensere i studentpolitikk, og universitetsvaktene ble fjernet. Politiseringen foregikk samtidig med en militariseringsprosess grunnet Israels okkupasjon av Sinaihalvøya etter seksdagerskrigen. På grunn av krigssituasjonen gikk store deler av studentene inn i militæret rett etter studiene, og dermed ble det viktig å forberede studentene på krig. Forberedelsene besto blant annet av relevante kurs på universitetene og opprettelse av arbeidsleire for studenter.¹⁶⁶

De første indikasjoner på islamsk studentaktivitet 1968-1972

Som bakgrunnskapitlet viste, var ikke islamsk studentaktivitet et ukjent fenomen i Egypt. Ved studentopprøret i 1968 var imidlertid ikke islamistene framtreddende, selv om det finnes noen få indikasjoner på at Det muslimske brorskapet enten var innblandet i eller påvirket demonstrasjon i universitetsbyen Maṣṣūra i november 1968.¹⁶⁷

Studentopprørene i 1972 og 1973

Politiseringen og militariseringen bidro til at det i 1972 brøt ut studentopptøyer blant studenter på venstresiden. Konteksten for opprøret var at Sadat hadde kalt 1971 for avgjørelsens år (*'amm al-ḥasm*), hvor Egypt skulle ta hevn for seksdagerskrigen.¹⁶⁸ Studentene ble hardt rammet av krigstilstanden Egypt befant seg i etter seksdagerskrigen. Studentene måtte avtjene lange militærtjenester, og dette gjorde det vanskelig å skaffe seg jobb og å stifte familie. Da året gikk uten at noe skjedde, tok studentene affære. Som et ledd i Sadats palassrevolusjon ble også *Den sosialistiske fortropp* nedlagt, og dette åpnet for at andre politiske faksjoner kunne overta ledelsen av studentbevegelsen ved studentopprørene i

¹⁶⁶ Hagai 1989 s.206-207

¹⁶⁷ Gilles Kepel, *The Prophet & Pharaoh – Muslim Extremism in Egypt* 1985, s.132; Abdalla 1985 s.160; Hagai 1989 s.194

¹⁶⁸ Hagai 1989 s.206-208

1972-73.¹⁶⁹ Marxistene var den klart dominerende gruppen i studentopprøret, mens de nasseristiske studentene ble radikaliseret i et forsøk på å konkurrere med marxistene. Den tredje retningen som gjorde seg bemerket, om enn noe svakere, var islamistene.¹⁷⁰ Regimet var på sin side representert gjennom de offisielle studentforeningene som var tilknyttet ASU.¹⁷¹ De offisielle studentforeningene forsøkte å samle støtte til regimet. Av denne grunn hadde de offisielle studentforeningene lite troverdighet, og de demonstrerende studenter valgte i stedet å organisere seg i egne organisasjoner hvor de selv var øverste myndighet.¹⁷² Ved Kairo-universitetet gikk flere av de alternative organisasjonene sammen 16.januar 1972 og dannet *Den høyere nasjonale komité for Kairostudenter (Lajna al-waṭaniya al- 'alā)*, ledet av Ahmad Abdalla.¹⁷³

Ved januaropprøret i 1972 var de islamske studentene for svake til å hevde seg som en selvstendig retning innenfor studentbevegelsen. En av de kommende sentrale lederne for JI, 'Iṣām al-Dīn al- 'Ariyān forteller i et intervju at han og andre religiøse studenter ble oppskaket av uroen, men at de ikke deltok i opprøret selv.¹⁷⁴ Noen islamister ble med i de venstreledete alternative studentorganisasjoner, hvor de forsøkte å påvirke forsamlingene i islamsk retning. Dette muliggjorde felles aksjoner hvor både islamister og venstresiden deltok.¹⁷⁵ Det er også sannsynlig at kravet om en militær aksjon mot Israel virket samlende på bevegelsen, ettersom både islamistene og venstresiden var fiendtlig innstilt til Israel. Støtte fra regimet medvirket til at den islamske bevegelsen i økende grad ble sterkere, og ved opprøret i 1973 var islamistene sterkere tilstede. Dermed ble studentbevegelsen tydelig mer fragmentert ved opprøret i 1973 med sterkere konflikter mellom de ulike fløyene innad i bevegelsen.¹⁷⁶

På grunn av studentopprøret mistet Sadat midlertidig lysten til å mobilisere campus, og dette gjorde at uavhengige studentgrupper kunne etablere seg på siden av de offisielle studentorganene. Disse gruppene hadde hovedsakelig opphav på venstresiden, men det ble også grunnlagt islamske grupperinger.¹⁷⁷ En av dem var *al-Jamā 'a al-Islāmīya*.

¹⁶⁹ Abdalla 1985 s.136-137

¹⁷⁰ Abdalla 1985 s.197

¹⁷¹ CEMAM 1973 s.44; Maurice Martin S.J, "University Expansion and Student Life in Egypt", Note 33, s.208 *CEMAM Reports 1976 Volume4 – Islamic Law and Change in Arab Society*

¹⁷² Abdalla 1985 s.194

¹⁷³ Hagai 1989 s.208; Abdalla 1985 s.180

¹⁷⁴ "al- 'Ariyān yataḥaddathu 'an nash'at al-tayyār al-islāmī bil- jāmi'āt al-Miṣrīya" (Al- 'Ariyān forteller om opprinnelsen til den islamske retning på de egyptiske universitetene) *Mawqi' al-Ikhwān al-Muslimūn bil-Buḥaira* 8 Juni 2004 <http://www.elbehira.com/wmview.php?ArtID=766> Lagret 12. januar 2005

¹⁷⁵ Kepel 2003a s.133; Abdalnasser 1994 s.59

¹⁷⁶ CEMAM 1973

¹⁷⁷ Hagai 1989 s.211

Etableringen av al-Jamā'a al-Islāmīya

På begynnelsen av 1970-tallet ble det dannet egne grupper og foreninger kun for religiøse studenter. De organiserte seg i form av små religiøse studentforeninger (*al-jamīya tullabīya al-dīniya* eller *al-jama'at al-dīniya*) som bedrev kulturelle og samfunnsmessige aktiviteter i liten skala uten nevneverdig innflytelse på de store studentmasser. Den første av de religiøse studentforeningene ble grunnlagt i studieåret 1970-71 på ingeniørfakultetet ved Kairo-universitetet. Samme år ble den første islamske studiegruppe grunnlagt ved det medisinske fakultet på Qasr al-ʿAyni sykehuset i Kairo.¹⁷⁸ ʿIṣām al-Dīn al-ʿAriyān, fremtredende leder for Ji og senere for Det muslimske brorskapet, deltok på en slik studiegruppe ved Qasr al-ʿAyni. Han forteller at de i utgangspunktet var noen medisinstudenter som arbeidet for å finne et egnet sted som bønnerom på sykehuset, og som etter hvert kom i kontakt med eldre og religiøse medelever som organiserte studiegrupper under navnet *al-jamā'a al-dīniya*.¹⁷⁹ For al-ʿAriyān og hans studiekamerater var ikke dette tilstrekkelig, og de begynte å spre religiøs litteratur på sykehuset. Studiegruppene ble veiledet av leger som var påvirket av Det muslimske brorskapet, og både legene og studentene kom i kontakt med arresterte medlemmer fra Det muslimske brorskapet gjennom sitt daglige virke.¹⁸⁰ Det har også blitt hevdet at legene på sykehuset hadde møter med framtredende *shaykher* fra *al-Azhar* med tilknytning til Brorskapet.¹⁸¹ Dette indikerer at kimen til det som skulle bli *al-Jamā'a al-Islāmīya* var religiøse studenter som ble påvirket i en aktivistisk retning gjennom kontakt med eldre, etablerte islamister som fra Det muslimske brorskapet.

Studiegruppene spredde seg videre fra Qasr al-ʿAyni til de medisinske fakultetene ved de tre universitetene i Kairo: Kairo-universitetet, Ayn Shams-universitetet og *al-Azhar*.¹⁸² Den første islamske studiegruppe med medlemmer fra flere fakulteter ble grunnlagt på Kairo-universitetet i 1971/1972.¹⁸³ I den første fasen var de islamske gruppene delvis underlagt den

¹⁷⁸ Badr 1989 s.11

¹⁷⁹ Legen Muḥammad ʿAbd al-Mun'im Abu al-Faḍḍal hadde overoppsyn for disse gruppene på Qasr al-ʿAyni. Al-ʿAriyān 2004

¹⁸⁰ Al-ʿAriyān 2004; Barry Rubin 1990 s.63

¹⁸¹ Bianchi nevner blant annet Muḥammad al-Ghazali, Ḥasan al-Baqūri og Sayyid Sābiq. Robert Bianchi, *Unruly Corporatism : Associational Life in Twentieth-Century Egypt* 1995 s.193

¹⁸² Rubin 1990 s.63

¹⁸³ Badr 1989 s.11

offisielle studentforeningens kulturelle komiteer (*al-lajna al-thaqāfiya*).¹⁸⁴ Til å begynne med var ikke studiegruppene samlet under en felles ledelse, men hadde i stedet noen som var ansvarlige for hvert enkelt aktivitetsområde. Blant annet var en ansvarlig for koranstudiene, en var ansvarlig for fakultetsmoskeen, en annen var ansvarlig for veggavisene hvor de publiserte sine meninger.¹⁸⁵ Etter hvert som aktivitetene ble utvidet valgte de religiøse studentene i 1973 å ta navnet *al-Jamā‘a al-Islāmīya* (den islamske gruppa) i stedet for *al-jamā‘a al-dīnīya* (den religiøse gruppa). Ifølge al-‘Ariyān valgte de dette navnet fordi det svarte best til deres aktiviteter.¹⁸⁶ En annen grunn var også for å markere avstand fra andre religiøse samfunn som det kristne og det jødiske.¹⁸⁷ Til tross for fraværet av en sentral ledelse, ble navnet *al-Jamā‘a al-Islāmīya* ansett som det mest passende av de fleste islamske studentgrupper, og i løpet av tre måneder i 1973 byttet de navn til *al-Jamā‘a al-Islāmīya*.¹⁸⁸ I JIs første periode var gruppene på hvert enkelt fakultet separert fra de andre fakultetene, og de var heller ikke tilstede på samtlige fakulteter. De var særlig dårlig representert på litteratur-, språk- og det juridiske fakultetet, mens de ble tidlig etablert på de naturvitenskapelige fakultetene.¹⁸⁹ Dette stemmer overens med andre funn som viser at islamister oftere har naturvitenskapelig utdanning framfor humaniora eller samfunnsvitenskapelig utdanning.¹⁹⁰

På bakgrunn av kildene er det vanskelig å si noe om hvordan gruppene spredde seg. Flere av kildene påpeker at det ikke eksisterte noen organisert plan for hvordan de islamske gruppene skulle spre seg til andre universiteter, og at de oppsto mer eller mindre av seg selv på hvert enkelt universitet.¹⁹¹ Det er jo naturlig å tro at gruppene ble inspirert av hverandre og at de på den måten ikke oppsto helt av seg selv, men kildene indikerer at de ikke var resultat av en bevisst strategi om spredning til andre universiteter. Det er imidlertid belegg for å si at de islamske gruppene først oppsto ved universitetene i Kairo: Kairo-universitetet, ‘Ayn Shams og *al-Azhar*. Ji ble også tidlig etablert i Alexandria, og ifølge al-‘Ariyan var det forsøk på samarbeid mellom Ji i Kairo og Alexandria.¹⁹² Fra både radikale og moderate kilder er det

¹⁸⁴ al-Maliji nevner at ved ‘Ayn Shams, hvor han studerte, fikk de 75 egyptiske pund årlig eksklusivt til religiøse aktiviteter fra den offisielle studentforenings kulturelle komité Al-Maliji 1994 s.42; Badr 1989 s.40

¹⁸⁵ al-Maliji 1994 s.42

¹⁸⁶ Al-‘Ariyān 2004; Badr 1989 s.11

¹⁸⁷ al-Maliji 1994 s.43

¹⁸⁸ al-Maliji 1994 s.44

¹⁸⁹ al-Maliji 1994 s.44

¹⁹⁰ Se for eksempel John L.Esposito, *The Islamic Threat – Myth or Reality?* New York 1999 s.146 eller se Kapittel 1

¹⁹¹ Tal‘at Rumayh *al-Wasat wa al-Ikhwan*. (Senterpartiet og Det muslimske brorskap) 1997 s.141

¹⁹² Al-‘Ariyān 2004

bekreftet at JI i Minyā ble grunnlagt i 1975, og at også JI Asyūt ble grunnlagt da.¹⁹³ Med andre ord, det tok to til tre år fra JI ble grunnlagt i Nedre Egypt til de hadde spredd seg til Øvre Egypt. Her er det verdt å merke seg at universitetet i Minyā ikke ble grunnlagt før i 1974, mens universitetet i Asyūt ble grunnlagt allerede i 1957. Et intervju med Salāh Hāshim, en av JIs grunnleggere i Asyūt i Øvre Egypt, illustrerer at JI i Asyūt vokste fram på samme måte som i Kairo. Hāshim forteller at han deltok på religiøse møter på begynnelsen av 1970-tallet. Møtene ble ledet av *shaykher* utdannet ved *al-Azhar*, men etter en stund forlangte studentene at representanter for Det muslimske brorskapet ble invitert til møtene. Fra 1972 til 1975 utvidet de religiøse studentene sin aktivitet under navnet *al-jamā‘a al-dīnīya*. De begynte å arrangere kurs og større møter hvor de inviterte flere kjente *shayker* som var inspirert av Brorskapet.¹⁹⁴ Med andre ord spilte Brorskapet en viktig rolle også i opprettelsen av JI i Øvre Egypt. I 1975 arrangerte de religiøse studentene i Asyūt sin første sommerleir, og på denne leiren valgte de å bytte navn fra *al-jamā‘a al-dīnīya* til *al-Jamā‘a al-Islāmīya*. Hāshim begrunnet navnebyttet annerledes enn Al-‘Ariyān. Ifølge Hāshim, som på den tiden var leder for gruppa på universitetsnivå, byttet de navn til *al-Jamā‘a al-Islāmīya* ettersom de beundret den pakistanske gruppa med samme navn grunnlagt av den pakistanske islamisten al-Mawdudi, og at de håpet å samle alle muslimene under det samme navnet.¹⁹⁵

al-Jamā‘a al-Islāmīya var dermed i utgangspunktet en løs sammenslutning av mindre studentgrupper, organisert på fakultetsnivå. På bakgrunn av dette har Ṭal‘at Rumayḥ hevdet at betegnelsen *al-Jamā‘a al-Islāmīya* best fungerer som en betegnelse for de studentene som engasjerte seg aktivt med islam.¹⁹⁶ Dette gjør at det blir viktig å undersøke hvordan JI var i stand til å utvikle en mer samlet bevegelse og også hvordan de var i stand til å rekruttere studenter til denne bevegelsen. Et annet viktig spørsmål er hvordan disse gruppene som i utgangspunktet var relativt ubetydelige, og som hovedsakelig drev med fredelige og mer eller mindre apolitiske aktiviteter, etter hvert fikk styrke og ga opphav til både mer politiske og militante aktiviteter.¹⁹⁷ I den første perioden var det særlig to fenomen som bidro til politiseringen og framveksten av den islamske studentbevegelsen. Det første var at universitetenes sommerleirer ble en anledning for islamske studenter å komme sammen, og

¹⁹³ Rumayḥ 1997 s.147; Hisham Mubarak, “What does the Gamaa Islamiyya Want?” i Joel Beinin og Joe Stark (red.) *Political Islam Essays from the Middle East Report 1997*

¹⁹⁴ Han nevner for eksempel Muḥammad al-Ghazali, Sayyid Sābiq og Sha‘rāwi; ‘Abd al-Lāṭif Minawy. *Shāhid ‘alā waqf al-‘anf: taḥawalāt al-Jamā‘a al-Islāmīya fī Miṣr*. (Vitnesbyrd om stopp av voldsbruk. Det egyptiske al-Jamā‘a al-Islāmīyas transformasjon) 2005 s.29

¹⁹⁵ Minawy 2005 s.27-30

¹⁹⁶ Rumayḥ. 1997 s.141

¹⁹⁷ Kepel 2003a s.133

dermed legge grunnlaget for en større bevegelse. Det andre var påvirkning fra aktører utenfor campus, både gjennom sommerleirene og andre steder.

Sommerleirene og deres rolle i etablering av en islamsk studentbevegelse

Islamistenes manglende oppslutning på begynnelsen av 1970-tallet kan illustreres ved hjelp av de årlige sommerleirene for studentene. Dette var leirer som ble arrangert på alle de egyptiske universitetene, og under Nasser var leirenes hovedfunksjon å få studentene til å støtte regimet.¹⁹⁸ Leirene var inndelt i ulike avdelinger som for eksempel en sportslig avdeling, en kunstnerisk avdeling, en religiøs avdeling og så videre. På begynnelsen av 1970-tallet var disse leirene fortsatt under nasseristisk kontroll. Islamisten Sayyid ‘Abd al-Sattār Al-Maliji

som selv var deltager på disse sommerleirene beskriver leirene i negativt ordelag. Som resten av samfunnet var leirene gjennomsyret av vestlige og kommunistiske prinsipper. Flørting var utbredt, og leiren var preget av et uærbart forhold mellom kvinner og menn. Al-Maliji ble særlig krenket da det viste seg å være kvinnelige ledere i de religiøse seksjonene.¹⁹⁹

Leirenes religiøse seksjoner spilte en viktig rolle i utviklingen av den islamske studentbevegelsen, noe al-Maliji selv er enig i.²⁰⁰ Han omtaler de religiøse seksjonene som et slags fristed og samlingssted for de islamske studentene på en tid da det ikke eksisterte en etablert islamsk organisasjon for studenter. Her fikk de religiøs opplæring, men viktigst var de bekjentskapene man skaffet seg på leirene. Ifølge al-Maliji ble disse bekjentskapene opprettholdt så lenge man studerte, også i lang tid etter de var ferdig med studiene.²⁰¹ Etter hvert som islamistene fikk sterkere innflytelse på campus ble de i stand til å arrangere egne sommerleirer kun for islamske studenter. Den første islamske sommerleir II arrangerte var i sommerferien 1973 ved Kairo-universitetet og ‘Ayn Shams.²⁰² Velkjente islamister og predikanter utenfor universitetet ble invitert til leirene, og de unge studentene kunne dermed

¹⁹⁸ al-Maliji 1994 s.38

¹⁹⁹ al-Maliji 1994 s.39

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Ibid.

²⁰² al-Maliji 1994 s.49; Kepel 2003a s.138

lære av de eldre og mer erfarne islamistene.²⁰³ Leirene fungerte dermed som en slags skoloring av islamske studenter, samtidig som leirene ble en modell for det samfunn islamistene ville opprette.²⁰⁴ Jeg vil komme tilbake til dette aspektet i neste kapittel.

På den måten dannet de islamske studentene et nettverk av kontakter innenfor rammene av en institusjon som, ifølge dem selv, var klart i mot islam. Leirenes utvikling viser hvordan de i stedet for å opprette nye organisasjoner på siden av de etablerte institusjonene overtok de dem og islamiserte dem. Dette indikerer en reformvilje, som senere kom til å prege både den moderate islamske studentbevegelsen og det moderate Muslimske Brorskapet. Leirene illustrerer også hvordan de spredte islamske studentene fant sammen og ble sterke nok til å kunne grunnlegge en bevegelse.

Utviklingen av den islamske studentbevegelsen kan ikke bare forståes ved hjelp av islamistenes aktivitet. Et annet viktig ledd i framveksten av den islamske studentbevegelsen var den påvirkning studentene fikk fra krefter utenfor universitetet. Videre i kapitlet vil jeg derfor kort se hvordan ulike krefter, både i, og utenfor, den islamske bevegelsen så mot campus for rekruttering av de islamske studentene.

Rekruttering på universitet

Sadat trengte allierte i maktkampen mot nasseristene, og han forsøkte derfor å vinne over til sin side de grupper som av ulike grunner mislikte Nasser og nasserismen. Som tidligere nevnt var det et dårlig forhold mellom Det muslimske brorskapet og Nasser, og for Sadat utgjorde dermed Brorskapet en mulig alliert.²⁰⁵ For å tilegne seg Brorskapets tillit satte Sadat fri mange framtrepende Brødre som hadde blitt arrestert i løpet av Nassers regjeringstid, og mange Brødre kom hjem fra selvpålagt eksil hovedsakelig i Saudi-Arabia.²⁰⁶ Forsoningen med Det muslimske brorskapet var også viktig for å begrense innflytelsen til de mer radikale elementene innen det islamske miljøet, og å kanalisere den islamske aktiviteten til legale, framfor illegale, aktiviteter.²⁰⁷ Etter flere år i fengsel og utlendighet manglet Brorskapet yngre medlemmer, og hadde derfor et sterkt ønske om å overbevise medlemmer fra JI til å bli med i

²⁰³ al-Maliji 1994 s.48

²⁰⁴ Kepel 2003a s.139

²⁰⁵ Hinnebusch 1985 s.50

²⁰⁶ Den kommende leder for Brorskapet, 'Umar al-Tilmisāni, gikk rett fra fengslet til president palasset 'Abdīn for å takke Sadat. Kepel 2003a s.105; Abdelnasser 1994 s.58; Muhammad Haykal 1983 *Autumn of Fury* s.116

²⁰⁷ Kepel 2003a s.71; H.Rair Dekmejian, *Islam in Revolution – Fundamentalism in the Arab World* 1985 s.86

deres organisasjon.²⁰⁸ Sentrale lederskikkelser i Brorskapet fikk lov av regimet til å møte de unge islamske studentene på campus, og i følge islamistene var disse møtene av avgjørende betydning for kontinuiteten i den islamske aktiviteten.²⁰⁹ Her ser man igjen Brorskapets tidlige påvirkning på den islamske studentbevegelsen.

Regimet og de islamske studenter

Da islamistene i sterkere grad ble synlige i 1972-73, forsøkte styresmaktene å alliere seg med dem i kampen mot kommunistene og nasseristene. Resultatet ble en fragmentering av studentbevegelsen ved at regimet fikk de islamske studentene til å gå i mot den venstreledete studentbevegelsen, i stedet for med. Samarbeidet mellom regimet og de islamske studentene gjorde også at de islamske gruppene fikk økt innflytelse.²¹⁰ I hvilken grad islamistene mottok støtten fra regimet, og i hvor stor rolle støtten har spilt for framveksten av en islamsk studentbevegelse er omdiskutert. På mange måter dreier diskusjonen seg om islamismens rolle i det egyptiske samfunnet. Hvorfor oppsto den islamske bevegelsen? Var den kun et verktøy regimet brukte mot opposisjonelle ideologier som nasserisme eller marxisme, eller var islamismen en selvstendig ideologi som var et fullgodt eller bedre alternativ til andre ideologier?

Når man drøfter de islamske gruppers forhold til regimet, er det viktig å huske at mange av kildene er tendensiøse. De som sympatiserer med eller tilhører venstresiden vil gjerne hevde at den eneste grunnen til de islamske gruppers framvekst var deres samarbeid med regimet. De som sympatiserer med den islamske bevegelsen, vil på sin side nedtone samarbeidet, mens representanter fra styresmaktene verken vet eller vil si noe som helst. For den egyptiske venstresiden er det viktig å vise at den islamske studentbevegelse oppsto kun på grunn av statlig intervensjon i kampen mot venstresiden. Samtidig som dette argumentet prøver å svekke den islamske sidens legitimitet, forsøker argumentet også å vise at det er venstresiden som er den eneste opposisjonelle retning i Egypt.

²⁰⁸ Hishām Mubārak. *al-Irhābīyūn qādimūn! : dirāsa muqārana bayna mawqif al-Ikhwān al-Muslimīn, wa-jamā'āt al-jihād min qaḍiyat al-'unf*, 1928-1994. (Terroristene kommer! Et komparativt studium mellom Det muslimske brorskapets og jihadgruppens holdning til vold. 1995 s.135

²⁰⁹ al-Maliji 1994 s.36 Han nevner at de møtte blant annet 'Umar al-Tilmisāni og Muṣṭafā Mashhūr

²¹⁰ Kepel 2003a s.133-134

En representant for dette er den avdøde egyptiske menneskerettighetsaktivisten Hishām Mubārak som har utgitt et par publikasjoner om den islamske bevegelsen i Egypt. For eksempel hevder Mubārak at den islamske studentgruppen *Shabāb al-Islām* ble kjøpt og betalt av staten.²¹¹ For å underbygge dette referer han til selvbiografien til en av gruppas grunnleggere, Wa’īl ‘Uthmān. Mubārak viser her til at ‘Uthmān skriver at gruppa mottok et tilbud om halvannen million egyptiske pund fra staten for å bekjempe de venstrevridde studentene. Mubārak har valgt å utelate ‘Uthmāns avslag på tilbudet.²¹² Mest sannsynlig er det av denne grunn Mubārak har valgt å ikke oppgi sidetallet i ‘Uthmān bok.²¹³

Videre hevder han at de islamske studentene brukte vold for å forstyrre studentforsamlingene og for å undertrykke den venstreledete studentbevegelsen. De brukte blant annet pisker, lommekniver og jernhansker. Ifølge Mubārak skjedde dette ved jus-fakultetet i Kairo, og ved Ingeniørfakultetet i Asyūt og Aleksandria.²¹⁴ Mubārak har dessverre ikke noen referanser til hendelsen. Ahmed Abdalla, som var en av lederne for studentopprøret i 1972-73, antar at det var terrorgrupper tilhørende regimet som sto bak knivstikkingen. Han nevner ingenting om pisker eller jernhansker.²¹⁵ Mubārak hevder også at som en reaksjon på volden ble det etablert komiteer for forsvaret av demokratiet (*lajna li-difā‘ ‘an al-dimokratīya*).²¹⁶ Abdalla, som var med på å grunnlegge komiteene, mener derimot at de var et forsøk fra venstresiden på å institusjonalisere sitt arbeid med å spre demokrati internt på universitetet og i samfunnet.²¹⁷ Det er tydelig at Mubārak i stor grad baserer seg på Gilles Kepels bok *Muslim Extremism in Egypt*, men han gjør litt om på forklaringene. For eksempel skriver Kepel at de islamske studentene nøyde seg med å markere sitt nærvær ved å gi venstresidens slagord en islamsk vri ved studentoppføyene i 1972 og 1973.²¹⁸ Kepel mener at dette var grunnet deres midlertidige svakhet, mens Mubārak mener at dette skyldtes politisk umodenhet og at det var denne umodenheten som gjorde at de islamske studentene forble i mindretall.²¹⁹

²¹¹ Her må det nevnes at gruppa *Shabāb al-Islām* har blitt regnet som regimets agenter også blant representanter for den islamske bevegelsen. Badr hevder for eksempel at de kjempet mot JI i stedet for å kjempe mot kommunistene; Badr 1989 s.13

²¹² Wa’īl ‘Uthmān 1976. *Asrār al-Ḥaraka al- Ṭullābiyya* (Studentbevegelsens hemmeligheter) 1976 s.102-103

²¹³ Mubārak 1995 s.132

²¹⁴ Hishām Mubārak, *al-Ḥaraka al- Ṭullābiyya. Muḥawalhu lil-fahm*. (Studentbevegelsen. Et forsøk på å forstå den) s.53 Uten distribusjon

²¹⁵ Abdalla 1985 s.198-199

²¹⁶ Mubārak, uten distribusjon s.54

²¹⁷ Abdalla 1985 s.200

²¹⁸ Kepel 2003a s.133

²¹⁹ Mubarak, 1995 s.132

Det blir heller ikke riktig å underkjenne den rollen regimets støtte til de islamske studentene spilte for etableringen av en islamsk studentbevegelse. Det er ingen tvil om at regimet så positivt på de islamske studentene som en motpol til nasseristene og kommunistene. Det var imidlertid først da den islamske aktiviteten på campus begynte å bli synlig at regimet ønsket å forsterke denne og å utnytte aktiviteten i sin kamp mot opposisjonelle elementer. Ofte brukte regimet finansielle lokkemidler for dette. Ved de religiøse leirene hendte det at representanter for ungdomsministeriet dukket opp for å dele ut belønninger til deltagerne.²²⁰ Videre forteller den tidligere nevnte Wa'īl 'Uthmān at med en gang deres gruppe ble synlig på campus ble de kontaktet av ASU's organisasjonssekretær Muḥammad 'Uthmān Ismā'īl som forsøkte å knytte gruppa til regimet ved hjelp av store pengesummer.²²¹ Muḥammad 'Uthmān Ismā'īl har blitt sett på som en slags 'gudfar' for JI. Først i Kairo fra 1971 til 1973, og så i Asyūt hvor han var ordfører fra 1973 til 1981.²²² Det er få indikasjoner på hvordan Ismā'īl fungerte som gudfar for JI. Det eneste Kepel nevner er at han oppfordret JI i Asyūt til å slåss mot kommunistene.²²³ Andre steder er det nevnt at Ismā'īl hadde overoppsyn med regimevennlige studentgrupper som ble dannet for å angripe lederne for studentbevegelsen.²²⁴ I så fall betyr dette at Ismā'īl var mot enhver studentgruppering som var i opposisjon til regimet, inkludert islamistene. Selv om Ismā'īl så positivt på JI i begynnelsen, er det dermed god grunn til å anta at dette endret seg etter hvert som JI ble mer og mer kritisk innstilt til regimet.

Selv om den islamske studentbevegelsen ikke var grunnlagt av regimet, spilte regimets praktiske tilrettelegging for de islamske studentene en viktig rolle for framveksten av den islamske studentbevegelsen. Representanter for regimet hjalp til ved en rekke av JIs arrangementer, og som tidligere nevnt tillott regimet at medlemmer fra Det muslimske brorskap fikk lov til å møte studentene på campus. I tillegg fikk framtrede *shaykher* fra *al-Ahzar* lov til å komme på campus for å møte studentene.²²⁵ Dette var av stor betydning for å få fart på spredningen av islam og den islamske aktivitet på campus.

Islamistene tok villig i mot denne indirekte støtten, men det blir feil å redusere den islamske bevegelsens suksess til manipulering fra regimet eller å hevde at JI ble grunnlagt av regimet. Regimets inngripen til fordel for islamistene bidro til å forsterke den ideologiske

²²⁰ Al-Maliji 1994 s.35

²²¹ Geneive Abdo *No God but God: Egypt and the triumph of Islam* 2000 s.121; Abdalla 1985 s.198-199; Hagai 1989 s.211-212

²²² Kepel 2003a s.134

²²³ Kepel 2003as.134

²²⁴ Abdalla 1985 s.198 Note 85

²²⁵ Dette gjaldt for eksempel Muḥammad al-Ghazali, Sayyid Sābiq, Ibrāhīm 'Izzat, Hamid Husayn. Al-Maliji 1994 s.41

kamp på universitetene. Dette var en kamp islamistene skulle gå seirende ut av, men forklaringen på dette kan ikke bare søkes hos regimets positive innstilling. En annen mulig forklaring kan være den drahjelpen islamistene fikk fra de allerede etablerte islamske organisasjoner.

Tidlig ideologisk påvirkning

Flere forskere har påpekt at de første islamske grupper på universitetene oppsto uten ekstern inngripen. For eksempel hevder Hishām Mubārak at de religiøse gruppene (*al-jamā‘a al-dīniya*), oppsto uten innflytelse fra Det muslimske brorskap eller fra mer radikale grupper.²²⁶ Likeledes hevder Šāliḥ al-Wardānī, at *al-jamā‘a al-islāmīya* oppsto på universitetene før andre islamske grupper var tilstede på campus.²²⁷ Han mener de islamske studenter manglet forbilder på hvordan de kunne danne islamske organisasjoner ettersom den islamske bevegelsen befant seg i et vakuum på begynnelsen av 1970-tallet.²²⁸ Selv om det ikke var etablerte islamister som igangsatte den islamske studentbevegelsen, kan man ikke undervurdere Brorskapets påvirkning allerede fra et tidlig tidspunkt. For det første er det god grunn til å anta at Det muslimske brorskapets historie og skrifter utgjorde en inspirasjon og påvirkning. Brorskapet hadde eksistert i nesten 50 år, og skriftene til grunnleggeren Ḥasan al-Banna var godt kjent. En uttalelse fra ‘Iṣām al-Dīn al-‘Ariyān bekrefter dette. Ifølge ham ble de religiøse studentene tidlig påvirket av Brorskapets litteratur og av møtene med sentrale medlemmer fra Brorskapet.²²⁹ Jeg har også vist tidligere i kapitlet hvilken rolle medlemmer fra Brorskapet hadde som inspiratorer for grunnleggerne av JI. Kildene indikerer også at flere medlemmer av Det muslimske brorskapets fikk viktige roller som veiledere for JI. Ved universitetet i Alexandria fikk for eksempel Shaykh Muḥammad Ḥusayn en framtreddende

²²⁶ Mubārak 1995 s.123

²²⁷ Šāliḥ al-Wardānī *Al-ḥaraka al-Islāmīya fī Miṣr: Ru‘ya waqī‘ya li ḥiqbat al-sab‘īnāt* (Den islamske bevegelsen i Egypt : Et realistisk syn på 1970-tallet) s.125

²²⁸ al-Wardānī s.128

²²⁹ al-‘Ariyān 2004

posisjon som veileder for JI.²³⁰ Brorskapet utøvde også påvirkning gjennom deres avis, *al-Da'wa* (Kallet), som ble tillatt utgitt for første gang på lang tid i juni 1976. I *al-Da'wa* ble JIs aktivitet grundig dekket, og Brorskapet kom med råd og veiledning til JI.²³¹

I tillegg viste en hendelse ikke så lenge før Oktoberkrigen at Det muslimske brorskapet ikke var den eneste islamske organisasjonen som tiltrakk seg studenter. Studentene ble også tiltrukket av en militant og radikal utgave av islamismen. Den 18. april 1974 okkuperte en gruppe islamister under ledelse av palestineren Šāliḥ Sirriya det militære akademiet i Kairo.²³² Planen var å bruke akademiet som utgangspunkt for et angrep på *Den arabiske sosialistiske unionen* (ASU), men dette ble forhindret.²³³ Dette var første gang Sadat ble direkte utfordret av radikale islamister, og viste hvor farlig den radikale delen av den islamske bevegelsen kunne være. En stor andel av medlemmene i gruppa var studenter. Šāliḥ Sirriya, hadde selv doktorgrad i pedagogikk fra 'Ayn Shams i 1971 og han rekrutterte de fleste medlemmene av gruppa fra Kairo-universitetet, universitetet i Alexandria, al-Azhar og fra det militære akademiet.²³⁴ Dette var en advarsel til Sadat om at hans støtte til islamske studenter ikke var ufarlig.²³⁵ Angrepet hadde en viktig konsekvens for den islamske studentbevegelsen. For å hindre trusselen fra radikale islamister forsøkte regimet å kanalisere islamistenes aktivitet til legale organer som styresmaktene hadde kontroll over. Det gjorde det lettere for den moderate islamske studentbevegelsen å få gjennomført sine prosjekter, og som dermed økte sin innflytelse blant studentene.²³⁶

Aktiviteter i den første perioden

Den islamske retning som var sterkest tilstede hos JI i perioden fram til 1975-1976 var *tradisjonell salafisme*.²³⁷ Salafisme er et komplisert og sammensatt begrep som blir (mis-)brukt om høyst ulike retninger innen islam. Hovedessensen i begrepet er referansen til islams

²³⁰ Badr 1989 s.18

²³¹ Se råd fra Brorskapet til JI i *al-Da'wa* januar 1978 Nr 20 s.48 og i *al-Da'wa* oktober 1977 Nr 17 s.54

²³² Gruppa går under flere navn. Selv kalte de seg Organisasjonen for islamsk frigjøring (*Muna zzamāt al-Taḥrīr al-Islāmī*) og var en del av Det islamske frigjøringsparti (*Ḥizb al-Taḥrīr al-Islāmī*). I pressen fikk de navn etter sitt mål, The Military Academy Group (*jamā'at al-fannīya al-'askarīya*)

²³³ Gilles Kepel, *Prophet and Pharaoh – Muslim Extremism in Egypt*, 2003 s.71

²³⁴ Hāla Muṣṭafā. *al-Islām al-siyasī fī Miṣr – min al-Ḥarakat al-iṣlāḥ ilā jamā'āt al-'unf* (Politisk islam i Egypt – fra reformbevegelser til voldelige organisasjoner) 1999 s.200; Rubin 1990s.56; Mubarak 1995 s.146

²³⁵ Saad Eddin Ibrahim 1980, "Anatomy of Egypt's Militant Islamic Groups", *IJMES* 12 (4) s.437

²³⁶ al-Maliji 1994 s.47

²³⁷ al-Wardānī 1986 s.126

gylne periode da profeten Muhammad fortsatt levde. Selve ordet referer til grunnleggerne av islam – Profeten Muhammad og hans krets, og de fire første rettlejede kalifer. Disse går under samlebetegnelsen *al-Salaf al-Ṣāliḥ*.²³⁸ Den tradisjonelle salafismens mål er å endre individets oppførsel med islams grunnleggere som ideal, og er dermed i utgangspunktet apolitisk.²³⁹ Salafistene er ofte opptatt av religions ytre former – hvordan man går kledd, at man ber i moskeene og så videre.²⁴⁰ Dette må holdes atskilt fra den utgaven av salafismen som oppsto i andre halv del av det 19. århundre. Dette var en del av en moderniserende bevegelse som så på konservatisme i den muslimske verden som en hindring for utvikling.²⁴¹

Den tradisjonelle salafismen kom til uttrykk hos JI i den tidligere perioden ved at de ikke var opptatt av politiske eller samfunnsmessige spørsmål. I stedet var de opptatt av den individuelle students moral og religiøsitet. Deres program var basert kun på Koranen og *sunna* (sedvane), og deres mål var å få studentene til å underkaste seg Gud og å studere Koranen. For å nå dette målet arrangerte de forelesninger hvor temaer som alkohol eller hvorvidt det var korrekt å ta renter og andre ting ble utlagt fra et islamsk perspektiv.²⁴² Gjennom kommunikeer understreket de hvor viktig det var å leve islamsk. Blant annet oppfordret de foreldrene til å følge barna sine til moskeen og til å lese Koranen. Hvis foreldrene gjorde dette, ville den oppvoksende generasjon velge Gud framfor Satan.²⁴³ Et annet visuelt aspekt var de kvinnelige studentenes klesdrakt og synlighet. De kvinnelige studentene skulle holdes separert fra de mannlige studentene, og ikle seg slør (*hijāb*). En annen aktivitet som JI begynte med tidlig var å arrangere *hajj* og *‘umra* turer (pilegrimsreiser til Mekka).²⁴⁴ JI var opptatt av dette også senere, men fra 1975-1976 begynte de å være mer opptatt av samfunnet som helhet og å ytre seg sterkere politisk. En viktig grunn til dette var Oktoberkrigens innvirkning på den politiske kursen i Egypt.

Oktober og Olje

²³⁸ “Salaf”, *The Encyclopaedia of Islam* 1960-

²³⁹ “Islamism in North Africa I : The Legacies of History” *International Crisis Group Middle East and North Africa Briefing 20 April 2004* s.6 <http://www.crisisweb.org/home/index.cfm?id=2993&l=1> Denne typen salafisme må holdes atskilt fra den radikale og politiske jihad-salafismen som kjennetegner ekstreme grupperinger som al-qā`ida.

²⁴⁰ Hisham Mubarak, ”Pieces of the Puzzle – How has Egypt’s Fractured Islamist Movement Come About”, *Cairo Times* 1 (23) 8 Januar 1998

²⁴¹ Islamism in North Africa I 2004 s.7

²⁴² al-Wardānī 1986 s.125

²⁴³ Ibid s.127

²⁴⁴ Ibid s.127

Den 6.oktober 1973 fikk studentene lønn for sitt press om krig mot Israel, og Egypt og Syria krysset Bar-Lev linjen som Israel hadde reist for å beskytte Suez-kanalen. Den israelske motoffensiven ble stoppet da de arabiske oljeproduserende land nektet å levere olje til Israels vestlige allierte. Oljeembargoen førte til at oljestatenes inntekter føyk i været, og særlig Saudi-Arabia fikk en sterkere internasjonal innflytelse, både kulturelt og finansielt. Gjennom Saudi-Arabias finansiering av moskeer i andre land og det økende antall gjestearbeidere i Saudi-Arabia, ble Saudi-Arabias konservative utgave av islam spredd rundt omkring. Flere egyptere dro til Saudi-Arabia for å jobbe, og de tok med seg en strengere utgave av islam tilbake. Dette bidro til den generelle islamiseringen av Egypt, som fikk utslag i for eksempel økende bruk av slør.²⁴⁵ Det har også blitt hevdet at Saudi-Arabia finansierte JI, men i mitt kildemateriale har jeg ikke funnet bekreftelse på dette.²⁴⁶ Det viktigste resultatet av Oktoberkrigen for Egypt var den kraftige politiske omleggingen Egypt gjennomgikk etter krigen. Det var i kjølvannet av denne omleggingen JI bygde opp en massebevegelse på universitetene.

I dette kapitlet har jeg forsøk å avdekke noen grunnleggende forhold som bidro til framveksten av den islamske studentbevegelsen. Den viktigste grunnen var Sadats kraftige satsning på høyere utdanning, noe som gjorde at studenter med fra rurale områder med en tradisjonell kulturell bakgrunn fikk innpass på universitetene. Den kraftige økningen i studenttallet rammet nettopp denne gruppen av studenter ettersom de manglet den finansielle kapasitet og nettverk som var nødvendig for å oppnå suksess på et overbefolket universitet. Et mulig alternativt nettverk kunne være islamske organisasjoner som JI. Etter at JI ble etablert av religiøse studenter, ble disse forsøkt rekruttert både av staten og Det muslimske brorskapet. Sadats forsøk på å bruke de islamske studentene i sin kamp mot venstresiden bidro til å politisere de islamske studentene. Sammen med sommerleirene bidro dette til JI ble en landsomfattende islamsk studentbevegelse i løpet av et par år. For å forklare hvorfor de islamske studentene var i stand til å skape en islamsk studentbevegelse, er det også nødvendig å se det arbeidet de islamske studentene la ned for å skape en slik bevegelse. Denne innsatsen vil bli nøyere gjennomgått i neste kapittel.

²⁴⁵ Kepel 2003b s.69-73; Mourad R Haroutounian *Media, Politics and Religion in Egypt* s.42

²⁴⁶ Mary Anne Weaver, *A Portrait of Egypt – Journey Through the World of Militant Islam* 2000 s.23; “On the Militants Come”, *The Economist* 14. februar 1981

al-Jamā‘a al-Islāmīya som velferdsorganisasjon 1975 -1979

zaḥma ya dunyā zaḥma – how crowded is the world
zaḥma wi-tāhū al-ḥabāyib – crowded and friends lose their way
zaḥma wi-la- ‘ad-sh(i) raḥma – crowded and merciless
*mūlid wi ṣaḥb-u ghāyib – a saint festival without the saint*²⁴⁷ Aḥmad ‘Adawīya

I perioden 1975 til 1979 ble *al-Jamā‘a al-Islāmīya* (JI) den dominerende retningen i den egyptiske studentbevegelsen, og som vist i forrige kapittel sammenfalt dette med en kraftig stigning av antall studenter. Økningen i antall studenter fant sted samtidig med den sterke politisk og økonomiske kursomlegging i Egypt. For å forstå hvordan JI var i stand til å overta ledelsen av studentbevegelsen er det nødvendig å undersøke hvordan universitetet og studentbevegelsen ble preget av endringene på både det nasjonale plan og på universitetene. Det kraftige inntoget av studenter bidro både til forverring av den materielle situasjon på universitetene, og at studenter med mer tradisjonell bakgrunn fikk innpass på campus. Som jeg vil vise i dette kapitlet, skapte dette et godt grunnlag for islamiseringen av studentbevegelsen.

Som nevnt i kapitel 1 var det imidlertid ikke gitt at islamistene var de eneste som kunne målbare studentenes misnøye. Fram til 1975 sto kommunistene og sosialistene sterkest i studentbevegelsen, og de var fortsatt sterkt tilstede fram til 1977. Det er flere faktorer som kan forklare hvorfor venstresiden tapte terreng til den islamske siden. For det første ble venstresiden hardt bekjempet av regimet, noe som vanskeliggjorde deres aktiviteter. En annen forklaring kan være venstresidens manglende evne til å tiltrekke seg studenter fra lavere lag. Som dette kapitlet vil vise var JI flinkere enn venstresiden til å rette sine aktiviteter og oppmerksomhet mot de nye studentene fra lavere samfunnslag. Dette kan være med på å forklare hvorfor venstresiden mistet sin popularitet til fordel for islamistene i en periode da utdanning ble utvidet til lavere lag. Jeg vil derfor i dette kapitlet fokusere på JIs velferdsaspekt. Jeg vil vise hvordan JI var i stand til å utnytte situasjonen på universitetene til å utvikle en velferdsorganisasjon som tiltrakk seg mange av studentene fra lavere lag. En tredje forklaring kan være at flere av JIs aktiviteter hadde en islamsk overtone, og at dette tiltrakk mange av de nye studentene fra en tradisjonell kulturell bakgrunn.

²⁴⁷ Sangen ”Zaḥma” (Trensel) av den egyptiske populærsangeren Aḥmad ‘Adawīya. Sangen handler om hvordan det er å leve i et overbefolket Kairo og var en stor hit i 1980. Oversatt av Armbrust 1996 s.1-2

For å svare på hvorfor islamistene var flinkere enn venstresiden til å rekruttere studenter kan det være hensiktsmessig å undersøke hvorvidt den islamske siden og venstresiden av studentbevegelsen reagerte ulikt på de kraftige endringene universitetene og Egypt opplevde. Kapitlet vil derfor først ta kort for seg de viktigste politiske endringene, og så drøfte hvorvidt den islamske siden valgte andre arbeidsmåter enn venstresiden, og hvordan dette eventuelt gjorde den islamske siden mer suksessrik. Et viktig aspekt vil være hvordan islamistene overtok de offisielle studentorganer, og på hvilken måte dette bidro til at II gradvis framsto som en type veldedig organisasjon.

Egypt etter Oktoberkrigen

Oktoberkrigen ble en suksess for Egypt og den arabiske verden. I tiden etter krigen nøt president Sadat sterk oppslutning både blant studentene og i samfunnet generelt. Han hadde vist handlekraft og vunnet tilbake noe av den tapte arabiske æren gjennom angrepet på Israel. Sadat benyttet seg av sin nyvunne legitimitet til å foreta en kraftig politisk kursomlegging som i hovedsak besto av å åpne seg mot Vesten for å tiltrekke seg vestlige kapitalinteresser.

Åpning mot vesten

Sadat benyttet seg av sin økte legitimitet til å endre Egypts politiske kurs i årene etter 1973. Økonomien ble liberalisert gjennom at det ble satset på utenlandske investeringer og import fra utlandet. Den nye økonomiske politikken fikk navnet *infitāh*, som betyr åpning. Det ble åpnet for privatisering og innskudd av privat kapital. Et av hovedmålene med den nye økonomiske politikken var å få fart på den egyptiske økonomien ved hjelp av investeringer fra rike arabiske og vestlige land, men økt import til Egypt medførte at betalingsunderskuddet ble firedoblet bare i løpet av 1975 og 1976. Dermed ble Egypt helt avhengig av støtte fra utlandet.²⁴⁸ Den økonomiske åpningen sammenfalt med en utenrikspolitisk vending mot vestlige stormakter. Regimet orienterte seg bort fra Sovjetunionen og vendte seg i stedet til

²⁴⁸ Hinnebusch, *Egyptian Politics Under Sadat*, 1985 s.57-58; Raymond William Baker, *Egypt's Uncertain Revolution under Nasser and Sadat* 1978 s.141. I 1977 mottok Egypt mer støtte fra USA enn resten av Afrika og Latin-Amerika til sammen.

USA og deres regionalt allierte, Israel. I 1974 og 1975 inngikk Egypt og Israel avtaler om gjensidig militær tilbaketrekning, de såkalte Sinaiavtalene.²⁴⁹ Ved å inngå separatavtaler med Israel, gikk Sadat klart bort fra Nassers panarabisme og den gjensidige arabiske enigheten om å innta en samlet holdning ovenfor Israel. Det lå sterke økonomiske motiver bak anerkjennelsen av Israel. Sadat gamblet på at den kapital som ville strømme inn til i Egypt fra vestlige land og framfor alt USA som en følge av avtalen, ville blidgjøre befolkningen.²⁵⁰

Endringen i Egypt og Israels forhold toppet seg da Sadat reiste til Jerusalem i 1977 og i 1979 da Egypt anerkjente Israel gjennom Camp David-avtalen. Innenriks forsøkte Sadat også å komme seg ut av skyggen til Nasser ved å igangsette en offentlig debatt om arven etter Nasser. Debatten ble kjent som denasseriserings-kampanjen hvor særlig høyresiden tok et oppgjør med nasserismen.²⁵¹ For å øke sin popularitet forsøkte Sadat også gradvis å liberalisere partistrukturen. I 1976 tillott regimet at tre ulike ideologiske ”plattformer” (*manābir*) ble dannet innenfor ASUs rammeverk. Den ene skulle representere venstresiden, den andre høyresiden og den siste skulle være et slags senterparti, og som i praksis var regjeringspartiet.²⁵² Alle tre fikk lov til å delta i valget i 1976, hvor den regimevennlige plattformen vant en klar seier. Ettersom forsøket var en suksess, ble de omgjort til uavhengige politiske partier og stilte til valg i 1977.²⁵³ I praksis var partienes uavhengighet begrenset. Valgkandidatene måtte godkjennes av regimet, og regimet hadde rett til både oppløse og å danne nye partier.²⁵⁴

De kraftige endringene etter oktoberkrigen utgjorde bakteppet for framveksten av en opposisjonell studentbevegelse, men ikke nødvendigvis av en islamsk studentbevegelse. På dette grunnlaget kunne det like godt ha vært venstresiden av studentbevegelsen som ledet an. Dette kom tydelig fram ved at det var de sosialistiske og marxistiske studentene som først var kritiske til endringene. Forklaringene på hvorfor studentbevegelsen ble islamisert må derfor søkes andre steder, og en viktig grunn kan forskjell i arbeidsmåter.

Taktiske ulikheter mellom venstresiden og islamistene

²⁴⁹ Hinnebusch 1985 s.54

²⁵⁰ Baker 1978, s.137

²⁵¹ John Waterbury, *Egypt – Burdens of the Past/Options for the Future* 1978 s.235-256

²⁵² Hinnebusch 1985 s.159

²⁵³ Sonbol 2000 s.172

²⁵⁴ Hinnebusch 1985 s.158-159; 171-174

Med angrepet på Israel var også studentbevegelsens viktigste og samlende krav oppfylt. Dermed mistet studentbevegelsen noe av sin kraft, og universitetene var i tiden rett etter krigen relative rolige. De kraftige politiske endringer og fraværet av krig mot Israel som en felles sak, førte til skarpere ideologiske skillelinjer innad i studentbevegelsen.²⁵⁵ Sadats nye status som krigshelt påvirket også studentene, og hans stilling ble ytterligere forsterket ettersom han i 1975 lovte å utstede mer demokratiske regler for universitetene. Dette førte til at Sadat ble hyllet i september 1975 på en konferanse arrangert av den offisielle studentunionen.²⁵⁶ Utenfor studentunionen var det derimot misnøye med kursendringen, og misnøyen var særlig sterk på venstresiden. Da arbeidere fra industriområdet Helwān utenfor Kairo demonstrerte i januar 1975, oppsto det sympatiaksjoner blant venstrestudenter ved Kairo-universitetet, 'Ayn Shams og universitetet i Alexandria.²⁵⁷

For å forklare hvorfor den islamske studentbevegelsen var mer suksessrike med å rekruttere studenter kan det være fruktbart å sammenligne venstresiden og den islamske sidens ulike taktikker for å fremme sitt budskap. Som tidligere vist i forbindelse med de islamske leirene var JIs taktikk å islamisere etablerte organer framfor å danne nye organer på siden av de etablerte. Tydeligst kan dette sees i JIs overtagelse av de offisielle studentunionene, til tross for at de mislikte institusjonen som sådan, for å påvirke unionene i den retning de ønsket.²⁵⁸ Dette vil bli nøyere drøfter senere i kapitlet.

Venstresiden derimot var i større grad organisert i mindre klubber og organisasjoner som ikke var tilknyttet til offisielle organer, slik som ”Klubben for progressiv sosialistisk tankegang” (*nādī al-fīkr al-ishtirākī al-taqaddumī*) etablert i 1975 på Kairo-universitetet.²⁵⁹ I stedet for å være aktive i universitetets organger, hadde venstresiden kontakter med studentbevegelser og politiske opposisjonsbevegelser i andre arabiske og afrikanske land. Det internasjonale preget til venstresiden kom tydelig fram da ”Klubben for progressiv sosialistisk tankegang” arrangerte et møte på det økonomiske fakultet ved Kairo-universitetet fra 12. juli til 15. juli 1976. Her deltok representanter fra flere arabiske og afrikanske studentgrupper og fagorganisasjoner, samt representanter for PLO og for venstregrupperinger i Libanon.²⁶⁰ På møtet deltok blant annet den kjente terroristen 'Abu Nidāl, og det framstående PLO-

²⁵⁵ Abdalla 1985 s.224

²⁵⁶ Erlich Hagai, *Students and University in 20th Century Egyptian Politics* 1980, s.213

²⁵⁷ Abdalla 1985 s.225; Nadime Lachine, “Class Roots of the Sadat Regime : Reflections of an Egyptian Leftist” *MERIP Reports* Nr 56 April 1977, s.5; Martin 1976 s.200

²⁵⁸ Rumayh 1997 s.147

²⁵⁹ Abdalla s.225; her kalt Club for Progressive Socialist Thought (CPST); Martin mener at den ble grunnlagt i januar 1976; Martin 1976 s.209

²⁶⁰ Aḥmad Bahā' al-Dīn Sha'bān, *Inḥaztu lil-waṭan: shahāda min jil al-ghaḍab* (Vitnesbyrd fra den siste generasjonen) 1998 s.107-108

medlemmet ‘Abd al-Jawād Šāliḥ, og det ble dannet støttekomiteer for ”den palestinske revolusjon” og ”de progressive krefter” i Libanon (*lajnat munaṣarāt al-thawra al-filaṣṭinīya w al-quwa al-taqaddumīya al-lubnanīya*).²⁶¹

Til en viss grad sammenfaller de taktiske ulikhetene med ulikhetene i deres agenda. Venstresiden av studentbevegelsen var i mye større grad opptatt av internasjonale saker som konfliktene i Libanon og Palestina, mens JI, særlig i den tidlige perioden, var mer opptatt av studentene og universitetene.²⁶² Det var dermed ikke så unaturlig at JI valgte å arbeide gjennom de offisielle studentunionene, mens venstresiden var aktiv gjennom mer løst organiserte og uoffisielle grupperinger med internasjonale kontakter.

Venstresiden og den islamske siden av studentbevegelsen var opptatt av noen av de samme temaene i innenrikspolitikken. Dette gjaldt særlige Egypts sosioøkonomiske struktur, og den skjeve fordeling som ble forsterket av *infitāḥ*-politikken. Den 18. og 19. januar 1977 eksploderte kritikken mot den økonomiske liberaliseringen i form av de såkalte ”matopptøyene”. *Infitāḥ*-politikken hadde medført harde tiltak fra Det internasjonale pengefondet (IMF), og tiltakene førte til et stort betalingsunderskudd. For å bøte på underskuddet forslo regimet å redusere subsidier på basisvarer som ris, sukker og lignende.²⁶³ Opprøret begynte ved fabrikkene ved Ḥelwān utenfor Kairo og ved ‘Ayn Shams universitetet.²⁶⁴ I løpet av de to dagene ble 79 personer drept, over 1000 skadet og 1250 fengslet. Regimet la all skyld på venstresiden og benyttet sjansen til å slå hardt ned på det opposisjonelle venstre. Dermed ble det vanskeligere å ytre seg opposisjonelt på venstresiden, og dette gjorde det lettere for den islamske siden å bli den dominerende opposisjonelle retningen. Til tross for at regimet la all skyld på venstresiden, var oppptøyene et utslag av en bredt følt misnøye i samfunnet med de sosiale kostnader *infitāḥ* medførte, og det var særlig de lavere klasser og lavere middelklasse som protestert i matopptøyene.²⁶⁵ Islamistene deltok også i opprøret. De angrep nattklubber og luksusbutikker som de oppfattet som manifestasjoner på fordervet vestlig kultur.²⁶⁶ I etterkant av opprøret gjorde representanter for Det muslimske brorskapet narr av myndighetene som la all skyld på venstresiden, og mente at opprøret skyldtes konsekvensene av statens sosioøkonomiske politikk.²⁶⁷ Matopptøyene var bakgrunnen for at Sadat nå mente Egypt trengte økt finansiell hjelp fra vesten for å løse de

²⁶¹ Sha‘bān 1998 s.111-112

²⁶² Mubārak 1995 s.133-134

²⁶³ Ansari 1986 s.186

²⁶⁴ Raymond William Baker, *Sadat and After : Struggles for Egypt's Political Soul* 1990 s.119-120

²⁶⁵ Baker 1978 165-166, Ibrahim 1980a s.424

²⁶⁶ Hinnebusch 1985 s.71

²⁶⁷ Saad Eddin Ibrahim 1982d, ”An Islamic Alternative in Egypt : The Muslim Brotherhood and Sadat”, *ASQ* Årgang 4 Nr 1&2 s.81-82; Se også *al-Da‘wa* Februar 1977 Nr 9

økonomiske problemene, og Sadat trodde at den beste måten å gjøre dette på var å inngå fred med erkefienden Israel. På den måten la matopptøyene til rette for fredsavtalen med Israel.²⁶⁸

Den viktigste taktiske ulikheten var at mens venstresiden av studentbevegelsen var i åpen opposisjon til regimet, virket de islamske studentene for å utvide sitt aktivitetsområde legalt i et forsøk på å bygge opp en massebevegelse. Der hvor venstresiden var opptatt av å diskutere internasjonale problemer i små forum, forsøkte de islamske studentene å gjøre seg så synlige som mulig på campus. Dette gjorde de ved å rette oppmerksomhet mot de lokale forholdene på campus, framfor mot de internasjonale forhold. Innsatsen ble dermed rettet mot studentene og deres problemer, og særlig fokuserte på de vanskeligstilte studentene fra lavere lag. Senere, da islamistene dominerte studentbevegelsen, tok også JI opp internasjonale saker.

På hvilken måte JI var opptatt av studentene kan sees tydelig i deres arbeidsmåter og deres aktiviteter. Før jeg går inn på JIs velferdsaspekt vil jeg ta for meg de viktigste områdene hvor JI var aktive, og hvordan disse kan indikere at de var opptatt av å rekruttere vanskeligstilte studenter og at deres fokus var på studentene.

al-Jamā'a al-Islāmiyas aktivitetsområder

Mye av aktiviteten til JI sprang ut av en islamsk referanseramme. Et viktig mål for JI var å få studentene til å bli hengivne muslimer og å gjøre studentene i stand til å konfrontere ”religionens fiender”.²⁶⁹ Midlet for å nå dette målet var *da'wa* som kan oversettes med ”invitasjon til Gud” eller misjonering.²⁷⁰ *Da'wa* er et vidt begrep som omfatter flere former for spredning og opplysning om islam, og er ofte knyttet til utdanning og opplæring i islams doktriner.²⁷¹ Dette ytret seg i praksis ved at JI sto bak en rekke aktiviteter og arrangementer som hadde som mål å gjøre medlemmene bedre rustet til å spre islam i samfunnet, men også for å rekruttere flere medlemmer. For eksempel inviterte JI flere kjente islamister til å holde foredrag for studentene både om deres erfaring med *da'wa* og andre relevante temaer.²⁷² De solgte og distribuerte islamsk litteratur og trykksaker til redusert pris og JI utga selv en rekke kommunikeer hvor de klargjorde sin ideologi og kom med synspunkter på aktuelle problemer. I tillegg distribuerte de kassetter av kjente *shaykher*, og JI opprettet også et eget

²⁶⁸ Baker 1990 s.122

²⁶⁹ ”Limādha al-Jamā'a al-Islāmiya?” (Hvorfor JI?) kommuniké utgitt av studentforeningen ved Kairo-universitetet. Trykt i Badr 1989 s.21-22

²⁷⁰ Se for eksempel kommuniké fra JI i forbindelse med det nye studietåret 1979-1980 hvor de skriver at midlet for å nå målet er samtale og nyttig arbeid. *Al-Da'wa* november 1979 Nr 42 s.61

²⁷¹ ”da'wa”, *The Encyclopaedia of Islam* 1960-

²⁷² Se for eksempel *al-Da'wa* juni 1976 Nr 1 s.50 for et slikt arrangement.

utlånsbibliotek for kassetter.²⁷³ De utarbeidet et omfattende utdanningsopplegg for sine rekrutter, og satte krav for hva hvert enkelt medlem skulle lære seg i løpet av de årlige sommerleirene. Kravene kunne være å lære seg Koranen eller flere *ḥadīth* (Uttalelser og handlinger foretatt av Profeten) utenat, eller å studere bøkene til flere av de viktigste islamistene. ”Pensumlistene” var organisert etter år, slik at jo flere leirer en student deltok på desto lengre kom studenten i sin religiøse oppdragelse.²⁷⁴ Dette kan ha fungert som et lokkemiddel for få studentene til å returnere til leirene neste år. I tillegg arrangerte de egne uker med spesialiserte temaer. Temaene for en slik uke kunne være ” de islamske minoriteter i verden”, ”muslamske kvinner – hvor hen?”, ”den afghanske Jihad”, ”det islamske Palestina” og ”Sekularisme og islam”.²⁷⁵ Under de islamske ukene tok de også opp hvordan de best kunne spre sitt budskap internt på universitetene og møtene fungerte på den måten som slags strategimøter.²⁷⁶

Gjennomgangen av de viktigste områdene for JIs aktivitet kan bidra til å kaste lys over deres rekrutteringsmekanismer og illustrerer i hvor stor grad deres oppmerksomhet var rettet mot studentene. Aktivitetene foregikk over hele universitetet, men var særlig konsentrert i de islamske sommerleirene. Studentbyene og universitetsmoskeene var også viktige aktivitetsområder.

De islamske leirene

De islamske sommerleirenes betydning for framveksten av den islamske studentbevegelse ble nevnt i forrige kapittel. Dette kapittel vil fokusere på aktivitetene i leirene, og på hvilken måte leirene var et ledd i JIs rekruttering og skolering av sine medlemmer.

I tiden etter oktoberkrigen fikk de islamske sommerleirene en sentral rolle i spredningen av den islamske aktiviteten og utviklingen av den islamske studentbevegelsen. I 1977 ble det arrangert islamske sommerleire på samtlige egyptiske universiteter, og i tillegg ble det arrangert mindre leirer på fakultetsnivå som skulle gjøre studentene klare for leiren for hele universitetet.²⁷⁷ Kildene tyder på at de fleste leirene var åpne for alle studenter som

²⁷³ For eksempel på det medisinske fakultet i Alexandria ble et slikt kassettbibliotek opprettet; *al-Da‘wa* desember 1976 Nr 7 s.38

²⁷⁴ JI, ”Limādha al-Jamā‘a al-Islāmīya?” Badr 1989 s.21-22

²⁷⁵ Badr 1989 s.28-29

²⁷⁶ Se for eksempel uka arrangert ved handelsfakultetet, Kairo-universitetet; *al-Da‘wa* november 1977 Nr 18 s.58

²⁷⁷ al-Maliji 1994 s.49

ønsket å delta, også for studenter som ikke var medlemmer av JI. Dette er også naturlig hvis formålet med leirene var å rekruttere potensielle medlemmer. Det ble også arrangert egne leirer kun for framstående medlemmer av JI, og det er naturlig å anta at dette var leirer av strategisk og taktisk karakter.²⁷⁸ Antallet på deltagerne på leirene kunne variere mellom 500 og opptil flere tusen, og leirene varte som regel litt over en uke.²⁷⁹

Regimets initiale positive holdning til JI kom til uttrykk i regimets holdning til leirene. I begynnelsen fikk leirene økonomisk og praktisk hjelp fra universitetsledelsen, og en universitetsansatt ble oppnevnt som ansvarlig for leiren.²⁸⁰ Den finansielle støtten hadde riktignok sin begrensning, slik at da leirene i 1977 fikk finansielle problemer grunnet voksende deltagerantall, slet de med å få mer i støtte fra universitetene.²⁸¹ Det var flere grunner til at regimet godtok eksistensen av slike leirer. Ved å gi større handlingsrom til islamistene håpet regimet at dette vil redusere venstresidens innflytelse blant studentene. En likeså viktig grunn var at ved å tillate åpne islamske leirer som delvis var under kontroll av universitetet, forsøkte man å unngå skjulte islamske aktiviteter som man ikke hadde kontroll over.²⁸² Dette ble særlig viktig etter at trusselen fra radikale islamister ble klart etter angrepet på det militære akademiet i 1974.

Leirene fungerte som viktige rekrutteringsarenaer for JI gjennom den erfaringen det var å delta i leirene. For mange av deltagerne var leirene deres første erfaring med organisert islamsk arbeid, og her lærte deltagerne hvordan islam kunne overføres til både det daglige liv og til viktige samfunnsaker.²⁸³ Vitnesbyrd fra senere framtrede medlemmer av JI understreker hvor sentral leirerfaringen var både for deres personlige utvikling og for den islamske bevegelsens utvikling.²⁸⁴

Et annet viktig trekk ved leirene var det pedagogiske aspektet, hvor studentene ble opplært i JIs forståelse av islam og hvordan denne forståelsen kunne spres videre.²⁸⁵ I hvor sterk grad leirene kan kalles regelrette ”islamistiskoler” kommer fram av leirenes daglige program. Deltagerne sto opp litt før soloppgang for å be, og klokken fem om morgen var det tid for koranstudier. Så var det litt morgengymnastikk, før frokosten ble servert. Klokka ti var

²⁷⁸ Badr 1989 s.30

²⁷⁹ Kepel 2003a s.139; al-Maliji 1994 s.45

²⁸⁰ al-Maliji 1994 s.44-45

²⁸¹ *al-Da'wa* mai 1977 Nr 12, s.40

²⁸² al-Maliji 1994 s.47-48

²⁸³ al-Maliji 1994 s.44-45, s.48

²⁸⁴ Dette gjelder blant annet 'Abu al-'Alā Mādī, se Rumayḥ 1997 s.147, og 'Isām al-Dīn al-'Ariyān, se Abdo 2000 s.125-126

²⁸⁵ al-Maliji 1994 s.49; al-Maliji var deltager på leirene, og kaller dem ”leire for å bli kjent med Islam og utdanning gjennom daglig kontakt med Gud og korrekt livsførsel”.

det forelesning, og fra halv ett var det igjen anledning til å sove litt. Resten av dagen gikk vekselvis med til å spise, be og studere. Dagen ble avrundet med en kveldsforelesning før man gikk til sengs rundt halv ti.²⁸⁶ Temaer som ble diskutert eller forelest på slike leirer kunne være temaer som: ”Islams betydning og dens nødvendighet”, ”Jihad for å oppfylle Guds vilje”, ”Et internasjonalt komplott mot Islam”.²⁸⁷ I tillegg foregikk det også diverse sportlige og kunstneriske aktiviteter.²⁸⁸ For JIs medlemmer ble leirene en øvelse i å leve i et rent islamsk samfunn, og leirene fungerte på den måten som en modell av det framtidige islamske samfunnet. JI ønsket å opprette.²⁸⁹

Studentbyene

Studentbyene, hvor en del av studentene bodde, var et annet viktig aktivitetsområde for JI. Islamske kilder beskriver studentbyene som konstante islamske leirer, hvor JI kunne påvirke studentene i islamsk retning gjennom sine aktiviteter.²⁹⁰ Lederen for studentunionens komité for Kairo-universitetet studentby nevnte en rekke aktiviteter JI sto bak her. Blant annet arrangerte de konkurranser hvor det var om å gjøre å resitere så mye som mulig av Koranen etter hukommelsen. De stod også bak sosiale sammenkomster og holdt filmvisninger så lenge filmene var moralsk oppbyggelige. JI var også aktive for å få bygget en moské i studentbyen, og studentunionen tilrettela for at studentene kunne dra på pilegrimstur ved å bidra til å holde prisen nede. I tillegg til å stå bak veldedige tiltak, forsøkte de også å spre islam gjennom å distribuere publikasjoner og invitere islamske *shaykher* for å holde forelesninger.²⁹¹

Dette gir et visst inntrykk av hvordan JI opererte. De brukte sin organisasjon til å utføre tjenester for vanskeligstilte studenter samtidig som de forsøkte å påvirke studentene i islamsk retning. Et interessant trekk ved studentbyene er at det som regel kun var studenter som kom langsveis fra eller som hadde store finansielle problemer som fikk plass der.²⁹² Islamsk aktivisme har i stor grad rettet seg mot de trengende, noe som kan sees som en praktisk forlengelse av deres forestilling om et rettferdig samfunn, men også som en viktig del

²⁸⁶ al-Maliji 1994 s.50; Badr 1989 s.30; Kepel kaller leirene for kaderskoler; Kepel 2003a

²⁸⁷ Dette ble tatt opp ved JIs sommerleir ved universitetet i Mansūra fra 15-23 juli 1977; *al-Da‘wa* august 1977 Nr 15 s.55

²⁸⁸ *al-Da‘wa* august 1977 Nr 15 s.55

²⁸⁹ *al-Da‘wa* juli 1978 s.46 Nr 28; Kepel 2003a s.139

²⁹⁰ Badr 1989 s.34-35

²⁹¹ “al-jām‘ia wa intikhābāt jadīd lil-ittiḥād”, (Universitet og nye valg til unionen) *al-Da‘wa* desember 1977 Nr 19 s.42-43 Navnet på lederen var Muḥammad al-Libān.

²⁹² Martin 1976 s.194

av deres rekrutteringsarbeid.²⁹³ Dette antyder at studentbyene var særlig egnede områder for aktiviteter og rekruttering ettersom det var et stort behov for JIs tjenester der.

Universitetsmoskeene

Moskeene tilknyttet universitetene var også viktige som sentre for ulike aktiviteter.²⁹⁴ JI forsøkte å utvide dette aktivitetsområde ved å utvide eksisterende moskeer, eller å bygge nye moskeer ved de universiteter eller fakulteter hvor det ikke fantes moskeer fra før. For eksempel krevde JI ved litteraturfakultetet på Kairo-universitetet at fakultetets moské ble utvidet.²⁹⁵ JI krevde også å få opprettet moskeer i studentbyene, og de oppnådde dette ved universitetet i Minyā i 1976.²⁹⁶ JI argumenterte med at flere og større moskeer ville gi flere studenter mulighet til å be og å høre på forelesningene i moskeene.²⁹⁷ JI oppfordret samtlige studenter til å komme til fakultetsmoskeene, og erklærte at det var åpne dører for alle her.²⁹⁸ På den måten ble moskeene brukt til å spre JIs islamforståelse og å inkludere flere studenter i deres organisasjon.

Videregående skoler

JI var også representert på mange videregående skoler.²⁹⁹ Blant annet utga de tidsskriftet *Shabāb al-Islām* (Islams ungdom) ved en videregående skole i Kairo, mens de distribuerte islamsk litteratur og utga et tidsskrift kalt *al-Muslimūn* ved en videregående skole i Alexandria.³⁰⁰ Ved enkelte tilfeller oppsøkte også JI på universitetsnivå videregående skoler for å rekruttere medlemmer på et tidlig tidspunkt.³⁰¹ Dette sier noe om i hvilken grad JI kan omtales som en ungdomsbevegelse ved at de også appellerte og forsøkte å appellere til elever på videregående. Det kan også si noe om JIs langsiktige planlegging. Det var stor

²⁹³ Se for eksempel hos Wickham hvordan islamistene på 1980- og 90-tallet retter sin aktivitet mot de slumaktige bydelene i Kairos utkant. Wickham 2002 s.99-103; 123-125

²⁹⁴ Rumayḥ 1997 s.149

²⁹⁵ *al-Da'wa* desember 1976 Nr 7 s.38

²⁹⁶ *al-Da'wa* januar 1977 Nr 8 s.48

²⁹⁷ Kommuniké fra JI al-Azhar hvor de krever moské i sin studentby i Naṣr City; *al-Da'wa* april 1977 Nr 11 s.44

²⁹⁸ Kommuniké fra JI i forbindelse med nytt studieår, *al-Da'wa* november 1979 s.61 Nr 42

²⁹⁹ Al-Maliji 1994 s.65

³⁰⁰ *al-Da'wa* januar 1977 Nr 8 s.48; *al-Da'wa* april 1977 Nr 11 s.44

³⁰¹ Al-Fatā al-Muslima (unge, muslimske kvinner) arrangerte bryting av fasten under Ramadan; *al-Da'wa* februar 1977 Nr 9 s.51

sannsynlighet for at mange av videregående elevene ville begynne på universitetet om noen få år, og ved å rekruttere dem allerede på videregående var JI garantert et jevnt tilsig av medlemmer på universitetene.

Gjennomgangen av JIs aktivitetsområder har vist hvordan de aktivt tok i bruk universitetets områder eller institusjoner til å spre sitt budskap og å rekruttere flere medlemmer. I stedet for å etablere nye og alternative aktivitetsområder, forsøkte de i stedet å islamisere allerede eksisterende institusjoner. JI var imidlertid ikke i stand til å framstå som en velferdsorganisasjon for studentene før de hadde greidd å overta en annen av universitetets institusjoner, den offisielle studentunionen.

De islamske studentene tar gradvis over

De islamske studentene høstet frukter av sitt arbeid i leirene og andre steder. Universitets utseende ble gradvis islamisert. Å kle seg islamsk ble vanligere, islamske forelesninger forekom oftere og islamsk litteratur florerte blant studentene.³⁰² Fester, kjønnsblandete ekskursionsjoner og ”umoralsk oppførsel” generelt vek plassen til fordel for fellesbønn. Dette gjaldt særlig på de vitenskapelige fakultetene, men JI nøt også sympati på de humanistiske fakultetene.³⁰³ Aktivitetene bidro til at et islamsk lederskap begynte å avtegne seg, og dette lederskapet ble etter hvert i stand til å prege studentbevegelsen.³⁰⁴

De islamske studentens økende innflytelse skyldtes ikke bare deres egen aktivitet. Regimets politikk var også gunstig for den islamske studentbevegelsens overtagelse av de offisielle studentunionene. Demokratiforsøket i 1976 spredde seg til universitetene, og gjennom dekret 335/1976 ble det vedtatt nye statutter for den nasjonale studentunionen. Studentunionens øverste organ ble selvstendig, og dets 12 medlemmer ble uavhengig valgt og ikke utpekt av universitetsadministrasjonen slik som tidligere. Dette medførte at flere strømninger blant studentene ble representert. JI fikk en fot innenfor studentunionen gjennom den nye komiteen for religion og samfunn, og i tillegg gjorde de nye statuttene det lettere for JI å drive med sine prosjekter uten overoppsyn fra regimets representanter.³⁰⁵

Den tilsynelatende demokratiseringen av den offisielle studentunionen kan sees som et forsøk fra regimet på å kanalisere studentaktiviteten inn i studentunionene. Unionene var

³⁰² al-Maliji 1994 s.50-51

³⁰³ Badr 1989 s.34-35; Abdalla 1985 227; en undersøkelse foretatt i 1979 viste at 33.2 prosent av de humanistiske studentene ved Kairo-universitetet var positivt innstilt til de religiøse gruppernes tilstedeværelse på campus.

³⁰⁴ al-Maliji 1994 s.50-51

³⁰⁵ Badr 1989 s.26; Kepel 2003a s.140-141

fortsatt underlagt *Den arabiske sosialistiske unionen* (ASU) ved at lederne for studentunionene var medlem av ASUs komiteer for universitetene.³⁰⁶ Studentene ble riktignok oppmuntret til å delta i partipolitikken på nasjonalt nivå, men partiene fikk ikke lov til å politisere campus eller studentorganisasjonene. Partiene fikk heller ikke lov til å etablere avdelinger på universitetene.³⁰⁷ Dette viser tydelig hvordan Sadat ønsket å holde den politiske aktiviteten innenfor visse institusjoner, og dermed forhindre at opprinnelige upolitiske organer ble politisert. Studentene fikk en følelse av medbestemmelse, samtidig som deres aktiviteter skjedde i det åpne og under kontroll av regimet. Regimet forsøkte også å begrense unionens aktivitet til kulturelle og sosiale aktiviteter, og dermed forhindre at de ble politisert.³⁰⁸ Alternative politiske organisasjoner utenfor de offisielle institusjonene ble ansett som en større trussel.³⁰⁹ Det skulle vise seg at demokratiseringen av studentunionene gjorde det mulig for JI ikke bare å politisere unionene, men også å bruke unionene til å rette sterk kritikk mot regimet og dets politikk.

al-Jamā‘a al-Islāmīya stiller til valg

Fram til 1975 hadde de islamske studentene liten innflytelse i de offisielle studentunionene, med unntak av enkelte kulturelle komiteer som JI kontrollerte.³¹⁰ Ifølge al-‘Ariyān bestemte JI ved Kairo-universitetet allerede i 1972-73 å stille til valg i de offisielle studentunionene, men det tok to år før de var i stand til å komme inn i studentunionene. I tiden før det hevder al-‘Ariyān at de var preget av manglende erfaring ettersom de var en ny retning i studentunionene.³¹¹ I 1975 begynte JI å få større oppslutning ved valgene til studentunionene, og vant viktige posisjoner i perioden fra 1975 til 1977. Ved studentvalget i 1976/1977 ble ‘Abd al-Mun‘im ‘Abu al-Futūḥ valgt til *amīr* (leder) for studentunionen ved Kairo-universitetet.³¹² ‘Abu al-‘Alā Mādī, *amīr* for ingeniørfakultet ved Minyā universitetet ble valgt til leder for studentunionen på universitetsnivå i 1977, og var visepresident for den nasjonale studentunionen fra 1978 til 1979.³¹³ ‘Iṣām al-Dīn al-‘ariyān ble *amīr* for

³⁰⁶ Martin 1976 s.197 (note 33)

³⁰⁷ Hagai 1989 s.215

³⁰⁸ Martin 1976 s.198

³⁰⁹ Martin 1976 s.200

³¹⁰ Rumayḥ 1997 s.142

³¹¹ al-‘Ariyān 2004

³¹² Badr 1989 s.25, 86; Rumayḥ 1997 s.142

³¹³ Badr 1989 s.25; Rumayḥ 1997 s.148; Abdo 2000 s.111

studentunionen ved det medisinske fakultet i Kairo.³¹⁴ Ibrāhīm al-Za‘frānī ble *amīr* for studentforeningen ved det medisinske fakultet i Aleksandria.³¹⁵ JI vant flere andre posisjoner i studentunionene, men det var de nevnte representantene som utgjorde kjernen i den moderate delen av den islamske studentbevegelsen som på slutten av 1970-tallet sluttet seg til Det muslimske brorskapet. Det er derfor interessant å legge merke til at flertallet av de moderate studentlederne studerte i Kairo og Alexandria, og at samtlige var enten medisin- eller ingeniørstudenter. Følgelig studerte de moderate islamske lederne ved de mest attraktive studier ved de mest attraktive universitetene i Egypt. Valgresultatene fra universitetet i Alexandria høsten 1977 viser hvor kraftig JI dominerte ved de naturligvitenskapelige fagene. Ved det medisinske fakultet og ved ingeniørfakultet vant de samtlige plasser, ved landsbruksfakultetet oppnådde de 47 av 48 seter, ved det farmasøytiske fakultet 42 av 48 mulige seter, og 43 av 60 seter ved det naturvitenskapelige fakultet. De gjorde også et godt valg på det juridiske fakultetet, hvor JI fikk 44 av 48 seter.³¹⁶ Dette var også de mest populære fagene, hvor det var nødvendig med veldige gode karakterer fra videregående for å komme inn, og indikerer at JI sto sterkt blant et lag av befolkningen med over gjennomsnittlig motivasjon og akademiske prestasjoner.

Et usikkerhetstegn ved å bruke valgresultater som kilde er at det ikke har vært mulig å få rede på hvor høy deltagelsesprosent det var ved valgene. Det kan tenkes at de islamske studentene på medisin og ingeniør fakultetene var overrepresentert ved valgene, og at valgresultatet skyldes dette i stedet for at majoriteten av studentene støttet JI. Hvis man i tillegg ser på den sosiale bakgrunnen til JIs moderate ledere får man et interessant bilde. De hadde hovedsakelig rural bakgrunn. ‘Iṣām al-Dīn al-‘ariyān kom fra landsbyen Nahia i Imbāba-distriktet rett utenfor Kairo.³¹⁷ Ḥilmi al-Gazzār, som senere ble leder for JI på nasjonalt plan, kom fra deltabyen Sirs al-Layyān og flyttet inn til Kairo for å studere.³¹⁸ ‘Abu al-‘Alā Mādī kom fra arbeiderbakgrunn i Minyā, og var den første i familien som tok universitetsutdanning.³¹⁹ Dette illustrerer hvordan flere av de viktigste lederne for JI foretok store sprang fra sin kulturelle bakgrunn, og som studievalgene gir inntrykk av at de var drevet av høy motivasjon og ærgjerrighet. Samtidig er det grunn til å anta at de mest sannsynlig manglet kapital og et nettverk av kontakter som var relevant for å skaffe seg jobber og å ha

³¹⁴ Badr 1989 s.25, Rumayḥ 1997 s.142

³¹⁵ Badr 1989 s.25, Rumayḥ 1997 s.142; Galāl Ḥammād, ”Limādha fazat al-Jamā‘a al-Islāmīya fī intikhābāt al-jāmi‘āt (Hvorfor oppnådde al-Jamā‘a al-Islāmīya suksess ved studentvalgene)” *al-Da‘wa* Februar 1977 Nr 9 s.52

³¹⁶ *al-Da‘wa* januar 1978 Nr 20 s.55

³¹⁷ Ansari 1986 s.228

³¹⁸ John Waterbury 1983 s.364

³¹⁹ Abdo 2000 s.110

suksess på universiteter preget av trengsel. De islamske gruppene kan dermed ha fungert som et alternativt nettverk som skulle veie opp for deres manglende nettverk. Dette bidrar til å svekke forestillingen om islamistene som samfunnets utskudd som søker sammen i felles nød, og kan tyde på at framveksten av islamisme bedre kan forstås som et resultat av at den rurale og mer tradisjonelle befolkningen ble trukket inn i sivilsamfunnet.

Det hersker en viss enighet blant forskerne om at islamistene hadde fått kontroll over den nasjonale studentforeningen ved studentforeningens konferanse i mars 1976. Et klart tegn på dette var at innføring av *sharī'a* var et av hovedtemaene. Konferansen arrangerte en marsj til Sadats hjemby, Mit Abu al-Kaūm, for å fremme kravet om innføring av *sharī'a*.³²⁰ Erlich Hagai derimot hevder at venstresiden var på sin høyde ved denne konferansen. Han baserer dette på at vedtakene som ble fattet her var veldig ulike de vedtakene som ble fattet på den tilsvarende kongressen året før. Dessverre utdyper ikke Hagai dette, og det eneste eksemplet han nevner er at de kritiserte den pågående pressekampanjen mot Nasser.³²¹ Hagai har hovedsakelig basert seg på egyptisk presse, og Maurice Martin har påpekt at den egyptiske pressen ikke hadde adgang til konferansen. Derfor var det ifølge Martin kun saudiarabisk presse som var tilstede.³²² Dette kan jo bidra til å forklare denne lille uoverensstemmelse. Samtlige observatører og kilder er enige om at JI dominerte fullstendig over venstresiden ved valgene til studentunionene 26. desember 1977. Valgene ble gjennomført etter Sadats berømte visitt til Jerusalem, og venstresiden var hardt rammet av regimets tiltak rettet mot dem i kjølvannet av matopptøyene i januar. JI vant valgene ved åtte av tolv universiteter, og fikk følgelig åtte representanter i den nasjonale studentunionen. De resterende plassene gikk til det regimevennlige *Ḥizb Miṣr* (Egypt-partiet).³²³

JI innpass i studentunionene forbedret kraftig deres mulighet til å nå et bredere publikum og å utvide sine aktiviteter. Særlig viktig var det at de allerede i 1975 fikk kontroll over komiteen for informasjon og publisering på nasjonalt nivå. Dermed kunne JIs representanter bruke studentunionens midler til å produsere billige islamske trykksaker som egnet seg for å spre islams budskap på campus.³²⁴ Da JI fikk kontroll over den nasjonale studentunionen fikk de tilgang til kapital som de kunne kanalisere til sine egne aktiviteter og studenttjenester. De mottok betydelige pengesummer fra studentunionene, spesielt ved de

³²⁰ Kepel 2003a s.141

³²¹ Hagai 1989 s.214

³²² Martin 1976 s.202

³²³ Rumayh 1997 s.150; Hagai 1989 s.217

³²⁴ Kepel 2003a s.141

større fakultetene. Dermed ble studentunionene organisasjonens viktigste finansieringskilde.³²⁵

Et interessant spørsmål er hvorfor JI valgte å delta i valget til studentunionen til tross for at de mislikte unionen i utgangspunktet. Flere av lederne for JI har i ettertid uttalt seg om beslutningen om å delta i valgene til studentunionene. I Minyā var det sterk diskusjon om ’Abu al-‘Alā Māḍī skulle stille som kandidat for JI til studentunionen, ettersom studentunionen ble regnet som et venstreledet organ. Det ble enighet om at det var best å påvirke unionen innenfra.³²⁶ Uttalelser fra representanter for *al-Jamā‘a al-Islāmīya* ved universitetet i Minyā viser at deres overtagelse av studentunionene kun var et middel for å nå målet. Hovedmålet var å yte tjenester til studentene og å forsvare deres rettigheter, og de ønsket å benytte seg av studentunionens finanser for å oppfylle dette. Ut fra de prosjektene JIs representanter fra Minyā ønsket å utføre, er det tydelig på hvilken måte de ønsket å kombinere et sosialt engasjement med et engasjement for å spre islam på campus. For eksempel ønsket de å bruke studentunionens finanser til å opprette en bokhandel for islamsk litteratur, og å trykke opp bøkene til flere kjente islamske skribenter. De krevde også at 500 egyptiske pund ble satt av til å hjelpe trengende studenter.³²⁷ Også al-‘Ariyān trekker fram deres vekt på tjenester for studenter som grunnen til deres popularitet og suksess i unionen.³²⁸ Dette illustrerer hvordan den moderate delen av JI ønsket å islamisere de etablerte institusjoner, og å påvirke dem innenfra. Dette kunne også sees i islamiseringen av sommerleirene, og senere i islamiseringen av de egyptiske fagforeningene. En viktig grunn til overtagelsen av unionen var mest sannsynlig den mulighet det ga til å styrke JI som organisasjon, tiltrekke seg medlemmer, og ikke minst at det ga en mulighet til å islamisere universitetene. JI ble styrket som en nasjonal bevegelse ved å delta ved valgene til studentunionen. Ifølge al-‘Ariyān førte avgjørelsen om å delta i valgene til en sterk opptrapping av aktivitetsnivået og samarbeidet mellom JI ved ulike fakulteter. De måtte koordinere sine handlinger, og de møttes også for å utarbeide sine valglistene og utvekslet tanker.³²⁹ I 1977 dro også flere av lederne på en landsomfattende rekrutteringstur for å få islamsk deltagelse i studentvalgene.³³⁰ I tillegg fikk JI et legalt og landsdekkende kommunikasjonsnettverk gjennom studentunionene.³³¹

³²⁵ Badr 1989 s.26

³²⁶ Rumayḥ 1997 s.147

³²⁷ *al-Da‘wa* juli 1977 Nr 14, s.46-47

³²⁸ al-‘Ariyān 2004

³²⁹ al-‘Ariyān 2004

³³⁰ Utvik 2005 s.296

³³¹ Abdalla 1985 s.227

JIs overtagelse av studentunionene var på den måten viktig for utviklingen av en massebevegelse på flere måter. Overtagelsen av studentunionene var også viktig for JIs appell til studentene ettersom dette gjorde at JI kunne framstå som en veldedig organisasjon gjennom de tjenester de kunne tilby ved hjelp av studentunionens finanser.

al-Jamā'a al-Islāmīya som veldedig organisasjon

Som nevnt i kapitel tre ble de egyptiske universitetene sterkt preget av den kraftige økningen i studentantallet. Det ble mangel på vitenskapelige ansatte, og antall studenter pr. ansatt økte kraftig.³³² Det ble trangt om plassen, og en egyptisk komiker vitset med at det i 1975 var 36 studenter pr. kvadratmeter på universitetene.³³³ Plassmangelen gjorde det vanskelig for studentene å finne sitteplass, eller å få plass i det hele tatt i forelesningssalene. For de studentene som fikk plass i lokalet kunne det være vanskelig å få med seg hva foreleseren sa. Ettersom eksamenene besto av å gjenta det foreleseren hadde sagt, var det helt vesentlig å få med seg dette. Foreleserne solgte sine forelesningsnotater og tilbød privattimer for de som kunne betale for det. Det dyreste private kurset var et anatomikurs hvor læreren måtte tilegne seg et nylig begravd lik ulovlig.³³⁴ Bemidlede studenter kunne dermed kjøpe seg til bedre karakter, og på denne måten kunne den dominerende eliten opprettholde seg selv. Majoriteten av studentene ble frustrert når de opplevde at deres sosiale bakgrunn hindret deres mulighet til å oppnå en god utdanning.³³⁵ Den sosiale skjevheten ble også opprettholdt ved at enkelte grupper fikk lettere innpass på universitetene uansett karakter. Dette gjaldt for eksempel etterkommerne av soldater som døde i kamp, eller barna til universitetsansatte.³³⁶

Universitetene forsøkte å utjevne de sosiale ulikhetene selv gjennom å skaffe husvære og å gi finansiell støtte til trengende studenter, men de greide bare å dekke de absolutte nødvendigheter for en liten minoritet. Maurice Martin har anslått at studentene som fikk bo i studentbyene, trengte cirka 100 egyptiske pund i året for å dekke de helt nødvendige utgiftene. Dette er nesten like mye som staten ga i stipend til de beste studentene. De dårligere studentene mottok enda mindre i stipend.³³⁷ I 1972 ble det også opprettet et nasjonalt fond for

³³² Maurice Martin 1976 s.189; I 1975 var det ved Kairo-universitetet, universitetet i Alexandria og Asyūt var det ca en ansatt pr. 49 studenter, 'Ayn Shams en pr 57, Zagaziq en per 70, Tanta en pr 78, Mansūra en pr 108. Ved enkelte fakulteter ble det rapportert om at det var så mange som 666 studenter pr. ansatt; Hagai 1989 s.203; Et mindre anslag er 100 studenter pr. ansatt; Kepel 2003a s.139

³³³ Martin 1976 s.190

³³⁴ Kepel 2003a s.136

³³⁵ Martin 1976 s.192

³³⁶ Abdalla 1985 s.221

³³⁷ Martin 1976 s.194, s.207

universitetsbøker som skulle forsøke å redusere prisene og å forbedre tilgjengeligheten på pensumbøkene. Til tross for dette og andre lignende tiltak, vedvarte problemet.³³⁸

Jl tok tak i disse problemene, og kom med praktiske løsninger som særlig gavnet de ubemidlede studentene. Nesten samtlige tiltak forsøkte å korrigere de sosiale skjevheter som preget det egyptiske samfunn og som også ble gjenspeilt på universitetene. Det mest direkte tiltaket i så måte var at de ga finansiell støtte til trengende studenter.³³⁹ Selv om de fleste tjenestene Jl tilbød til studentene i utgangspunktet var upolitiske, hadde de en politisk betydning. Staten var ikke i stand til å sikre lik kvalitet på utdanningen for alle studenter uansett bakgrunn, til tross for intensjonen om å gjøre det. Dermed kunne de islamske studentene overta statens oppgaver, og på den måten både påpeke den egyptiske stats utilstrekkelighet og framheve sin egen rolle blant studentmassene.

Gjennomgangen av noen av Jls viktigste tjenester vil forsøke å vise hvordan Jls aktiviteter var spesielt rettet mot studenter fra lavere lag samtidig som Jls aktiviteter virket for en gradvis islamisering av universitetene.

Boksalg

Jl var først og fremst opptatt av praktiske problemer som rammet studentene og universitetene. Som nevnt var pensumbøkernes høye priser og dårlige tilgjengelighet et problem, særlig for studenter med lite penger. Jl tok tak i dette problemet ved å selv kopiere opp de dyreste bøkene for så å selge dem til studentene for en betydelig redusert sum.³⁴⁰ For eksempel kopierte den offisielle studentforening ved det medisinske fakultetet på ‘Ayn Shams en medisinbok som opprinnelige kostet 7.5 egyptiske pund, og solgte kopien for ett pund.³⁴¹ Ved ingeniørfakultetet på Kairo-universitetet opprettet Jl et eget kopisenter, og Jl opprettet også egne innkjøpsgrupper som kjøpte inn universitetsbøker og ga dem til studenter med finansielle problemer.³⁴² Et annet eksempel kan hentes fra ‘Ayn Shams-universitetet. Her kopierte studentunionen ved det medisinske fakultetet opp 500 eksemplarer av en patologibok som de så solgte for en billig penge til studentene.³⁴³ Etter hvert som Jl fikk kontroll over flere av studentunionene og dermed også kontroll over publikasjonsbudsjettet kunne de

³³⁸ Georgie D.M Hyde, *Education in Modern Egypt : Ideals and Realities* 1978

³³⁹ Badr 1989 s.28

³⁴⁰ Badr 1989 s.27

³⁴¹ *al-Da‘wa* januar 1977 Nr 8 s.47

³⁴² Badr 1989 s.27

³⁴³ *al-Da‘wa* desember 1976 Nr 7 s.38

reprodusere billige utgaver av de ansattes forelesninger uten å betale royalties.³⁴⁴ Dermed kunne JI selge bøkene og forelesningsnotatene med 80 prosent avslag.³⁴⁵ Videre satte studentunionen ved Kairo-universitetet i 1977 av 16 000 egyptiske pund som kun skulle gå til å trykke opp forelesningsnotater og tidligere eksamener.³⁴⁶

Det er med andre ord tydelig at JIs boksalg var myntet på studenter fra lavere lag som manglet den finansielle kapasitet som studenter fra høyere lag besatt. Der hvor studenter fra høyere lag kunne betale dyrt for bøker og notater, var dette vanskeligere for studenter med trang økonomi.

Organisering av pilegrimsreiser

En aktivitet av mer religiøs karakter var organisering av pilegrimsreiser. Studentunionen dekket store deler av utgiftene, og det ble mulig for fattige studenter å utføre denne viktige islamske plikten.³⁴⁷ Blant annet organiserte den nasjonale studentunionen en pilegrimstur i oktober 1976, og under ramadan i 1977 arrangerte studentunionen ved Kairo-universitetet en pilegrimstur for JI på flere forskjellige universiteter. Over to tusen studenter deltok på denne turen.³⁴⁸ En interessant detalj er at JI hadde møter med saudiarabere for å tilrettelegge for de egyptiske studentenes deltagelse ved pilegrimsreisene.³⁴⁹ En viktig implikasjon av pilegrimsreisene var at de fungerte som samlingssteder og utbygging av kontaktnettverk for medlemmer eller studenter som sympatiserte med JI, og det er også god grunn til å anta at pilegrimsreisene var en anledning til å komme i kontakt med islamister fra andre land. Det har blitt anslått at det på slutten av 1970-tallet var over to millioner pilegrimer til Mekka pr år.³⁵⁰ Det er også naturlig å anta at de billige pilegrimsreisene appellerte til studenter fra lavere lag med en tradisjonell muslimsk bakgrunn, og at reisene dermed bidro til å øke JIs popularitet blant disse studentene.

³⁴⁴ Kepel 2003a s.144

³⁴⁵ Rubin 1990 s.66

³⁴⁶ *al-Da'wa* desember 1977 Nr 19 s.43

³⁴⁷ Badr 1989 s.32

³⁴⁸ *al-Da'wa* oktober 1977 Nr 17 s.54

³⁴⁹ *al-Da'wa* mars 1977 Nr 10 s.47

³⁵⁰ Kepel 2003b s.75

Tiltak for å bevare kvinnens verdighet

En annen type veldedighet kom til uttrykk gjennom JIs opprettelse av egne bussruter kun for kvinnelige studenter. Formålet med bussene var å bevare kvinnens verdighet ved at de ikke ble utsatt for trakassering på de overfylte bussene i Egypts storbyer. I desember 1976 hadde JI ved det medisinske fakultet ved universitetet i Alexandria fått tak i en buss som kun skulle være for kvinnelige medisinstudenter.³⁵¹ Ved Kairo-universitetet kom dette i gang i februar/mars 1977, arrangert av studentforeningen ved det medisinske fakultet sammen med JI.³⁵² Denne bussen var kun for kvinnelige studenter ved det medisinske fakultet.³⁵³ Bussen ble raskt populær og ved utgangen av 1977 var JI i stand til å betjene tre ulike ruter.³⁵⁴ JI benyttet populariteten til å innføre et krav om at kvinnene skulle være ikledd slør.³⁵⁵ På den måten oppmuntret JI de kvinnelige studenter til å kle seg slik islamistene ønsket. Dette illustrerer i hvilken grad JI kunne utnytte innflytelsen de fikk gjennom studentvalgene til å gjennomføre prosjekter som arbeidet for en gradvis islamisering av studentene. Samtidig hadde tiltaket også en politisk implikasjon; staten var ikke i stand til å opprettholde en viss standard i kollektivtrafikken, og JI overtok en av statens oppgaver ved å bøte på statens utilstrekkelighet.

Argumentet om å bevare kvinnens verdighet ble også brukt for å forsvare kjønnssegregering av studentene i de overfylte forelesningssalene, hvor det lett kunne oppstå situasjoner hvor de kvinnelige studentene kunne føle seg utilpass.³⁵⁶ Det ble også argumentert med at det var umulig for mannlige studenter å konsentrere seg om undervisningen, så lenge en uærbar kledd kvinne satt foran.³⁵⁷ Kjønnssegregering ble gjennomført enkelte steder, slik som ved ingeniørfakultetet og det juridiske fakultetet ved Kairo-universitetet og særlig på universitetene i Øvre Egypt.³⁵⁸ JI solgte også islamsk drakter, hvilket vil si slør, lang klesdrakt, og hansker, til en rimelig pris på campus.³⁵⁹ I tillegg til å være den klesdrakt JI foretrakk at kvinnen gikk i, var det også en respons til de høye prisene på moteriktige klær.³⁶⁰

³⁵¹ *Al-Da‘wa* desember 1976 Nr 7 s.38; Kepel hevder at den første busslinja ble opprettet i mars 1977 ved Kairo-universitetet. Mitt kildemateriale går i mot dette. Kepel 2003a s.143

³⁵² *al-Da‘wa* mars 1977 Nr 10 s.45

³⁵³ Badr 1989 s.27

³⁵⁴ *al-Da‘wa* desember 1977 Nr 19 s.43

³⁵⁵ Kepel 2003b s.82

³⁵⁶ Kepel 2003b s.82

³⁵⁷ Kepel 2003a s.142

³⁵⁸ *al-Da‘wa* januar 1977 s.48 Nr 8; *al-Da‘wa* desember 1976 Nr 7 s.37; *al-Da‘wa* juni 1977 Nr 13 s.44; Abdo 2000 s.125

³⁵⁹ I mars 1977 igangsatte JI ved medisinske fakultet ved Kairo-universitetet et prosjekt med å lage islamsk drakt som skulle selges til rimelig pris. *Al-Da‘wa* mars 1977 Nr 10 s.47

³⁶⁰ Kepel 2003b s.82; Badr 1989 s.27

Muslimske kvinner slapp dermed unna frustrasjonene over å ikke kunne kjøpe siste mote samtidig som de viste at de var oppriktige muslimer. Å kle seg islamsk fungerte også som en synlig motstand mot innflytelse fra vesten, og kan på den måten sies å være en selvhvedende praksis.³⁶¹ Tiltakene som ble gjennomført ovenfor de kvinnelige studentene, ble sett på som et forsvar mot ”det kulturelle angrepet fra” vesten, hvor kvinnene angivelig ble redusert til objekter.³⁶²

Det var ikke bare de kvinnelige studentene som burde ikle seg slør ifølge JI. JI ved *al-Azhar* forlangte at alle kvinnelige ansatte ved *al-Azhar* skulle ikle seg slør, og i tillegg bli overført til kvinnefakultetet slik at de ikke kom i kontakt med menn. Videre ønsket de at kvinnene som jobbet i awqāf-minsteriet (ministerium som kontrollerer kapital satt av for filantropiske eller religiøse formål) skulle ikle seg slør.³⁶³ Dette indikerer faktisk at slør ikke var et absolutt krav fra JI. Både *al-Azhar* og awqāf-minsteriet er institusjoner som er tettere knyttet til islam enn de fleste andre institusjoner, og dermed kan dette antyde at det viktigste for JI var at de islamske arenaene skulle forbli islamske framfor at de ikke-religiøse institusjonene skulle bli islamisert.

JI sto også bak arrangementer som rettet seg særlig mot kvinnelige studenter. For eksempel arrangerte JI ved Helwān University en islamsk festivaluke for kvinnelige studenter. Målet med uka var at flere kvinnelige studenter skulle oppdage islam gjennom å skape et forum hvor kvinnelige studentene kunne ta opp og diskutere islamske temaer. De kvinnelige studentene kunne også kjøpe islamske drakter billig, og produkter fra firmaet *Sharīf al-Balāstik*, som egnet seg godt i hjemmet.³⁶⁴ Til tross for at JI ikke hadde noe i mot at kvinner fikk muligheten til høyere utdanning, var JI tydelig preget av et tradisjonelt kvinnesyn hvor kvinnene skulle vært mest mulig usynliggjort og i størst mulig grad holde seg hjemme. Dette kan sees som et utslag av deres tradisjonelle kulturelle bakgrunn. Det er også påfallende at arrangørene av uka for kvinner var menn, noe som tyder på at det var dårlig representasjon av kvinner blant ledersjiktet i JI.³⁶⁵ Men uka viste også at JI ønsket å rekruttere kvinner til organisasjonen, og i 1977 arrangerte universitetet i Asyūt for første gang en islamsk sommerleir som kun var for kvinner.³⁶⁶ JI hadde også kvinnelige medlemmer i sine rekker,

³⁶¹ Ibrahim 1982b s.19

³⁶² *al-Da'wa* desember 1976 Nr 7 s.37

³⁶³ Kommuniké utgitt av JI, *al-Azhar* i forbindelse med en islamsk sommerleir 30. juli til 1. august 1977; *al-Da'wa* september 1977 Nr 16 s.54

³⁶⁴ *al-Da'wa* mars 1977 Nr 10 s.46-47

³⁶⁵ *al-Da'wa* mars 1977 Nr 10 s.46-47

³⁶⁶ *al-Da'wa* august 1977 s.55 Nr 15

selv om ingen av dem var med i ledelsen.³⁶⁷ Ifølge al-Da‘wa var også kvinnene positive til JIs tiltak, men i og med al-Da‘wa var et islamsk tidsskrift vil de neppe hevde det motsatte selv om dette skulle vise seg å stemme. Det er også verdt å merke seg at disse tiltakene førte til økende rekruttering av kvinner til JI.³⁶⁸

Gjennomgangen av JIs tiltak har vist hvordan de rettet sin oppmerksomhet mot studenter fra lavere lag, både ved at tiltakene hjalp studenter med økonomiske problemer og ved at tiltakene ofte hadde en religiøs overtone og dermed appellerte til studenter med en tradisjonell kulturell bakgrunn. Tiltakene fungerte dermed som en kraftig rekrutteringsmekanisme for JI. JIs aktiviteter bidro også til at de oppnådde gode resultater ved studentvalgene, og flere studenter vektla JIs gjennomføring av islam i praksis som grunnen til at de ga dem sine stemmer ved valgene.³⁶⁹ Hvorvidt dette var et uttrykk for en bevisst strategi for rekruttering kan ikke kildematerialet si noe om, men drøftingen om JIs overtagelse av studentunionen kan tilsa at JI i hvert fall var fullt klar over at veldedige aktiviteter ville føre til økt støtte blant studentene.

Det er uansett tydelig at JI fulgte en bestemt strategi for å gradvis islamisere samfunnet. JI forsøkte å framstå som en inkluderende bevegelse, som var opptatt av hver enkelt students vel og ve. JIs praktiske tiltak viser hvordan de bedrev islamisering nedenfra ved at det ble lagt vekt på omvending av individet gjennom grasrotsaktiviteter. Hvor viktig JI anså dette grasrotsarbeidet for å være kommer tydelig fram i et kommuniqué de utga i forbindelse med en islamsk merkedag i 1979. Her skriver de at deres mål var å først skape et islamsk individ, deretter en islamsk familie, og til slutt et islamsk samfunn.³⁷⁰ Dette sier noe om JIs langsiktige strategi. Ved å jobbe gradvis og målrettet med fokus på hver enkelt student, ville JI være i stand til å sakte, men sikkert islamisere universitetene og deretter islamisere resten av samfunnet når studentene forlot universitetet. Dette ble også gjentatt av al-‘Ariyān i en artikkel i al-da‘wa, hvor han skriver at universitetene utdanner de framtidige lederne av samfunnet. For at det kommende samfunnet skal bli et islamsk samfunn, er det dermed av avgjørende betydning å omvende så mange som mulig av studentene til islam. Ifølge al-‘Ariyān var JIs rolle på universitetet å omvende nok individer til å danne en fortropp for det kommende islamske samfunnet.³⁷¹ Til en viss grad greide JIs medlemmer å islamisere

³⁶⁷ *al-Da‘wa* februar 1979 s.52-53 Nr 33

³⁶⁸ Kepel 2003a s.143

³⁶⁹ Galāl Ḥammād, ”Limādha fazat al-Jamā‘a al-Islāmīya fī intikhābāt al-jāmi‘āt (Hvorfor oppnådde al-Jamā‘a al-Islāmīya suksess ved studentvalgene)” *al-Da‘wa* Februar 1977 Nr 9 s.52

³⁷⁰ *al-Da‘wa* oktober 1979 s.55 Nr 41

³⁷¹ ‘Iṣām al-Dīn al-‘Ariyān, ”Den islamske spredning på universitetene i det 14. århundre”, *al-Da‘wa* november 1980 Nr 55 s.72-74

viktige samfunnsinstitusjoner, da de var i stand til å overta ledelsen av flere sentrale fagforeninger på 1980-tallet og dermed bidra til å islamisere disse. Denne strategien står i kontrast til enkelte deler av den radikale islamske bevegelsen som ønsket å islamisere Egypt ovenfra, altså å gripe makten gjennom et statskupp.

Dette kapitlet har vist hvordan JI var i stand til å tiltrekke seg sterk støtte i studentmassene gjennom å utvikle en organisasjon som rettet seg inn mot studentenes velferd, og som særlig forsøkte å rette opp de skjevheter ulikhetene i det egyptiske samfunnet skapte. Bakgrunnen til flere av de sentrale lederne av JI viste at de selv hadde en tradisjonell bakgrunn, og følgelig fikk tilgang på høyere utdanning på grunn av Sadats kraftige satsning på høyere utdanning. På den måten kan JI sies å være representanter og talsmenn for en ny fremadvoksende gruppe i Egypt på 1970-tallet: Studenter fra tradisjonell bakgrunn som ble hindret i sin sosiale mobilitet og oppfylning av sine forhåpninger på grunn av at deres bakgrunn gjorde at de manglet et kontaktnettverk og finansiell kapasitet, og som dermed tapte i kampen om fordeling av innflytelse og kapital. For venstresiden ble det vanskelig å være aktive på grunn av den harde undertrykkningen, men en annen viktig forklaring på islamistenes suksess var deres evne til å appellere til de nye studentgruppene som kom inn på universitetene på 1970-tallet. JIs aktiviteter sprang ut av en islamsk referanseramme, og de brukte også sine aktiviteter til å arbeide for en gradvis islamisering av universitetene. Det neste kapitlet vil se nærmere på hvordan JI var i stand til å rekruttere studenter ved hjelp av et islamsk idiom.

Religion og politikk 1975-1979

*“The masses speak the language of religion to express themselves politically”*³⁷²
Muhammad Sid Ahmad

De forutgående kapitlene har vist hvordan universitetene ble preget av et stadig større studentantall, og hvordan dette var gunstig for framveksten av den islamske studentbevegelsen. Som tidligere nevnt var det ikke gitt at de kraftige endringene i seg selv skulle føre til at studentene ble aktive, tvert i mot er det lett å anta at dette like godt kunne ha ført til apati og handlingslammelse. I det forrige kapitlet så jeg hvordan JI var i stand til å rekruttere studenter ved hjelp av å utvikle en velferdsorganisasjon for studenter. I dette kapitlet skal jeg undersøke hvordan *al-Jamā‘a al-Islāmīya* (JI) var i stand til å aktivisere studentene ved hjelp av islam. De praktiske tiltakene og JIs arrangementer som ble gjennomgått i forrige kapittel var preget av, og sprang ut av, en islamsk referanseramme. I dette kapitlet ønsker jeg å gå nærmere inn på hvordan JI brukte islam til å rekruttere, og å aktivere de nye studentene som fikk tilgang på utdanning på 1970-tallet. Jeg vil også vise hvordan JI kritiserte en rekke trekk ved innenriks- og utenrikspolitikken ved hjelp av et islamsk vokabular. Særlig vil jeg vise hvordan den ideologiske rammen og standpunktene kan sies å være preget av å være utformet av studenter fra et lavere samfunnslag. Jeg vil derfor først ta for meg JIs grunnleggende ideologi, og JIs kritikk av en rekke temaer både innenriks og utenriks. Til slutt vil jeg gå litt inn på det alternativet JI fremmet og komme inn på hvilken appell dette alternativet hadde til studenter fra lavere lag.

JIs ideologi

I det følgende vil jeg vise hvordan JI brukte islam til å appellere og til å aktivere studenter fra et lavere lag, og dermed argumentere for at en viktig grunn til JIs suksess var deres evne til å rekruttere studenter ved hjelp av islam.

³⁷² Intervju med Muhammad Sid Ahmad fra det egyptiske sosialistiske partiet Tagammu‘. *MERIP Reports* 102 Januar 1982 s.19

Islam som et komplett og enhetlig system

En sentral del av JIs ideologi var forestillingen om islam som et komplett og enhetlig system (*tawhīd*) for organiseringen av både hverdagslivet og samfunnslivet. Islam skulle ikke bare bestå av å utføre ritualer, men skulle gjennomsyre både det private og det offentlige rom.³⁷³ *Taḥwīd* -doktrinen refererer egentlig til Guds enhet, men islamistene overførte dette enhetsbegrepet til samfunnet.³⁷⁴ Dette var en ganske enkel modell for hvordan man skulle forholde seg til samfunnet. Islam skulle gjennomsyre alt, og andre ideologier eller tankeretninger kunne avfeies som uislamsk. Det er god grunn til å anta at dette tiltrakk mange av de nye studentene med tradisjonell oppvekst i distrikts-Egypt. Ikke bare opplevde de en sterk personlig omstilling fra sine tradisjonelle omgivelser til et studentliv i storbyene, men dette sammenfalt med en periode da Egypt ble preget av sterke endringer. Vektleggingen av islam som en komplett løsning kan derfor forstås som en reaksjon på kompliserte og sammensatte omgivelser, og et forsøk på å forme omgivelsene med utgangspunkt i den tradisjonen de følte seg hjemme i, slik andre islamismeforskere har foreslått.³⁷⁵ Denne påstanden blir styrket av en avhandling om utdanning i Egypt som påviser at jo lavere den sosioøkonomiske statusen var for studentene, desto hyppigere var forekomsten av studenter som var positivt innstilt til religion.³⁷⁶ Det var allikevel ikke gitt at studentene ville omgjøre sine frustrasjoner til handling, men JI var i stand til å appellere til studentene med religiøs bakgrunn. Ved å referere til det koranske prinsippet om ”å pålegge det gode og å forby det onde” (*‘amr bi ‘l-ma‘rūf wa nahy ani ‘l-munkar*) framstilte JI det som en plikt å jobbe aktivt for å forbedre forholdene rundt seg.³⁷⁷ For JI lå denne islamske plikten i bunn da de utførte sine aktiviteter for studentene, og al-‘Ariyān framhevet at JIs første mål var å gjøre det gode. Dette gjorde i praksis ved å utføre tjenester for studentene.³⁷⁸ Dette sammenfaller med Wickhams framstilling av hvordan Det muslimske brorskap på 1980-tallet brukte det islamske begrepet

³⁷³ JI, “da‘watunā” (Vårt kall), utgitt ved Studentunionen Kairo-universitetet, udatert, hentet fra Badr 1989 s.19; ‘Iṣām al-Dīn al-‘Ariyān, ”al-madd al-islāmī fī al-jāmi‘āt fī al-qarn al-rābi‘‘ashar” (Den islamske spredning på universitetene i det 14. århundre), *al-Da‘wa* november 1980 Nr 55 s.72-74

³⁷⁴ Kari Vogt, *Islams Hus – Verdensreligion på frammarsj* 1993 s.217

³⁷⁵ Se for eksempel Bjørn Olav Utvik 1995, “Filling the Vacant Throne of Nasser : The Economist Discourse of Egypt’s Islamist Opposition”, *ASQ* 17 (4) s.31

³⁷⁶ Bradley J.Cook, *Egyptian Higher Education – Inconsistent Cognitions* Ph.d-thesis University of Oxford 1999 s.221, s.240

³⁷⁷ Koransitet er al-‘imrān 110, og JI referte til dette gjentatte ganger. Se for eksempel *al-Da‘wa* desember 1976 Nr 7 s.39, *al-Da‘wa* april 1979 Nr 35 s.56; *al-Da‘wa* desember 1979 Nr.43 s.56-57

³⁷⁸ al-‘ariyān *al-Da‘wa* november 1980 Nr.55 s.72-74

al-da'wa til å framstille reform av samfunnet som en individuell plikt.³⁷⁹ Dette fungerte dermed som en viktig rekrutteringsmekanisme, men det er viktig å få fram at dette prinsippet ikke var noe JI kun brukte til å aktivere studentene. Dette var noe de religiøse studentene trodde sterkt på, og de beskrev gudstroen som sitt eneste organisasjonsgrunnlag og som det eneste som drev dem til handling.³⁸⁰ Gudstro som det eneste grunnlag for å organisere seg er særdeles minimalistisk grunnlag, og Kepel har hevdet at JI baserte seg på minimalistisk islamsk grunnlag ettersom de ønsket å bygge opp en massebevegelse og ville unngå splittelser grunnet doktrinekonflikter.³⁸¹ På den andre siden kan et minimalistisk grunnlag også være en kilde til oppsplittelse av bevegelsen over tid, ettersom det fort kan oppstå uenigheter om arbeidsmåter og prioriteringer. Som det vil bli vist i det siste kapitlet, gjaldt dette også for JI.

Et annet viktig aspekt i forhold til etablering av en massebevegelse, var at det enkle grunnlaget ikke differensierte mellom folk med ulik sosial bakgrunn, og på den måten var en inkluderende bevegelse. Eneste kravet for å være medlem var at man var muslim og fulgte de islamske pliktene. Medlemskapet var som regel gratis, men medlemmene bidro frivillig for å få gjennomført arrangementene.³⁸² Med andre ord kunne hvem som helst, uansett sosial bakgrunn eller finansiell kapasitet være med i JI. Dette blir støttet av funn fra andre islamske grupper i Egypt på 1970-tallet. Ibrahims undersøkelse av to radikale islamske bevegelser i Egypt på 1970-tallet fant at den eneste tillatte differensieringsmekanismen var ens arbeid, og ikke rase, familiebakgrunn eller lignende. Tilsvarende funn har også blitt gjort for Det muslimske brorskapet på 1930-tallet³⁸³

Ved å appellere til studenter ved hjelp av islam kunne JI tilby studenter med tradisjonell kulturell bakgrunn en velkjent ideologisk plattform for å aktivt forbedre forholdene rundt seg. Denne ideologiske plattformen fungerte også som et godt utgangspunkt for å rette opposisjonell kritikk mot Sadat-regimets politikk, uten å risikere alt for mye i forhold til sin foreldregenerasjon og omgivelser.

al-Jamā'a al-Islāmīyas kritikk av det egyptiske samfunnet

Med grunnforestillingen om islam som et totalt og komplett system som bakgrunn kritiserte JI en rekke trekk ved det samtidige Egypt. Mye av kritikken bar preg av å være uttrykt av en

³⁷⁹ Wickham 2002 s.120

³⁸⁰ JI, "Limādha al-Jamā'a al-Islāmīya?" Badr 1989 s.21-22

³⁸¹ Kepel 2003a s.148, s.152

³⁸² Badr 1989s.23

³⁸³ Saad Eddin Ibrahim "Egypt's Islamic Militants", *MERIP* Nr 103 Februar 1982c s.8; Lia 1998 s.189, 200

gruppe av befolkningen som hadde foretatt et langt sprang bort fra sin bakgrunn gjennom utdanning og urbanisering, og som brukte elementer fra sin bakgrunn til å utfordre det etablerte.

Sosial likhet versus liberalisering

De praktiske tiltakene for å forbedre studentenes situasjon ble kombinert med et politisk engasjement mot det som ble opplevd som skjev fordeling og urettferdighet i det egyptiske samfunnet.³⁸⁴ Skylden for den skjeve fordelingen ble lagt på Nassers mislykkede sosialistiske prosjekt og på Sadats infitāh-politikk som bare hadde medført økt import av luksusvarer og biler.³⁸⁵ JI kritiserte Nasser og Sadat for at de ikke hadde greid å forbedre folks liv eller å løse folkets problemer.³⁸⁶ JI kritiserte altså liberaliseringen under Sadat fordi den gavnet de rike, og ikke de fattige. Islamistenes fokus på utjevning av sosiale forskjeller kom tydelig fram i deres krav om sosial rettferdighet. JI kritiserte at noen få hadde samlet store rikdommer, og de krevde at urettmessig oppsamlet kapital ble konfiskert, uansett hvem som eide den. Samtidig som de ønsket å ta fra de som hadde mye, ønsket de å gi til de som hadde lite. For å gjøre dette ønsket de å opprette et kontor (*dīwān*) for almisser (*zakāt*), og å ta *zakāt* fra den som var i stand til å gi det, og gi dem til de som fortjente det. For å underbygge dette, refererte de til islam som sier at staten skal garantere for alle borgere.³⁸⁷ På denne måten brukte de islam for å legitimere sine krav om større sosial likhet og fordeling av godene. Islamistene rotfestet kravet om sosial likhet innenfor et islamsk rammeverk. Å gi almisser er en av islams fem søyler, og står sentralt i islams forestilling om solidaritet eller sosial rettferdighet (*'adāla*). Fordelen for islamistene var at det var mye lettere for studentene fra lavere lag å godta dette kravet ettersom det hadde en viss gjenklang i deres tradisjonelle kultur.

Ji var på ingen måte den første islamske gruppen som fremmet kravet om større sosial likhet blant islamistene. Sosial rettferdighet hadde vært et tema som hadde gått igjen hos flere sentrale islamister. Det muslimske brorskap framstilte på 1940-tallet sitt idealsamfunn som

³⁸⁴ Se John Waterbury, *The Egypt of Nasser and Sadat – The Political Economy of Two Regimes* 1983 s.209-213 for tall om dette.

³⁸⁵ Kommuniké JI det medisinske fakultet Maṣṣūra, trykt i *al-Da'wa* desember 1976 s.39 Nr 7

³⁸⁶ 'Abu 'Ayman,(pseudonym) "Kaifa yufakkir a'dā al-Jamā'a al-Islāmīya dakhīl al-jāmi'āt" (Hvordan tenker medlemmer av JI på universitetene?), *al-Da'wa* januar 1977 Nr. 8 s.47

³⁸⁷ Kommuniké JI det medisinske fakultet Maṣṣūra, trykt i *al-Da'wa* desember 1976 s.39 Nr 7

gjennomsyret av prinsippet om gjensidig sosial ansvarlighet (*takāful ijtimā'ī*).³⁸⁸ Også en av de mer innflytelsesrike bøkene til Sayyid Qutb omhandler sosial rettferdighet, og Qutb så sosial nød som et hinder for folket for å vie sin oppmerksomhet til Gud.³⁸⁹ Sentrale ledere av JI refererte også til Qutbs bøker om sosial rettferdighet som bøker som var viktige for dem og for organiseringen av samfunnet.³⁹⁰

Tradisjon versus imperialisme

Den økonomiske liberaliseringen på 1970-tallet medførte også sterkere vestlig innflytelse i Egypt, og JI så ikke positivt på dette. De anså imidlertid den kulturelle og intellektuelle påvirkningen fra Vesten og fra Sovjetunionen som en større trussel enn den politiske og økonomiske påvirkningen. JI oppfattet denne innflytelsen som "et angrep" på den islamske kultur, men deres kritikk ble særlig rettet mot egyptere som de hevdet var representanter for dette intellektuelle angrepet. For eksempel kritiserte en av de mest sentrale JI-lederne, 'Isām al-Dīn al-'Ariyān, majoriteten av egyptiske forfattere og intellektuelle for at de baserte seg på vestlige tenkere som Freud, Durkheim, Marx og Nietzsche.³⁹¹ JI tillot det egyptiske skolevesenet en viktig rolle i angrepet på den islamske kultur. Ifølge JI var den egyptiske skolen gjennomsyret av kjeterske kommunistiske prinsipper, og JI ville i stedet ha en islamsk oppdragelse av ungdommen.³⁹² Videre beklagde JI seg over at den kulturen som ble presentert for egyptisk ungdom ikke holdt mål.³⁹³ JI tok tak i disse problemene og forsøkte å motvirke den negative påvirkningen ved å arrangere forelesninger, og å utgi trykksaker hvor problemene ble diskutert.³⁹⁴

At JI fryktet kulturell imperialisme mer enn politisk og økonomisk imperialisme kommer godt til uttrykk i et kommuniqué de utga da faget "Koranen og sunna" ble fjernet fra institutt for arabiske språk ved Kairo-universitetet. I kommunikeet fordømte de dette og

³⁸⁸ Joel Beinin, Zachary Lockman, *Workers on the Nile : Nationalism, Communism, Islam and the Working Class* 1988 s.218

³⁸⁹ Se Ahmad S.Mousalli, *Radical Islamic Fundamentalism : The Ideological and Political Discourse of Sayyid Qutb* 1992 s.173-200 eller William E.Shepard, *Sayyid Qutb and Islamic Activism : A Translation and Critical Analysis of Social Justice in Islam* 1996

³⁹⁰ Aḥmad al-Sīūfī, "Hiwār al-Sha'b ma' al-shabāb al-muslim" *al-Sha'b* 10 April 1984

³⁹¹ 'Abu 'Ayman,(pseudonym) "Kaifa yufakkir a'dā al-Jamā'a al-Islāmīya dakhīl al-jāmi'āt" *al-Da'wa* januar 1977 Nr 8 s.47

³⁹² Kommuniqué JI det medisinske fakultet Maṣūra, trykt i *al-Da'wa* desember 1976 s.39 Nr 7

³⁹³ 'Abu 'Ayman,(pseudonym) "Kaifa yufakkir a'dā al-Jamā'a al-Islāmīya dakhīl al-jāmi'āt" *al-Da'wa* januar 1977 Nr 8 s.47

³⁹⁴ Sommeren 1976 holdt kjente islamister forelesninger om det "kolonialistiske komplottet" som var rettet mot islam. *al-Da'wa* juni 1976 Nr 1 s.50; al-Maliji 1994 s.49

krevde å få vite hvem som sto bak fjerningen. JI mistenkte kommunistene, og fryktet at Egypt skulle bli underlagt en enda sterkere undertrykking enn den politiske og økonomiske imperialistiske undertrykkingen.³⁹⁵ Det er tydelig at JI anså det som mer farlig at deres tenkesett ble vestliggjort enn vestens innflytelse på de økonomiske og politiske felt. På den måten representerte JI det Burgat har kalt ”avkolonialiseringens tredje nivå”, kulturell frigjøring som oppsto etter at de koloniale statene ble anerkjent som selvstendig.³⁹⁶ Vektleggingen av den lokale kulturelle tradisjonen i stedet for en importert kultur kan også sees som et utslag av at JI tiltrakk seg mange av de nye studentene som hadde en tradisjonell kulturell bakgrunn, og som dermed oppfattet den importerte kulturen som mer fremmed.³⁹⁷

Ikke overraskende framsatte JI islam som et alternativ til den vestlige kultur. Ikke bare skulle kulturen bli formet av islam, men det var også nødvendig å studere den islamske kultur før man studerte andre kulturer.³⁹⁸ Egypt var et muslimsk land og følgelig måtte Egypt basere seg på den islamske sivilisasjons arv.³⁹⁹ Hvordan dette ytret seg i praksis kom fram i 1979 da det ble gjennomført reformer av familielovgivningen (*al-aḥwāl al-shakhsīya*). Før reformene ble familielovene regulert av *sunna*, hvor en mann kunne gifte seg med flere koner uten at konene viste om hverandre. Etter reformen måtte mannen si fra til sin kone, eller koner, hvis han ønsket å gifte seg på nytt. Konen hadde da rett til å søke om skilsmisse uten å miste retten til underholdsbidrag og barnetrygd.⁴⁰⁰ JI avviste denne loven ettersom den ikke var basert på islam og JI godtok kun lover som var det. De beskrev den nye loven som en fransk og ateistisk lov som legaliserte det Gud forbød, og de så loven som det siste ledd i planen om å fjerne *sharī'a* fullstendig. JI hevdet at problemet ikke var skilsmisser eller polygami, men at ungdommen ikke var i stand til å gifte seg fordi de levde i fattigdom.⁴⁰¹ Her ser man igjen hvordan JI mente opphavet til problemene lå i den skjeve samfunnsstrukturen, og at islam var den rette måten å rette opp problemene på, framfor å importere lover fra andre land.

Hvordan JIs krav om en autentisk kultur forholdt seg til det moderne kommer fram av et kommuniqué utgitt av JI ved Kairo-universitetet i 1975. Her skrev de eksplisitt at de ikke på noen måte avviste det moderne eller at deres mål var å få fortiden tilbake. Snarere, de så mot den kulturelle arven (*turāth*) for å basere framtiden på denne.⁴⁰² Videre uttalte al-‘Ariyān i et

³⁹⁵ Kommuniqué JI, Litteraturfakultetet, Kairo-universitetet, trykt i *al-Da‘wa* juni 1977 Nr 14 s.45

³⁹⁶ Francois Burgat & William Dowell, *The Islamic Movement in North Africa* 1993 s.64

³⁹⁷ Sonbol 2000 s.179

³⁹⁸ ‘Abu ‘Ayman,(pseudonym) ” Kaifa yufakkir a‘dā al-Jamā‘a al-Islāmīya dakhīl al-jāmi‘āt” *al-Da‘wa* januar 1977 Nr 8 s.47

³⁹⁹ Kommuniqué JI det medisinske fakultet Maṣūra, trykt i *al-Da‘wa* desember 1976 s.39 Nr 7

⁴⁰⁰ Kepel 2003a s.184; Diane Singerman, *Avenues of Participation* 1995 Note 56

⁴⁰¹ JI, ”Haula Qanun al-aḥwāl al-shakhsīya” (om familielovgivningen), *al-Da‘wa* juni 1978 Nr 25 s.47

⁴⁰² Emmanuel Sivan, *Radical Islam – Medieval Theology and Modern Politics* 1985 s.69-70

intervju til egyptisk presse at et viktig tema for JI var kampen mellom det som var nedarvet og det som var nyvinninger.⁴⁰³ Dette kan gi en viss antydning at JI forsøkte å forme det moderne med utgangspunkt i sin kulturelle tradisjon, framfor å godta en vestligfundert modernisering.⁴⁰⁴ Som Sonbol har påpekt handler dette også om selvspekt på den måten at de vil vise at deres kultur er like god som andre kulturer.⁴⁰⁵ Det kulturelle frigjøringsprosjektet blir også sentralt ettersom det er kulturen som klart skiller den islamske verden fra resten av verden, og som dermed egner seg best til å markere avstand fra dem.⁴⁰⁶

Vektleggingen av kulturell autentisitet fungerte ikke bare som våpen mot de tidligere kolonialmaktene. Dette våpenet ble i enda større grad rettet mot den herskende eliten som tilrettela for og som dro fordeler av andre nasjoners ”innblanding” i Egypt. I Egypt har det eksistert en lang tradisjon hvor autentisitetsbegrepet har blitt brukt som våpen mot overklassen.⁴⁰⁷ Da JI kombinerte dette med sin kritikk av samfunnets sosiale skjevhet fungerte dette som en kraftig tiltrekningskraft på de lag av samfunnet som var på vei inn i dette samfunnet gjennom utdanning.

JIs syn på politiske partier

JIs syn på innføring av politiske partier viser i hvilken grad forestillingen om islam som et komplett og enhetlig system påvirket deres synspunkter. Et kanskje mer interessant aspekt ved deres syn på politiske partier, er at dette kan gi en viss indikasjon om spennvidden innenfor JI. Gjennomgangen vil vise at det innenfor JI var ulike tilnæringsmåter til spørsmålet om opprettelsen av et islamsk parti. Dette antyder at det innenfor JI eksisterte ulike oppfatninger om hvordan man best kunne jobbe for å spre islam.

For JI brøt partivesenet med forestillingen om islam som et komplett og enhetlig system. Partisystemet delte muslimene inn i ulike fraksjoner og satte dem dermed opp mot hverandre. Dette utgjorde en trussel mot muslimene for dette kunne føre til oppsplittelse av den muslimske verden. Inndelingen av den muslimske befolkningen i partier tilsvarte til dels oppdelingen av det islamske verdenssamfunnet (*umma*) i nasjonalstater, og på sikt kunne

⁴⁰³ Aḥmad al-Sūfī, ”Hiwār al-Sha‘b ma‘ al-shabāb al-muslim” *al-Sha‘b* 10 April 1984

⁴⁰⁴ Utvik 2000 s.31

⁴⁰⁵ Sonbol 2000 s.179

⁴⁰⁶ Bjørn Olav Utvik, *Independence and Development in the Name of God –The Economic Discourse of Egypt’s Islamist Opposition 1984-90* Universitetet i Oslo 2000 s.28

⁴⁰⁷ Armbrust 1996 s.25-27

partiene forårsake strid (*fitna*) mellom dem, og dermed svekke den islamske verden total sett i forhold til resten av verden.⁴⁰⁸ På denne måten ble kritikken av innenrikspolitikken overført til utenrikspolitikken. JI anså også partiprogrammene som en overtagelse av Guds rett. Det var kun Gud og ikke menneskene som kunne lage eller endre lover. Det var Gud og ikke folket som skulle styre. Fra et islamsk synspunkt blir dette å sette likhetstegn mellom det menneskeskapte og gudeskapte ved å underlegge Guds religion til menneskehetens luner og ønsker.⁴⁰⁹ Mer spesifikt anklagde JI de egyptiske partiene for å ikke ha et islamsk fundament, til tross for at partiprogrammene hadde spredte utdrag og referanser til den islamske *sharī'a*. Dette var kun for å forføre de muslimske massene.⁴¹⁰

Kritikken av de politiske partiene kan sees som kritikk av hele det politiske systemet, hvor regimet bestemte hva som var lovlig og hva som var ulovlig å mene og ytre. I kritikken kan man også ane en viss pragmatisme i forhold til partisystemet som sådan. På den ene side avviste de partisystemet totalt, men på den andre side kritiserte de enkeltheter ved de eksisterende politiske partier, som at et parti på marxistisk grunnlag ble tillatt opprettet.⁴¹¹

Det siste kan kanskje antyde en vilje til å tolerere eksistensen av politiske partier så lenge de fulgte en politikk som JI kunne sympatisere med. Basert på dette ville man kunne tro at JI ville ha godtatt eksistensen av et islamsk parti, men dette var det uenighet om innad i JI. Den radikale oppfatningen av partisystemet var i mot eksistensen av politiske partier som sådan. De eneste partier de anerkjente var Guds parti (*Ḥizb Allāh*) og Satans parti (*Ḥizb al-shaytān*).⁴¹² Andre representanter for JI ytret imidlertid en mer positiv holdning til politiske partier som sådan. De var derimot negative til de partiene regimet tillot å eksistere i 1977. Lederen for studentunionen ved universitetet i Alexandria, Muḥammad Zamzam, mente at de tre legale partiene ikke representerte folkemajoriteten ettersom det ikke eksisterte et islamsk parti. Han kritiserte også forbudet mot å etablere et parti på religiøst grunnlag. Likeledes kritiserte Ibrāhīm al-Zaʿfrānī, et sentralt JI medlem ved universitetet i Alexandria og senere fremtredende medlem av Brorskapet, de eksisterende partienes manglende vilje til å innføre *sharī'a* og gjennom dette etablere Guds stat. Derfor mente al-Zaʿfrānī at opprettelsen av et islamsk parti var nødvendig for å innføre *sharī'a*.⁴¹³

⁴⁰⁸ JI, "Wa-llāhi al-ʿizza wa li rusulihī wa lil-muʿminīn" (Ved den mektige Allah og til hans profet og til de troende), udatert, trykt i *Badr* 1989 s.49-54

⁴⁰⁹ *Ibid* s.49-54

⁴¹⁰ *Ibid* s.49-54

⁴¹¹ *Ibid* s.49-54

⁴¹² Kommuniké JI det medisinske fakultet Maṣṣūra, trykt i *al-Daʿwa* desember 1976 s.39 Nr 7

⁴¹³ *al-Daʿwa* juni 1977 Nr 13, s.43

Det tilsynelatende motstridende synet på etableringen av politiske partier kan indikere en uenighet om arbeidsmåter. På den andre siden kan det også illustrere en tendens til pragmatisme hos den moderate delen av JI. Til tross for at de egentlig var i mot politiske partier, kunne de godta et islamsk parti som skulle konkurrere med andre politiske partier for å kjempe for sin sak. Dette vitner om en pragmatisk innstilling til å jobbe innenfor organer de oppfattet som uislamske, og utgjør en parallell til JIs aktivitet i sommerleirene og studentunionen. Denne pragmatismen fikk et praktisk uttrykk da da Det muslimske brorskapet bestemte seg for å stille til valg til det egyptiske parlamentet i 1984. På dette tidspunktet hadde det moderate lederskapet av JI blitt med i Brorskapet.

Nei til sekularisme

Argumentet om islam som komplett system ble også brukt til å angripe regimets forsøk på å innføre sekularisme. 28. februar 1979 holdt Sadat en tale i Alexandria hvor han sa at religion ikke hadde noe i politikken å gjøre, og at det ikke skulle være noe politikk i religionen.⁴¹⁴ JI arrangerte konferanser og utga kommunikeer hvor de advarte mot å skille religion og politikk. Blant annet sendte den nasjonale studentunionen et brev til Sadat hvor de skrev at sekularismen var en praksis som var importert fra vesten og som ikke hørte hjemme i den muslimske verden.⁴¹⁵ JI distribuerte også boka ”Separasjon mellom religion og stat – en importert feilaktighet” av den jordanske islamisten Yūsuf al-‘Azm.⁴¹⁶ Ved Kairo-universitetet ble det holdt et møte hvor sekularismen ble drøftet, og over 10 000 studenter deltok. På dette møtet uttalte ‘Abu al-‘Alā Mādī, leder for studentunionen i Minyā og visepresident for den nasjonale studentunionen, at det for dem ikke var noe skille mellom religion og politikk. Islam var både en religion og en politikk.⁴¹⁷

I flere av kommunikeene vektla JI sekularismen som et våpen Vesten brukte for å svekke den islamske verden. Bak sekularismen sto det ”syv djevler” - Sionistene, frimurerne, misjonærene, orientalistene, ”fraksjonalistene” (*Hizbīya*), og den tyriske og arabiske nasjonalismen. Den første sviker som gjennomførte komplottet mot islam var Atatürk som avskaffet kalifatet i 1924, og som dermed gjorde at den islamske verden ble oppdelt i mindre og stridende stater.⁴¹⁸ På den måten ble oppsplittelsen av politikk og religion overført til

⁴¹⁴ Abdo 2000 s.127-128

⁴¹⁵ Brev fra al-Maktab al-tanfīdhī lil-ittihād al-‘amm li tullāb Miṣr, (Brev fra den nasjonale studentunions utøvende komité) *Badr* 1989 s.54-58

⁴¹⁶ *Badr* 1989 s.57

⁴¹⁷ *al-Da‘wa* april 1979 Nr 35 s.56

⁴¹⁸ *al-Da‘wa* april 1979 Nr 35 s.56

utenrikspolitikken. Den implikasjonen fikk også en innenrikspolitisk betydning ved at JI mente Sadat var en sviker som lot seg bruke av andre krefter til å svekke den islamske verden.

al-Jamā'a al-Islāmiyyas oppfattelse av Egypts utenrikspolitikk

Som tidligere kapitler har vist var JIs fokus rettet mot studentene og universitetene. De ønsket å omgjøre universitetene til islamske bastioner gjennom å være engasjert i studentpolitikk og å tilby en rekke tjenester og aktiviteter for studentene. Dette var også noe regimet forholdt seg forbeholdent positivt til, til tross for at JI rettet kritikk mot interne forhold i Egypt. De mer eller mindre fredelige relasjonene mellom regimet og JI endret seg i takt med Egypts forbedrede relasjoner med erkefienden Israel.

JIs oppfattelse av utenrikspolitikken var klart preget av deres islamske referanseramme. JI overførte forestillingen om islam som et komplett og enhetlig system (*tawḥīd*) til deres syn på utenrikspolitikken. JI fokus også i utenrikspolitikken var først og fremst Egypt. Til tross for sitt innenrikspolitiske fokus, oppfattet de hele den islamske verden (*umma*) som et enhetlig samfunn uten klare grenser mellom hvert enkelt land, og de forholdt seg til *umma* framfor den egyptiske staten.⁴¹⁹ JIs innenrikspolitiske fokus må sees i sammenheng med JIs overordnede mål, å opprette en islamsk stat i Egypt. Hvis Egypt hadde vært en ordentlig islamsk stat, ville ikke slike uislamske utenrikspolitiske hendelser funnet sted. JIs kritikk av den egyptiske utenrikspolitikken førte også til økt undertrykking av den islamske studentbevegelsen, og dette bidro igjen til radikaliseringen av enkelte deler av JI. Dette vil bli gått gjennom i oppgavens neste og siste kapittel.

Den sionistiske fiende - Israel

Fredsprosessen mellom Egypt og Israel foregikk over flere år, men den ble trappet kraftig opp da Sadat som første arabiske statsoverhode talte i Knesset november 1977. Det var også denne reisen som gjorde JI synlig interessert i Palestinakonflikten, og de begynte å arrangere

⁴¹⁹ Se Abdelnasser 1994 s.188-194 og 209-218 for en beskrivelse av den egyptiske islamske bevegelsen på 1970-tallets internasjonale perspektiv.

konferanser, marsjer, demonstrasjoner og å distribuere trykksaker hvor de understreket sin avstand til fredsprosessen.⁴²⁰

Hele den islamske bevegelsen så konflikten som en religiøs, framfor en territoriell, konflikt.⁴²¹ JI brukte teologiske og historiske argumenter for å underbygge påstanden om at Palestina var en del av det islamske område (*dār al-islām*), og at Palestina dermed var okkupert islamsk jord.⁴²² De brukte argumenter som at Palestina var et islamsk land fordi det var utvalgt av Gud og et hjemsted for mange av profetene. Videre hadde muslimene eiendomsrett til Jerusalem ettersom khalifen ‘Umar bin Khattāb erobret Jerusalem i 637 e.kr og forsvarte dens innbyggere og det var den kurdiske muslimen Ṣalāḥ al-Dīn al-Ayyubī som frigjorde landet fra korsfarerne i 1187.⁴²³

JIs syn på konflikten med Israel som en religiøs framfor territoriell konflikt la også føringer på deres forslag til løsning av konflikten. JI krevde å få tilbake hver eneste bit av det historiske Palestina. Med utgangspunkt i Koranen framstilte JI det som en plikt for enhver muslim å igangsette jihad mot Israel.⁴²⁴ Hvis denne kampen skulle lykkes, måtte det først opprettes en islamsk stat basert på *sharī‘a*.⁴²⁵ At det ikke var mulig å seire over Israel før en islamsk stat ble opprettet sier mye om hvordan JI oppfattet konflikten. Israel var overlegen ettersom det var en religiøst basert statsdannelse, og i og med at dette var en religionskonflikt kunne bare en ekte islamsk stat vinne over en jødisk stat. Men det sier kanskje enda mer om hvordan JI forholdt seg til konflikten i praksis. Å gå til krig mot Israel var ikke førsteprioritet. Det viktigste var å kjempe for at Egypt ble omgjort til en islamsk stat, og deretter kunne Palestina befries. I så måte skilte de seg klart fra venstresiden som ønsket umiddelbar handling mot Israel. Her lå JI tett opp til synet til flere av de radikale islamske gruppene. Noen av de radikale islamistene nektet å kjempe for Egypt mot Israel ettersom de ikke ville kjempe for en ikke-islamsk stat. For dem var det viktigere å kjempe mot det ikke-islamske Egypt enn mot Israel. Dette baserte seg på doktrinen om at man måtte bekjempe den nære fiende før man kunne bekjempe fiender på avstand.⁴²⁶

⁴²⁰ Kepel 2003a s.148, Abdalla 1985 s.227; Abdelnasser 1994 s.134; Badr 1989 s.58

⁴²¹ Abdelnasser 1994 s.119, s.134

⁴²² JI, ”Ḥaula taṭbīq al-‘ilāqāt ma‘al-yahūd” (Om normaliseringen med jødene), trykt i Badr 1989 s.65; Se også en studentkonferanse referert i *al-Da‘wa* april 1979 Nr 35 s.56

⁴²³ *al-Da‘wa* juni 1979 Nr 37 s.57

⁴²⁴ JI, ”Ḥadhihi mawāqifnā w ḥadhihi ārā’nā” (Dette er våre meninger og holdninger) Badr 1989 s.110-114

⁴²⁵ Badr 1989 s.58

⁴²⁶ Rubin 1990 s.114

I forhold til Det muslimske brorskapet skilte JI seg ut ved at de ikke hadde noen konkrete forslag til løsning av konflikten, utover full konfrontasjon.⁴²⁷ Forskere har antydnet at Det muslimske brorskapet kunne være villig til å anerkjenne Israel hvis de forlot Vestbredden, Gaza og Golan-høydene.⁴²⁸ JI var derimot klare på at ikke bare disse områdene, men hele Palestina skulle frigjøres.⁴²⁹ Mangelen på viljen til å inngå kompromiss med Israel indikerer at JI ikke alltid var preget av moderasjon og pluralisme. Mangelen på pluralisme kommer også tydelig fram i JIs syn på jødene og fredsavtalen. JI anså Israels okkupasjon av Palestina som det første leddet i planen om å realisere Stor-Israel, bestående av alt land mellom Eufrat og Nilen, slik jødene ble lovet av Gud.⁴³⁰ Å inngå fredsavtale med Egypt var kun et middel for å nå dette målet. Israels hensikt med fredsavtalen var å splitte de islamske landene og å forårsake konflikter dem i mellom.⁴³¹ Etter å ha fått Egypt over på sin side, ville Israel ta for seg de andre islamske statene, en etter en.⁴³² Som bekreftelse på Israels egentlige planer framhevet JI Israels kontinuerlige angrep i Sør-Libanon, opprettelsen av jødiske kolonier på muslimsk land med makt, og ikke minst Israels angrep på den irakiske atomreaktoren i Osirak utenfor Baghdad i juni 1981.⁴³³ Jødene var onde av natur, og deres eneste mål i verden var å skaffe seg makt og å ødelegge for muslimene, og JI refererte til flere Koransitater for å underbygge dette.⁴³⁴

Forestillingen om jødernes onde intensjoner gjorde at JI fryktet normaliseringsprosessen mer enn fredsprosessen, og blant studentene generelt var det flere som støttet fred med Israel, men som var i mot normaliseringen med Israel.⁴³⁵ Normaliseringsprosessen gikk kort fortalt ut på at forholdet mellom Egypt og Israel skulle omgjøres til et vanlig naboforhold, med all den interaksjon det medførte. JI hevdet at Israels formål med normaliseringsprosessen var å erstatte militær dominans med økonomisk og intellektuell dominans, slik de hadde gjort i USA og Europa.⁴³⁶ Dette utgjør en parallell til JIs syn på at vestlig kulturell innflytelse var farligere enn rent militær innflytelse. Jødernes mål

⁴²⁷ JI, "Om normaliseringen med jødene" Badr 1989 s.67; For det Muslimske Brorskapets fredsvilje se Abdelnasser 1994 s.129-131, 133; Rubin 1990 s.19

⁴²⁸ Abdelnasser 1994 s.133

⁴²⁹ JI, "Om normaliseringen med jødene" Badr 1989 s.67

⁴³⁰ JI, "mawqifnā min isrā'il" (Vår holdning til Israel) trykt i Badr 1989 s.59-63

⁴³¹ JI, "Vår holdning til Israel" Badr 1989 s.61

⁴³² JI, "Khitāb maftūh ilā ra'īs jumhūrīya Miṣr al-'arabīya min shabāb al-Jamā'at al-Islāmīya" (Åpent brev fra islamske organisasjoners ungdom til Egypts president) Trykt i Badr 1989 s.69

⁴³³ JI, "Åpent brev" Badr 1989 s.69-70

⁴³⁴ Blant annen refererte de til Baqara 100, 191,120, al-'Imrān 75, al-Mā'ida 51-52,79,82. Vår holdning til Israel Badr 1989 s.61-63

⁴³⁵ Elias Antar, *Associated Press* 23 Mars 1979

⁴³⁶ JI, "Vår holdning til Israel" Badr 1989 s.61; JI, "Åpent brev", Badr 1989 s.69-70; JI, "Om normaliseringen med jødene", Badr 1989 s.66-67

var å ødelegge muslimenes moral og å få dem til å vende seg bort fra islam.⁴³⁷ JI krevde derfor full stopp av normaliseringsprosessen og at de respektive ambassadørene ble kalt tilbake.⁴³⁸ JI oppfordret til fullstendig boikott av Israel, både politisk, økonomisk og kulturelt, og å bryte all kontakt med alle egyptere som ikke var med på boikotten av Israel.⁴³⁹ Dette impliserte også boikott av det egyptiske regimet ettersom regimet ikke bare opprettholdt relasjonene med Israel, men la til rette for utdypning av relasjonene gjennom normaliseringsprosessen.⁴⁴⁰

JIs syn på jødene bærer ikke mye preg av toleranse, og kan heller sies å være preget av antisemittisme. Dette kan komme av at JI hovedsakelig besto av, og rettet seg mot, studenter med en tradisjonell kulturell bakgrunn. Brorskapet og JIs ulike syn kan også forklares med aldersforskjellen mellom studentene i JI og de eldre menn i Brorskapet. Det er verdt å legge merke til at JI foretrakk fredelige midler til å bekjempe Israel og jødene, i hvert fall inntil en islamsk stat så dagens lys. Samtidig brukte JI Palestinasaken til å kreve økt medbestemmelsesrett for de unge. De unge skulle spille en framtrædende rolle i en framtidig kamp mot Israel, og JI ville forberede dem til ofre seg for jihad under islams banner.⁴⁴¹ Dette illustrerer på hvilken måte JI så seg selv som talspersoner for den yngre garde. De mente at ettersom det var de unge som bar den tyngste børen i kampen, var det viktig at de unges meninger ble hørt og lagt vekt på.⁴⁴² Dette kan sees på som et uttrykk for en misnøye med de unges innflytelse på politikken og et ønske om økt medbestemmelsesrett.

Gjennomgangen av JIs syn på Palestinakonflikten har vist hvordan JI på den ene siden forsvarte sin egen og folkets ytringsfrihet mens de på den andre siden kom med nedsettende uttalelser om jødene og viste liten vilje til å løse konflikten. Kritikken rettet mot fredsavtalen var en viktig opptakt til den voldelige konfrontasjonen mellom staten og opposisjonen, som endte med drapet på Sadat i 1981.

⁴³⁷ JI, "Åpent brev" Badr 1989 s.69

⁴³⁸ JI, "Åpent brev" Badr 1989 s.69

⁴³⁹ JI, "Om normaliseringen med jødene", Badr 1989s.67

⁴⁴⁰ JI hevdet at regimet hjernevasket det egyptiske folket ved hjelp av forverrede økonomiske, politiske og samfunnsmessige forhold slik at det skulle bli lettere å åpne landet totalt for Israel. Vår holdning til Israel, Badr 1989 s.59-60

⁴⁴¹ JI, "Åpent brev", Badr 1989 s.71

⁴⁴² JI, "Åpent brev", Badr 1989 s.70

Den iranske revolusjonen

Et annet viktig trinn i eskaleringen av konflikten mellom staten og opposisjonen var den iranske revolusjonen i 1978-1979. JI støttet den iranske revolusjonen, som for dem var et bevis på hvilken kraft som lå i islam.⁴⁴³ JI understreket imidlertid at den revolusjonen ikke var viktigere enn islamske revolusjoner i andre land, som de hevdet pågikk i land som Afghanistan, Eritrea, Tsjad og Filippinene.⁴⁴⁴ Dette kan sees som et utslag av deres vektlegging av islam og den islamske verden som enhetlig. Selv om JI støttet revolusjonen, var de ikke veldig begeistret for Khomeyni. Den nasjonale studentunionen erklærte riktignok sin støtte til Khomeini ved en konferanse de holdt i Minyā 6. februar 1979, men ved flere anledninger uttrykte sentrale JI-ledere at de ikke lot seg påvirke av Khomeinis skrifter, og at de i stedet fulgte Brorskapets grunnlegger, al-Banna og den pakistanske islamisten al-Mawdudi.⁴⁴⁵ I motsetning til de to sistnevnte var Khomeini og den iranske revolusjonen shi'a-islamisk. Dette var hovedgrunnen til at Khomeini fikk liten tilslutning i det sunni-muslimske Egypt. Det har blitt hevdet at JI forsøkte å nedtone forskjellene mellom sunni- og shi'a muslimene for å lettere overføre revolusjonens tanker til Egypt, men at det også var elementer i JI som tok avstand fra revolusjonen i Iran på grunn av de ideologiske uoverensstemmelser mellom sunni- og shi'a-islam.⁴⁴⁶ Den iranske revolusjonen fikk allikevel stor betydning for JI i Egypt. Den var et kraftig bevis på at islamistene kunne lykkes, og revolusjonen styrket hele den islamske bevegelsens seierstro.⁴⁴⁷ Det egyptiske regimet brukte på sin side revolusjonen til å vise hvor farlige islamistene kunne være og argumenterte for at det var nødvendig å slå ned på den islamske bevegelsen i Egypt.⁴⁴⁸ Dermed var det duket for en kraftig konfrontasjon mellom regimet og den islamske bevegelsen.

For JI var det å studere likheter mellom Sadats Egypt og det førrevolusjonære Iran viktigere enn selve revolusjonen. Sammenligningen lå som oftest implisitt i JIs kritikk av shahens Iran, men det var ikke vanskelig å forstå at mye av kritikken også var rettet mot Sadat. For eksempel ble Iran kritisert som sekularismens fremste støttespiller i den muslimske verden, og den iranske revolusjonen som den første undergraving av sekularismen i muslimske land. JI så revolusjonen som et bevis på at sekularismen ikke hørte hjemme i

⁴⁴³ JI, ”Durūs min Irān”, (Leksjoner fra Iran) Badr 1989 s.74

⁴⁴⁴ *al-Da'wa* april 1979 s.56 Nr 35

⁴⁴⁵ *al-Da'wa* april 1979 s.56 Nr 35; Abdelnasser 1994 s.69; Edward Cody, ”Moslem Fundamentalists Grown Bolder in Their Opposition of Sadat's Policies” *The Washington Post* 5. april 1980

⁴⁴⁶ Disse elementene representerte den salafistiske retningen, som var hadde sterk aversjon mot shi'a-islam. Abdelnasser 1994 s.71-72

⁴⁴⁷ Badr 1989 s.73

⁴⁴⁸ Badr 1989 s.73

muslimske land, og at den kun gavnet despoter som ville plyndre folkets rikdommer og styre vilkårlig uten hensyn til Guds lover.⁴⁴⁹ På den måten brukte JI revolusjonen i Iran til å indirekte kritisere Sadats forsøk på å innføre sekularismen.

Videre kritiserte JI det førrevolusjonære Iran for å være et samfunn preget av store sosiale ulikheter, hvor en meget rik elite undertrykket de fattige befolkningsmassene.⁴⁵⁰ JI hevdet at den skjeve fordelingen av rikdom og undertrykkingen av folket hadde sammenheng med Irans utenrikspolitikk. Shahen ble beskrevet av JI som sterkt pro-vestlig og pro-israelsk, og JI hevdet at shahen brukte landets rikdommer til å bistå Israel og USA.⁴⁵¹ JI hevdet at slike lakeier måtte ofre interessene til sitt eget folk til fordel for imperialistiske nasjoner, uten at lakeien var garantert evig vennskap med sine patroner. Med JIs ord ble shahen avvist av Vesten, ”slik som man kvitter seg med en gammel sandal”, da han mistet makten på grunn av revolusjonen.⁴⁵² JI refererte her til at verken USA eller noen andre land ville gi shahen et tilfluktssted etter revolusjonen. Implisitt ligger det en sterk kritikk av Sadats utenrikspolitikk, og kritikken gir også et visst innblikk i hvordan JI oppfattet forholdet mellom utenrikspolitikk og innenrikspolitikk. Ettersom både shahen og Sadat var avhengig av utenforstående stater, og ikke hadde basert sitt styre på folket eller folkets ideologi (islam), ble folket undertrykket til fordel for de utenforstående statene.⁴⁵³

Shahen er ikke velkommen i Egypt!

Sammenligningen mellom shahen og Sadat ble forsterket da det ble klart at den avsatte shahen fikk politisk asyl i Egypt.⁴⁵⁴ Dette førte til en rekke voldelige sammenstøt mellom JI og regimet. Den 28.mars 1980 oppsto det kamper mellom studentene og opprørspolitiet, der JI var innblandet. 11 personer ble skadet, 18 arrestert og i tillegg hevdet JI at en arbeider ved navn Antar Kamal ble drept av politiet. Styresmaktene avviste dette, men Antar Kamal ble uansett framstilt som en martyr.⁴⁵⁵ JIs holdning til shahen var klar. Han var en despot og morder og en fiende av islam som ikke på noen måte var velkommen i Egypt.⁴⁵⁶ JI mente

⁴⁴⁹ JI, ”Durūs min Irān”, Badr 1989 s.75-77

⁴⁵⁰ JI, ”Lā marḥabā bilshāh al-saffāh” (Den morderiske shahen er ikke velkommen) trykt i Badr 1989 s.81-82

⁴⁵¹ De hevdet at Iran sto for 90 prosent av Israels oljeimport, og at den iranske hæren ble brukt til fordel for amerikanerne i Gulfen. JI, ”Den morderiske shahen er ikke velkommen” Badr 1989 s.81-82

⁴⁵² JI, ”Leksjoner fra Iran” s.77 Badr 1989

⁴⁵³ JI, ”Leksjoner fra Iran” s.77 Badr 1989

⁴⁵⁴ Badr 1989 s.73

⁴⁵⁵ Edward Cody, ”Moslem Fundamentalists Grown Bolder in Their Opposition of Sadat’s Policies” *The Washington Post* 5. april 1980

⁴⁵⁶ JI, ”Den morderiske shahen er ikke velkommen” Badr 1989 s.80

også at det iranske folk hadde rett til å straffe ham i Iran for de handlingene han hadde gjort, blant annet ut fra det koranske prinsippet om at den som har drept må bli drept.⁴⁵⁷

Flere av anti-shah demonstrasjonene ble til anti-Sadat demonstrasjoner.⁴⁵⁸ For eksempel arrangerte JI ved universitetet i Asyūt store demonstrasjoner mot Sadat og shahen 3. april 1980. Over 500 studenter skal ha deltatt, og her ble Sadat framstilt som "tidens farao", altså som en historisk despot. Hvordan Sadat og shahen ble likestilt går blant annet fram av slagordet: "The blood of Moslem youth will not be an offering for Sadat and the shah."⁴⁵⁹ Videre stilte studentene spørsmål ved hvorfor Egypt var villig til å gi opphold til shahen, når ikke en gang USA eller Israel var villige til dette.⁴⁶⁰ Dette forsterket inntrykket av at shahen var en venn av Egypt, og at begge var tyranner og undertrykkere.

Kommunikene og uttalelsene fra JI inneholdt også mer direkte kritikk av Sadat-regimet. JI så revolusjonen som eksempel på islams historiske og framtidige rolle som folkets frigjører mot en undertrykkende despot.⁴⁶¹ Referansen til tyranner og despoter var hovedsakelig rettet mot shahen, men særlig i lys av konfrontasjonen mellom det egyptiske regimet og den islamske studentbevegelsen, kan dette også lett tolkes til å være en referanse til Sadat. I annet kommunike advarte JI mot at Egypt skulle være et gamlehjem for despoter.⁴⁶² Dette kunne like godt være rettet mot shahen som mot Sadat, og denne dobbelheten er mest sannsynlig tilsiktet. I samme del av kommunikeet kritiserte JI det egyptiske regimet for å legge stadig større byrder på folket i Egypt gjennom stigende priser og gjennom isolasjonen som rammet Egypt etter fredsavtalen med Israel.⁴⁶³ Avslutningen av kommunikeet kan peke fram mot Sadats endelikt: "Undertrykking av et folk som er sterke på grunn av islam vil ikke vare, for dens rekke vil sluttes og fjerne tyrannen".⁴⁶⁴

På samme måte som fredsavtalen med Israel, bidro Sadats gode forhold til shahen til å forverre forholdet til den islamske bevegelsen. Sadats upopulære utenrikspolitikk kan være en mulig forklaring på hvorfor den islamske studentene var i stand til overta ledelsen av studentbevegelsen. Ved å sterkt opponere mot Sadats politikk, kan dette gitt islamistene en

⁴⁵⁷ Det er Hilmī al-Jazzār fra JI som uttaler dette. JI, "Den morderiske shahen er ikke velkommen" Badr 1989 s.79-81; Lisette Balouny, "Shah's Presence Fuels Islamic Campaign Against Sadat's Policies", The Associated Press 7. april 1980

⁴⁵⁸ Lisette Balouny, "Shah's Presence Fuels Islamic Campaign Against Sadat's Policies", The Associated Press 7. april 1980; JI arrangerte for eksempel en anti-shah demonstrasjon 26. mars 1980; Badr 1989 s.79

⁴⁵⁹ Det ble også holdt demonstrasjoner mot shahen ved universitetet i Alexandria, Kairo-universitetet og al-Azhar. Abdelnasser 1994 s.71, Cody 1980

⁴⁶⁰ JI, "Den morderiske shahen er ikke velkommen" Badr 1989 s.79-83

⁴⁶¹ JI, "Leksjoner fra Iran" s.77 Badr 1989 s.75

⁴⁶² JI, "Den morderiske shahen er ikke velkommen" Badr 1989 s.82

⁴⁶³ Ibid. s.83

⁴⁶⁴ Ibid. s.81-82

status som den fremste opposisjonelle kraften i Egypt mot Sadats omstridte politikk. Det er imidlertid flere ting som taler i mot dette. For det første var islamistene i stand til å dominere studentbevegelsen før de ble kritiske til Sadats politikk. For det andre var venstresiden vel så mye mot Sadats politikk, og det var til og med forsøk på samarbeid mellom islamistene og venstrestudentene mot Camp David-avtalen.⁴⁶⁵ Venstresiden slet imidlertid på grunn av den harde undertrykkningen etter matopptøyene i 1977, og var ikke i stand til å være like aktive som den islamske siden. Den islamske siden ble også undertrykket på grunn av sin kritikk mot regimet, men som neste kapittel vil vise, førte dette til en radikaliserings av visse deler av JI.

Afghanistan

Den siste viktige utenrikspolitiske hendelsen i perioden var den sovjetiske invasjonen av Afghanistan i 1979. I forhold til de to ovennevnte hendelsene skilte Afghanistan seg ut ved at både JI og regimet var mot invasjonen. Første gang JI omtalte den islamske motstanden i Afghanistan var ved en konferanse arrangert av den nasjonale studentunionen ved universitetet i Minyā 6. februar 1979. På denne konferansen bekreftet de sin støtte til alle islamske revolusjoner, inkludert den afghanske.⁴⁶⁶ Litt senere på året ytret JI på Kairo-universitetet sympati med de afghanske muslimene mot marxistene.⁴⁶⁷ Det var først i begynnelsen av 1980 at Afghanistan ble et viktigere tema for JI. 18. januar 1980 arrangerte JI en stor konferanse om Afghanistan på *al-Ahzar*, og 'Isām al-Dīn al-'Ariyān fra JI hadde overoppsyn med konferansen.⁴⁶⁸ I tillegg til representanter for JI, deltok både representanter for regimet, for Det muslimske brorskapet og også en representant for de afghanske opprørerne, Harūn al-Mujaddādī.⁴⁶⁹ Dette indikerer hvor tette bånd det eksisterte mellom deler av JI og Brorskapet på denne tiden, og at regimet ikke så noe negativt i islamske konferanser så lenge de ikke uttalte seg kritisk til regimet.

Konferansen ba statslederne og folket i hele det islamske samfunnet (*umma*) om å støtte de afghanske mujāhidīn med penger, våpen, folk, medisiner og lignende. Konferansen

⁴⁶⁵ Middle East Contemporary Survey Volume 4 1979-1980 s.341; Sommeren 1981 gikk også flere kjente islamister og sekularister sammen i en anti-Sadat koalisjon. Helena Cobban, "The Angry Children of Islam" *The Middle East* 18 januar 1982

⁴⁶⁶ *al-Da'wa* april 1979 Nr 35 s.56

⁴⁶⁷ *al-Da'wa* august 1979 Nr 39 s.56-57

⁴⁶⁸ *al-Da'wa* mars 1980 Nr. 46 s.60-61

⁴⁶⁹ Ibid.

foreslo at det skulle opprettes egne komiteer som skulle tilrettelegge for militær trening og for å sende de opptrente til Afghanistan for å delta i jihad-battaljonene (*katā'ib al-jihād*). JI satte et godt eksempel ved å erklære at det nå var mulig for de som ville dra til Afghanistan for å bedrive *jihad*. Man kunne også bidra med finansiell støtte til familiene til dem som dro til Afghanistan. Støtte eller registrering for *jihad* i Afghanistan kunne gjøres enten i Ṣalāḥ al-Dīn moskeen eller i al-da'was kontor i Sūq al-tawfiqiyya i Kairo.⁴⁷⁰ Dette er viktig, ettersom flere av JIs radikale medlemmer flyktet til Afghanistan i tiden etter drapet på Sadat, og ble en del av det gryende internasjonale islamistmiljøet der. Konferansen ba også de islamske regimer om å bryte all kontakt med Sovjetunionen, økonomisk, politisk og militært. Akkurat som ved den iranske revolusjonen understreket konferansen at Afghanistan på ingen måte var viktigere enn andre islamske områder som var okkupert. Alle de okkuperte islamske land i området som strekker seg fra Andalusia (Spania), over Palestina og til Afghanistan måtte frigjøres ifølge konferansen.⁴⁷¹ Dette viser nok en gang hvordan JIs utenrikspolitiske synspunkter var preget av tanken om enhet for den muslimske verden.

Gjennomgangen av JIs kritikk av det egyptiske regimets innenriks- og utenrikspolitikk har illustrert hvordan denne kritikken ble preget av en islamsk referanseramme, og særlig de islamske begrepene *umma* og *tawḥīd*. På den måten var JI i stand til å omforme den lokale religiøse tradisjonen til en kraftfull opposisjonell stemme. JI brukte også islam som utgangspunkt for å argumentere for en reformering av det egyptiske samfunnet i en retning som var tilpasset studenter fra lavere lag. Dette blir særlig tydelig i det alternative samfunnet JI forestilte seg.

Innføring av *sharī'a* – JIs idealstat

Som alternativ til det rådende politiske system i Egypt ønsket de islamske studentene å innføre *sharī'a* for derigjennom å opprette Guds stat. Å innføre *sharī'a* som eneste gyldige kilde for rettslige avgjørelser og styring av Egypt, var et tidlig artikulert krav fra den islamske studentbevegelsen. Allerede i første nummer av al-da'wa juni 1976 ble dette kravet fremmet. I dette nummeret ble det referert til et brev som den nasjonale studentunionen sendte til president Sadat hvor de krevde at den hellige loven ble innført på alle områder både i

⁴⁷⁰ Ibid.

⁴⁷¹ Ibid.

hverdags- og samfunnslivet.⁴⁷² I samme nummer ble det også nevnt et brev som studentunionen ved Kairo-universitetet sendte til det egyptiske parlamentet. Her framstilte studentunionen innføring av *sharī'a* som den eneste måten muslimene kunne få tilbake "sin tapte ære på".⁴⁷³ Ikke bare skulle muslimene leve i tråd med Guds lov også statens anliggender skulle styres av den. Utenrikspolitikken skulle være styrt av islamske prinsipper, og hæren skulle kjempe under trosbekjennelsen: "Ingen gud unntatt Gud".⁴⁷⁴ For JI var kravet om å innføre *sharī'a* et folkekrav og en folkerettighet, og mente derfor at regimet ikke var demokratisk innstilt ettersom folkemajoriteten ikke fikk sin vilje gjennomført.⁴⁷⁵

Med andre ord så JI innføring av *sharī'a* som den eneste løsningen for den muslimske verdens problemer. Dette var en enkel løsning som mange muslimer ville være sympatisk ovenfor. Det kan dermed tenkes at denne enkle forklaringen på den muslimske verdens problemer fungerte som en kraftig rekrutteringsmekanisme på studenter fra en tradisjonell muslimsk bakgrunn ved at den kom et enkelt og populært svar på hvordan man skulle løse problemene. En annen mulig grunn til at studentene ble tiltrukket av et så simplistisk budskap, kan være pedagogikken det egyptiske skolevesenet er grunnlagt på. Det har blitt hevdet at selv på universitetene blir studentene kun opplært i å ukritisk gjengi det lærebøkene og professorene sier. Dermed får studentene liten trening i kritisk og selvstendig tenkning.⁴⁷⁶ Den manglende innføring av den islamske loven ble også brukt som et ankepunkt mot staten. For eksempel var et av de viktigste punktene i kritikken mot partisystemet at ingen av partiene ønsket å innføre *sharī'a*.⁴⁷⁷ Et viktig poeng her er som vist i kapittel tre stipulerte den nye grunnloven fra 1971 at den islamske *sharī'a* skulle være en av kildene for lovgivningen, og i 1980 ble det vedtatt at *sharī'a* skulle være eneste kilde for lovgivningen.⁴⁷⁸ Representanter for JI anklaget derfor staten for å være dobbeltmoralsk, ettersom de hadde innført Guds lov som en del av lovgivningen samtidig som det var tillatt med alkohol, renter, utroskap og umoralske programmer på tv.⁴⁷⁹

⁴⁷² *al-Da'wa* juni 1976 Nr 1 s.50

⁴⁷³ *al-Da'wa* juni 1976 Nr 1 s.50

⁴⁷⁴ Det er Ibrāhīm al-Za'frānī som uttaler seg på vegne av JI her; *al-Da'wa* juni 1977, Nr 13 s.43

⁴⁷⁵ JI, "Ved den mektige Allah og til hans profet og til de troende" Badr 1989 s.51

⁴⁷⁶ Abdalla 1985 s.221; Kepel 2003a s.135-137

⁴⁷⁷ *al-Da'wa* juni 1977 Nr 13 s.43; JI, "Ved den mektige Allah og til hans profet og til de troende" Badr 1989 s.49

⁴⁷⁸ James MacManus, "The threat to Sadat from Islam" Guardian Weekly 13 September 1981

⁴⁷⁹ "ṭatbīq sharī'a al-islāmīya – Kaifa?" (Innføring av den islamske sharī'a – Hvordan?), *al-Sha'b* 15 Mai 1979

JI som en moderniserende bevegelse

Det er visse trekk ved JI som kan sies å være moderniserende. Utvik har hevdet at islamismen kan være med på å tilrettelegge for modernisering gjennom sin vekt på individet.⁴⁸⁰ Et slikt individualiserende aspekt kan også sees hos JI. Som vist i kapittel fire var JIs fokus på enkeltmennesket. Forbedring av samfunnet måtte skje gjennom forbedring av den enkelte.⁴⁸¹ Vekten på individet sees også i at JI overførte et stort samfunnsansvar til hver enkelt person. Som tidligere nevnt refererte JI til det koranske prinsippet om ”å pålegge det gode og å forby det onde” (*‘amr bi ‘l-ma‘ruf wa nahi ani ‘l-munkar*) for å framstille det som en plikt å jobbe aktivt for å forbedre forholdene rundt seg. Det var rett og slett individets plikt å ta på seg dette ansvaret. Alle muslimer, og ikke bare en liten gruppe av muslimer, skulle være ansvarlige for hvordan samfunnet ble styrt. I JIs sjargong avviste de at det fantes en aktiv og en lyttende gruppe av muslimer.⁴⁸² Med andre ord, ingen gruppe skulle ha rett til å fortelle andre hva de skulle gjøre. Samtidig som dette overførte et stort ansvar til hvert enkelt individ, overførte det også en utstrakt medbestemmelsesrett i samfunnet. JI mente også at hvert enkelt individ skulle utføre de oppgavene de hadde blitt pålagt, og at de skriftlærde (*‘ulama*) skulle ta avgjørelser i saker som måtte løses gjennom studier. Den vanlige befolkningens plikt var å sette seg inn i studiene til de skriftlærde.⁴⁸³ Dette kan indikere at JI forestilte seg en stat hvor hvert enkelt individ hadde like muligheter til å realisere sine evner, men at individets evner ville være avgjørende for dens rolle i samfunnsstrukturen. Videre skulle den ideale islamske staten være styrt av *shūrā*-prinsippet.⁴⁸⁴ *Shūrā* kan oversettes med konsultasjon, og har blitt sett på som den muslimske verdens utgave av parlamentarisme og demokrati.⁴⁸⁵ Den øverste myndighet i JIs idealstat skulle være *majlis al-shūrā* eller den konsulterende forsamlingen. Lederen for *majlis al-shūrā* kunne ikke nominere seg selv som leder, men bli valgt av forsamlingens medlemmer. Lederen ble valgt på grunnlag av sin kompetanse og velegnethet til stillingen. Når det gjelder selve forsamlingen skulle denne velges på et riktig grunnlag, uten at JI spesifiserte tydeligere hva de mente med dette.⁴⁸⁶ Også organiseringen av JI selv var basert på *shūrā* -prinsippet. JIs medlemmer valgte demokratisk hvem som skulle være ledere for JI på

⁴⁸⁰ Utvik 2003 s.57-61

⁴⁸¹ Aḥmad al-Sūfī, ”Hiwār al-Sha‘b ma‘ al-shabāb al-muslim” *al-Sha‘b* 10 April 1984

⁴⁸² Aḥmad al-Sūfī, ”Hiwār al-Sha‘b ma‘ al-shabāb al-muslim” *al-Sha‘b* 10 April 1984

⁴⁸³ Aḥmad al-Sūfī, ”Hiwār al-Sha‘b ma‘ al-shabāb al-muslim” *al-Sha‘b* 10 April 1984

⁴⁸⁴ ”ṭatbīq sharī‘a al-islāmīya – Kaifa?” (Innføring av den islamske sharī‘a – Hvordan?)” *al-Sha‘b* 15 Mai 1979

⁴⁸⁵ Gudrun Kramer, ”Islamist Notions of Democracy” *Middle East Report* Nr 183 s.7

⁴⁸⁶ ”ṭatbīq sharī‘a al-islāmīya – Kaifa?” (Innføring av den islamske sharī‘a – Hvordan?)” *al-Sha‘b* 15 Mai 1979

fakultets- og universitets-nivå. Medlemmene på hvert fakultet valgte en *amīr* (leder) som skulle være JIs leder for fakultetet, og lederne for hvert enkelt fakultet ved et universitet utgjorde til sammen universitetets *majlis al-shūrā*. Medlemmene i *majlis al-shūrā* valgte en *amīr* som da ble øverste leder for JI på det universitetet.⁴⁸⁷

Med andre ord var det personlige egenskaper og ikke nedarvet posisjon som skulle være avgjørende for innflytelse i det ideelle islamske samfunnet, og det er derfor mulig å hevde at den islamske idealstaten skulle være preget av meritokrati. Som vist i tidligere kapitler var JI grunnlagt av, og tiltrakk seg, studenter fra rural bakgrunn som mest sannsynlig manglet det nettverket som trengtes for å få innflytelse i det samtidige egyptiske samfunnet. Samtidig har tidligere kapitler også vist at de JI sto særlig sterkt på de mest attraktive fakultetene, og dermed besatt sterk faglig kapital. Gjennom universitetsutdannelsen hadde de tilegnet seg kunnskapskapital som de gjerne ville omsette til innflytelse i samfunnet. En måte å omsette denne kapitalen til politisk innflytelse kan være å streve for å innføre et meritokrati, hvor tilegnet kunnskap framfor sosial bakgrunn, kapital og nettverk er avgjørende for maktpolitiske innflytelse. Denne meritokratiske idealstaten ble av JI framstilt i et islamsk vokabular, og dette gir grunn til å hevde slik Utvik har gjort, at JI la til rette for overgangen tradisjonell til moderne gjennom å forankre det moderne innenfor en lokal referanseramme. Når dette er sagt, er det grunn til å påpeke at det også fantes trekk ved JI som ikke kan sies å være individualiserende. Det var for eksempel islam som kollektiv religion som bestemte hva som utgjorde ”det gode”, og hva som utgjorde ”det onde”. Her skulle bare individet følge det islam stipulerte, og ikke gjøre noe som gikk i mot dette. JI var heller ikke særlig klare på hvordan religiøse minoriteter ville bli behandlet i den islamske idealstaten.

Dette kapitlet har vist hvordan JI var i stand til å aktivisere studentene ved å bruke islam, både som et utgangspunkt for å kritisere en rekke trekk ved det egyptiske samfunnet og ved å bruke islam til å framstille aktiviteten som et imperativ. I forhold til ideologier som sosialisme og kommunisme, har islamismen den fordel at det er et relativt trygt grunnlag å gjøre opprør på. Islam står sterkt i Egypt, og dette gjør det vanskeligere å kritisere islam enn det er å kritisere fremmede tankesett. Islam egnet seg ekstra godt til å ytre seg opposisjonelt gjennom ettersom Sadat selv spilte på islam og framstilte seg som en troende muslim. Representanter for venstresiden har selv hevdet at den islamske siden var flinkere til å benytte

⁴⁸⁷ Badr 1989 s.23-24

Egyptiske studenter mellom Marx og Muhammad

seg av den lokale kulturen for å rekruttere politisk på 1970-tallet.⁴⁸⁸ Videre har kapitlet også vist hvordan JI kan ha fungert som et alternativt nettverk for en gruppe studenter som faglig sett var høyt kvalifiserte, men som ble hindret å omsette disse kvalifikasjonene på grunn av sosiale skjevheter i det egyptiske samfunnet. Indirekte kan JIs alternativ sies å tilrettelegge for moderniseringen av det egyptiske samfunnet ved å rotfeste moderne trekk som individualisme og meritokrati i et islamsk idiom. Det neste og avsluttende kapitlet vil vise at JI ikke bare var en moderniserende bevegelse, men også en bevegelse som kunne være voldelig og reaksjonær.

⁴⁸⁸ Intervju med Muhammad Sid Ahmad fra det egyptiske sosialistiske partiet Tagammu'. *MERIP Reports* 102 Januar 1982 s.19; Adil Hussein, "The Absurd Polarisation of Contemporary Egyptian Politics" *Review of Middle East Studies* 1 (2) s.77

Konfrontasjon og oppsplitting 1977-1981

*”I am Khalid al-Islambuli. I have killed the Pharaoh and I do not fear death”*⁴⁸⁹

Perioden 1977-1981 ble preget av en tiltagende konfrontasjon mellom opposisjonen og det egyptiske regimet. Konfrontasjonen skyldtes i stor grad Sadats utenrikspolitikk. Slik som venstresiden før dem, ble den islamske bevegelsen ble forsøkt undertrykt som en følge av deres kritikk av regimet. Undertrykkningen forverret forholdet mellom regimet og studentene ytterligere. Regimets politikk igangsatte en radikaliseringsprosess av deler av JI, og dette medvirket til at JI ble splittet i en moderat og en radikal fløy. Uroen kulminerte i oktober 1981 da Sadat ble skutt og drept av medlemmer fra den radikale islamske gruppa *al-Jihād*. Den radikale vingen av *al-Jamā‘a al-Islāmīya* (JI) var på dette tidspunktet alliert med *al-Jihād*, og var involvert i kuppforsøket oktober 1981.

Selv om en liten minoritet av JI valgte å besvare vold med vold, er det mer oppsiktsvekkende at det store flertallet av JIs medlemmer valgte å fortsette den moderate linjen og å bli med i det ikke-voldelige Muslimske Brorskapet, til tross for den harde undertrykkningen av JI.⁴⁹⁰ Dette bidrar til å svekke Kepels hypotese om at den islamske bevegelsen i Egypt på 1970-tallet var radikal fra starten av ettersom den var dominert av nylig urbaniserte, men utdannet unge.⁴⁹¹

Med dette avslutningskapitlet ønsker jeg å skissere konsekvensene av Sadats utvidelse av høyere utdanning, og i større kontekst å skissere konsekvensene av å trekke stadig bredere segmenter av befolkningen inn i sivilsamfunnet. Ved å gjøre dette håper jeg å bidra til debatten om demokratisering av de muslimske landene. I Egypt på 1970-tallet hadde utvidelsen av utdanning hovedsakelig to viktige konsekvenser. På den ene siden vokste det fram en opposisjonell, men moderat og hovedsakelig demokratisk innstilt majoritet som brukte islam som referanse- og handlingsramme. På den andre siden vokste det også fram en liten radikal minoritet, som var i stand til å drepe det egyptiske statsoverhodet. Både de moderate og radikale studentlederne har satt sterkt preg på den islamske bevegelsen i Egypt

⁴⁸⁹ Uttalelse fra Sadats morder like etter drapet. Kepel 2003a s.192

⁴⁹⁰ Utvik 2005 s.294

⁴⁹¹ Kepel 2003b s.66-67; Kepel 2003a s.16

fram til i dag, og oppsplittingen av JI er derfor en viktig bakgrunn for å forstå bevegelsens utvikling fram til i dag. Det er også interessant å se hvordan JIs medlemmer reagerte svært forskjellig på ellers like forhold.

Regimets undertrykking av al-Jamā'a al-Islāmiya

Den harde undertrykkingen av hele den islamske bevegelsen i Egypt, JI inkludert, var en av de viktigste årsakene til drapet på Sadat i 1981. For JIs del medførte undertrykkingen at de i økende grad måtte ut av universitetene for å finne alternative arenaer for aktivisme, og dette fremmet utviklingen mot en oppløsning av den islamske studentbevegelsen.

Konfrontasjonen mellom JI og regimet var tydelig knyttet til Egypts utenrikspolitikk og JIs kritikk av denne. Dette går klart fram av at det var Sadats tur til Jerusalem i november 1977 som var den avgjørende faktor i å ødelegge den fredelige sameksistensen mellom JI og regimet.⁴⁹² Sadats tur til Jerusalem sammenfalt i tid med at JIs kraftige dominans i studentunionene og på campus hadde gjort JI til den fremste opposisjonelle kraft på universitetene.⁴⁹³ Dette kan bidra til å forklare hvorfor det var JIs kritikk av Sadats utenrikspolitikk, og ikke kritikk av innenrikspolitikken, som forårsaket strid mellom regimet og JI. Tidligere kapitler har vist at JI var kritiske mot regimets innenrikspolitikk allerede fra 1976, men på denne tiden var venstresiden fortsatt sterkt tilstede på universitetene. Det er også verdt å legge merke til at Sadat sjelden nevnte JIs kritikk av hans innenrikspolitikk selv etter at forholdet mellom dem ble dårlig. En annen forklaring på dette kan være at Sadat anså det som viktigere å unngå kritikk av sin utenrikspolitikk. At Egypt skulle inngå fred med Israel var et radikalt brudd både med tidligere egyptisk utenrikspolitikk og med resten av den arabiske verden. Derfor var det helt sentral for Sadat å gi inntrykk av at han i det minste hadde støtte for sin politikk i sitt eget land.

Samtidig er det viktig å ikke overfokusere på forholdet til Israel som den eneste grunnen til det forverrede forhold mellom regimet og JI. Det var tegn på et mer anspent forhold dem imellom allerede før høsten 1977. Det oppsto for eksempel en liten konfrontasjon mellom regimet og representanter for JI like etter matopptøyene i januar 1977. Ved et møte mellom folket og presidenten ble presidenten sterkt kritisert av JI-lederen 'Abu al-Futūh for å ikke oppfylle sine løfter om demokrati og frihet. al-Futūh hevdet at det var kun dem som hyklet for Sadat som nøt godt av dette. al-Futūh anklaget også presidenten for å mangle

⁴⁹² Kepel 2003a s.148; Se Badr 1989 s.89 for detaljer om hvordan JI nøt sympati i regimet fram til 1978.

⁴⁹³ Hagai 1989 s.217

innsikt i folkets problemer.⁴⁹⁴ Slik språkbruk var ikke vanlig ovenfor for en egyptisk president, og denne hendelsen bidro til at Sadat innså at det var nødvendig å begrense de islamske studentenes innflytelse.⁴⁹⁵

Gjennomgangen av kampen mellom JI og regimet vil være preget av at kildene er tendensiøse. Ettersom mye av kildegrunnlaget er kommunikeer og uttalelser fra JI, kan kildene allikevel fortelle mye om hvordan JI oppfattet seg selv og deres stilling i det egyptiske samfunnet og ikke minst hvordan de ønsket å bli oppfattet. Det var en kamp mellom to sider, og det finnes få nøytrale observasjoner angående hva som skjedde. Kildegrunnlaget gir derfor ikke mulighet til å verifisere om alle detaljer og hendelser som blir nevnt har skjedd på den måten de blir beskrevet. Målet for regimets undertrykking var å undergrave JIs posisjon på universitetene og dermed rydde vei for regimevennlige representanter. Regimet angrep de viktigste områdene for JIs aktivitet; studentunionen og sommerleirene. Gjennom å utfordre JIs sterke posisjon i studentunionene forsøkte regimet å hindre at JI kunne kanalisere penger til sine aktiviteter, og dermed svekke JIs appell til studentmassene. Likeledes forsøkte regimet å svekke JIs evne til å rekruttere og koordinere en massebevegelse ved å hindre de islamske sommerleirene.

Partikamp i studentunionene

Regimet utfordret JIs dominans i studentunionene gjennom et regimevennlig studentparti med navn *Ḥizb Miṣr* ("Egypt-partiet"). JI hevdet at dette partiet kun hadde en oppgave, og det var å begrense JIs innflytelse.⁴⁹⁶ Slike kommentarer fra JIs side viser at de ønsket å fremme et bilde av seg selv som så viktige og innflytelsesrike at regimets hovedprioritet på universitetene var å bekjempe dem. JI og al-da'wa beskrev inngående og detaljert om hvordan regimet brukte makt og triks for å hindre at JI vant unionsvalgene. Det vanligste trikset var å stryke JIs kandidater fra valglistene. Argumentet for dette var som regel påstått manglende aktivitet i de unionene kandidatene stilte til valg i, et argument som JI blankt avviste ettersom flere av de som ble strøket hadde vært aktive i flere år.⁴⁹⁷ Al-da'wa hevdet for eksempel at

⁴⁹⁴ Badr 1989 s.87; Abdo 2000 s.130

⁴⁹⁵ Badr 1989 s.87

⁴⁹⁶ *al-Da'wa* januar 1978 Nr 20 s.55

⁴⁹⁷ *al-Da'wa* februar 1978 Nr 21 s.52; *al-Da'wa* november 1978 Nr 30 s.54; Det var Ḥilmī al-Jazzār som uttalte seg på vegne av JI.

270 av JIs kandidater ble strøket ved Kairo-universitetet, og 100 kandidater ble strøket ved universitet i Aleksandria ved valget til studentunionene for studieåret 1977/78. Ved enkelte fakulteter ble alle JIs kandidater strøket, slik som ved det medisinske fakultet ved *al-Azhar* i 1977.⁴⁹⁸ Til tross for mottiltakene gjorde JI et meget godt valg, og flere fakultetsdekaner avlyste derfor valget og utnevnte i stedet selv lederne for fakultetsunionen.⁴⁹⁹ Man så altså en økende tendens til at studentdemokratiet ble svekket gjennom at universitetet i stor grad forsøkte å utnevne studentrepresentantene i stedet for at de ble valgt av studentene. Dette indikerte en bevegelse i retning av et avpolitisert universitet, slik det var før Sadat politiske liberalisering begynte.

Selv uten å kontrollere unionen kunne regimet eller universitetsledelsen begrense JIs aktivitet. Studentunionen ble finansiert av ungdomsministeriet (*wizāra al-shabāb*) gjennom Velferdsfondet for unge (*ri'āya al-shabāb*) og Den høyere komiteen for ungdom og sport (*al-majlis al-'alā lil-shabāb w al-riyāda*).⁵⁰⁰ Gjennom disse institusjonene kunne regimet stoppe finansieringen av de JI- kontrollerte unionene.⁵⁰¹ En annen måte var å kontrollere unionens finanser slik at universitetsledelsen kunne hindre JI å kanalisere pengene til sine aktiviteter. For eksempel utstedte universitetsdekanen ved Kairo-universitetet en ordre om at finansiell støtte bare kunne innvilges til leirene etter hans personlige tillatelse. JIs reaksjon på dette var å anklage dekanen for å bryte reglene som garanterte unionens økonomiske råderett.⁵⁰² JIs representanter i den nasjonale union anklaget også regimet for å bruke pengene til å betale for regimets aktiviteter på universitetene og å arrangere fester. JI var ikke i tvil om hvorfor unionene mistet sin økonomiske støtte. Unionene var i mot regimets politikk og de eneste som fikk støtte var de som var villig til å hylle regimet.⁵⁰³ På den måten forsøkte JI å framstille seg selv som studentenes forkjemper mot regimet som bare brukte opp studentenes penger på umoralske fester.

Det er også tydelig at JI forsøkte å gi selv seg en martyrolle gjennom den undertrykningen de fikk oppleve som en konsekvens av at de nektet å bøye seg for staten. De så seg selv som forsvarere av folket overfor et undertrykkende regime, og JI var villig til å ofre seg for dette. Al-da'wa hevdet for eksempel at en viktig grunn til at JI fortsatte å gjøre det godt i valgene til tross for tiltakene mot dem var at JI representerte det eneste reelle

⁴⁹⁸ Valget fant sted i desember 1977. *al-Da'wa* februar 1978 Nr 21 s.52

⁴⁹⁹ For detaljer om utnevningene se *al-Da'wa* februar 1978 Nr 21 s.52; Se kapittel 4 for resultater for dette valget for universitetet i Alexandria; *al-Da'wa* januar 1978 Nr 20 s.55

⁵⁰⁰ *al-Da'wa* august 1977 Nr 15 s.55

⁵⁰¹ *al-Da'wa* april 1978 Nr 23 s.41

⁵⁰² Hilmī al-Jazzār; *al-Da'wa* november 1978 Nr 30 s.55

⁵⁰³ *al-Da'wa* august 1979 Nr 39 s.54

alternativet til det regimevennlige studentpartiet. En stemme til JI var en stemme mot regimet, og derfor stemte andre retninger slik som for eksempel nasseristene på JI.⁵⁰⁴ For å styrke sin egen stilling som en opposisjonell bevegelse og folkets forsvarere, var det viktig for JI å hevde at de hadde folkets støtte mot regimet. For eksempel hevdet de at universitetsledelsen egentlig var positivt innstilt til JI, men ble tvunget av regimet til å legge hindringer i veien for JI.⁵⁰⁵ Det er ikke helt umulig at dette stemte. Flere av de universitetsansatte var i mot regimet og særlig mot fredsavtalen med Israel, og i juli 1981 oppfordret en konferanse for Egypts universitetslærere til full boikott av Israel.⁵⁰⁶

Leirene blir stengt

Det andre området som ble hardt rammet av statens undertrykking var de årlige islamske sommerleirene. Ifølge JI begynte universitetsledelsen å motarbeide leirene allerede i 1977, men det er flere ting som tyder på ledelsen på det tidspunktet kun ønsket å hindre at leirene vokste seg for store.⁵⁰⁷ For eksempel hevdet JI at de ikke fikk nok finansiell støtte fra Den høyere komiteen for ungdom og sport ettersom leirene hadde økt betraktelig i størrelse.⁵⁰⁸ Likeledes klagde JI ved universitetet i Mansūra på at universitetsledelsen forsøkte å legge hindringer i veien for leiren deres, men dette gikk ut på praktiske detaljer som å dele ut gratis mat og tepper til deltagerne.⁵⁰⁹ Etter hvert som forholdet mellom regimet og JI forverret seg ble det vanskeligere å få finansiell støtte til leirene. Dette var tett knyttet til kontrollen over studentunionene og dens finanser, ettersom studentunionen dekket en del av JIs utgifter til leirene over sitt budsjett.⁵¹⁰

Hvordan forholdet mellom JI og regimet forverret seg etter Sadats tur til Jerusalem går klart fram av regimets holdning til leirene etter 1977. I 1977 forsøkte regimet kun å hindre at leirene skulle vokse seg større, mens i 1978 satte de inn sikkerhetsstyrker for å fysisk hindre at leiren både ved Kairo-universitetet og i Alexandria ble gjennomført.⁵¹¹ I stedet arrangerte

⁵⁰⁴ *al-Da'wa* april 1978 Nr 23s.42

⁵⁰⁵ Hilmī al-Jazzār sa dette. *al-Da'wa* november 1978 Nr 30 s.54-55

⁵⁰⁶ Hagai 1989 s.225

⁵⁰⁷ Både al-Wardānī og Abdo hevder at leirene ble hindret arrangert allerede i 1977, men verken primærkilder eller annen sekundærlitteratur støtter dette. Påstanden blir heller ikke støttet av at Al-Wardānī referer til en utgave av *al-da'wa* som ble utgitt i november 1978. Abdo 2000 s.127; Al-Wardānī 1986 s.131

⁵⁰⁸ *al-Da'wa* mai 1977 Nr 12 s.40

⁵⁰⁹ *al-Da'wa* august 1977 Nr 15 s.55

⁵¹⁰ Badr 1989 s.88

⁵¹¹ *al-Da'wa* august 1978 Nr 27 s.54

de leirene sine utenfor campus.⁵¹² Også ved de andre universitetene ble leirene oppløst eller hindret, og de fleste steder ble leiren arrangert på alternative steder.⁵¹³ Dermed medførte undertrykkingen av de islamske studentene på universitetene at de søkte ut av universitetene og over i det bredere islamske miljøet.⁵¹⁴ Dette var viktig for utviklingen mot en fragmentering av bevegelsen og var også viktig i opptrappingen av konflikten. Et annet uttrykk for regimets harde undertrykking av studentene var innføringen av et eget campus politi som patruljerte universitetene.⁵¹⁵

Direkte konfrontasjon mellom regimet og JI

Fram til 1979 forløp kampen mellom regimet og JI stort sett uten vold. Bortsett fra sikkerhetsstyrkenes hindring av leirene i 1978 hadde det ikke forekommet noen direkte sammenstøt mellom regimet og JI. Det er ikke tilfeldig at dette skulle komme til å endre seg i 1979. På flere måter markerte 1979 høydepunktet for Sadats omstridte utenrikspolitikk, både gjennom fredsavtalen med Israel og hans klare sympati for den styrkede shahen av Iran.

Det har blitt hevdet at den direkte konfrontasjonen mellom regimet og JI ble innledet av en tale Sadat holdt 15. april 1979 i Asyūt hvor han anklaget folk som brukte religion for å fremme politiske mål, og hvor han hevdet at JI var finansiert av Egypts fiender. Sadat forsøkte også å beskrive det han kalte for overdrivelser og emosjonelle handlinger som tegn på en sekterisk konflikt mellom kristne og muslimer.⁵¹⁶ En viktig kontekst for denne talen var undertegnelsen av fredsavtalen med Israel i slutten av mars 1979. Like forut for talen hadde studentene i nettopp Asyūt og Minyā demonstrert mot fredsavtalen og det hadde oppstått voldelige kamper (med dødsfall) mellom studentene og sikkerhetsstyrkene. Sadat hevdet i talen at uroen på campus var utslag av en sekterisk konflikt som studentene sto bak. Derfor utgjorde også studentene en trussel mot nasjonens enhet.⁵¹⁷

JI i Asyūt, Minyā og Ismā‘īliya utga et felles kommuniké hvor de svarte på anklagene rettet mot dem. Deres hovedpoeng var at Sadat blåste opp mindre viktige hendelser og

⁵¹² I Kairo holdt de leiren i den nærmeste store moské, Šalāh al-Dīn på Manyāl-øya, mens JI i Alexandria holdt sin leir i landsbyen Abu Qīr. *al-Da‘wa* august 1978 Nr 27 s.54

⁵¹³ *al-Da‘wa* november 1978 Nr 30 s.55; *al-Da‘wa* august 1980 Nr 51 s.61

⁵¹⁴ Kepel 2003a s.149

⁵¹⁵ Rubin 1990 s.22

⁵¹⁶ Kepel 2003a s.149-150; JI, ”Åpent brev”, Badr 1989 s. 115

⁵¹⁷ Thomas W.Lippman, ”Egypt Greets Peace Treaty with Mix of Joy, Indifference,” *The Washington Post* 27 Mars 1979; Ellias Antar, *The Associated Press* 23 Mars 1979, “Report of Trouble in Egypt”, *BBC Summary of World Broadcast* 28 Mars 1979

foreteelser for å kunne fordømme de islamske studentene som helhet. De anklaget Sadat for å framstille hverdagslige hendelser som tegn på en bred sekterisk konflikt mellom muslimene og de kristne.⁵¹⁸ JI reagerte også på at Sadat hevdet at studentenes avvisning av fredsavtalen med Israel var forræderi mot Egypt, og at studentene samarbeidet med andre arabiske stater som var i mot fredsavtalen. JI svarte til dette at det burde være fullt mulig å være imot fredsavtalen og å uttrykke sin motstand mot fredsavtalen med Israel uten å være forrædere, snarere tvert imot. JI hevdet også at det var en demokratisk rett å være uenige i regimets politikk, og de avsluttet kommunikatet med en oppfordring til regimet om å være mer demokratisk innstilt, slik at regimet skulle bli i stand til å høre på andres synspunkt framfor å spre løgner.⁵¹⁹

Oppløsningsen av den nasjonale studentunionen og de nye statutter

Ikke lenge etter Sadats tale i Asyūt slo regimet til mot studentunionene. Den 19.juni 1979 ble statuttene som regulerte studentunionen (235/1976) opphevet og det ble utstedt nye statutter (265/1979).⁵²⁰ Som vist i kapittel 4 var innføring av liberale statutter for universitetet i 1976 av viktig betydning for JIs mulighet til å overta kontrollen over studentunionene. I 1979 var situasjonen annerledes, og statuttene ble nå brukt til å bekjempe JIs kontroll over studentunionene.

Den viktigste endringen var at det kun skulle være unioner på fakultetsplan, og dette betydde at den nasjonale unionen ble opphevet og at unionen for hvert enkelt universitet forsvant. Dermed ble den nasjonale studentunionens finanser konfiskert og deres kontor stengt etter utstedelsen av dekret 265 19. juni 1979.⁵²¹ I stedet for unioner som representerte flere fakulteter ble det oppnevnt en komité for koordinering av studentaktiviteter (*majlis tansīq al-‘anshīta al-tullābīya*) som ikke var studentledet.⁵²² I de gjenværende fakultetsunionene fikk administrasjonen økt innflytelse i forhold til studentene og unionene skulle bli ledet av et råd på 11 medlemmer, hvorav seks professorer. Dermed ble det kun fem studenter i unionen, og de havnet i mindretall i forhold til de ansatte.⁵²³ Fem av

⁵¹⁸ JI, ”Ḥaula khitāb ra’īs jumhūrīya bi jāmi‘a Asyūt ” (Om presidentens tale på universitetet i Asyūt) Badr 1989 s. 115-116

⁵¹⁹ JI, ” Om presidentens tale på universitetet i Asyūt” Badr 1989 s.117

⁵²⁰ Kepel 2003a s.150

⁵²¹ Brev fra den nasjonale studentunion til komiteen for høyere studier; *al-Da‘wa* november 1979 Nr 42 s.58; MECS Volume 3 1978-1979 s.333-334

⁵²² Brev fra den nasjonale studentunion til komiteen for høyere studier; *al-Da‘wa* november 1979 Nr 42 s.59

⁵²³ Brev, *al-Da‘wa* november 1979 Nr 42 s.59

fakultetsunionens komiteer ble underlagt de ansatte, og i tillegg ble overhodet for studentvelferden (*jihāz ri 'āya al-shabāb*) gjort til overhode for unionens finanser.⁵²⁴ I tillegg til alt dette, ble fakultetsdekanen gitt full vetorett.⁵²⁵ Avpolitiseringen av studentunionene ble understreket av at unionens politiske komiteer ble fjernet, og studenter som tidligere hadde vært representert i de politiske komiteene fikk ikke stille i de fem andre ikke-politiske komiteene.⁵²⁶

Oppløsningen av unionen fikk store praktiske konsekvenser. Den nasjonale studentunionen beklaget seg over at fjerningen av universitetsunionene og den nasjonale unionen ville hindre koordinering mellom universitetene og dermed svekke hele studentbevegelsen.⁵²⁷ De nye statuttene gjorde det også vanskelig for JI å beholde studentvelferden. De mistet mulighet til å yte økonomisk bistand til trengende studenter, ettersom dette ble overført til universitetsstudentenes solidaritetsfond (*Ṣanādīq al-takāful al-ijtimā 'īya lil-tullāb al-jāmi 'āt*), som ikke var studentdrevet.⁵²⁸ Dermed hadde regimet greid å fjerne en vesentlig del av JIs appell, men JI var til en viss grad i stand til å fortsette med noen av sine aktiviteter gjennom frivillige bidrag fra studentene.⁵²⁹

Hvordan de nye statuttene avpolitisererte unionene går klart fram av unionsvalgene som fant sted etter de nye statuttene. Valgdeltagelsen falt kraftig, og ved flere fakulteter ble ledelsen nødt til å avlyse valget grunnet lav deltagelse.⁵³⁰ Det ble også vanskelig å få nok kandidater til å stille til valg. JI fikk lov til å stille kandidater ved de fleste fakultetene, men mange av JIs representanter ble strøket.⁵³¹ Dette førte til at JI oppfordret til boikott av valget flere ganger, og særlig der hvor JI ble nektet å stille til valg i det hele tatt eller der hvor veldig mange ble strøket.⁵³² Dette gjorde at JI tapte valgene nasjonalt sett etter innføringen av nye statutter, men de var fortsatt i stand til å bli valgt inn i unionene en rekke steder.⁵³³ Tendensen til at studentunionene mistet sin rolle fortsatte ved valget til studentunionene for 1980/81.

⁵²⁴ Disse komiteene var: komiteen for kultur og kunst, komiteen for ekskursjoner, sportskomiteen, familiekomiteen, og sosial- og velferdskomiteen. Brev, *al-Da 'wa* november 1979 Nr 42 s.59

⁵²⁵ MECS Volume 3 1978-1979 s.333, Kepel 2003a s.150

⁵²⁶ Hagai 1989 s.224; Brev, *al-Da 'wa* november 1979 Nr 42 s.59

⁵²⁷ Brev, *al-Da 'wa* november 1979 Nr 42 s.59

⁵²⁸ Brev, *al-Da 'wa* november 1979 Nr 42 s.59

⁵²⁹ Al-Maliji 1994 s.56

⁵³⁰ For eksempel ved det juridiske fakultetet, Kairo-universitetet; *al-Da 'wa* januar 1980 Nr 44 s.59

⁵³¹ Ved det vitenskapelige fakultet ('ulūm) ved Kairo-universitetet for eksempel ønsket JI å stille med 65 kandidater, og 30 av dem fikk lov til å stille. *al-Da 'wa* januar 1980 Nr 44 s.59 Ved det medisinske fakultet ble ifølge al-'Ariyān 70 prosent av JIs kandidater strøket i 1979, mens 80 prosent ble strøket i 1980; *al-Da 'wa* Mai 1981 Nr 61s.45

⁵³² For eksempel ved veterinærfakultetet på Kairo-universitetet ble JI nektet å stille til valg, noe som resulterte i oppfordring til boikott. Ved universitetet i Minyā ble veldig mange av JIs kandidater nektet å stille og dette resulterte i boikott. *al-Da 'wa* januar 1980 Nr 44 s.59

⁵³³ Hagai 1989 s.224; For detaljer om JIs seire ved 'Ayn Shams se *al-Da 'wa* januar 1980 Nr 44 s.59

Avlysning av valg ble mer og mer vanlig, og dette førte til at unionens representanter ble utnevnt av fakultetsledelsen framfor valgt av studentene.⁵³⁴ Ifølge *al-da'wa* var det regimets representanter som ble utnevnt av fakultetet.⁵³⁵ Dermed var unionens rolle tilbake der den var før Sadat liberaliserte den på begynnelsen av 1970-tallet.

Til tross for at JI mistet en viktig arena gjennom tapet av unionene jobbet de fortsatt aktivt for å spre sine meninger gjennom kommunikeer og ved å arrangere konferanser. Det nye var at dette i økende grad fant sted utenfor campus, og jeg vil senere i kapitlet argumentere for at dette førte til kraftige endringer i JIs organisasjon og påvirket oppløsningen av JI.⁵³⁶ En annen utvikling mot drapet på Sadat var den stadig eskalerende sekteriske konflikten mellom kristne og muslimer. Dette er godt dekket i Kepels bok *Muslim Extremism in Egypt*, så jeg tar bare for meg hvordan JI selv beskrev denne konflikten.

JIs syn på de kristne og konspirasjonsfrykten

Som vist ovenfor avviste JI beskyldningene fra Sadat om at de sto bak en sekterisk konflikt mellom muslimer og kristne. I stedet anklaget de kristne for å skape en sekterisk konflikt i Egypt ved å påstå at de kristne bodde i Egypt før muslimene, og dermed hadde sterkere rett til landet enn det muslimene hadde. For å styrke sin rett til Egypt hevdet JI at de kristne overdrev antallet kristne i Egypt og at de fabrikkerte løgner om at muslimene hisset opp til konflikt.⁵³⁷

JI selv hevdet at de kristne i Egypt hadde blitt behandlet eksemplarisk, og at det ikke fantes noen minoritet i verden som nøt de goder den kristne minoriteten i Egypt gjorde. De muslimene minoritetene i kristne land, slik som Filippinene, Eritrea, Tanzania og Uganda, ble derimot utsatt for slaveri.⁵³⁸ JI anklaget de kristne for at de til tross for den gode behandlingen de fikk prøvde å ta kontroll over Egypt, blant ved å argumentere for flere kirker og å forsøke å kontrollere landets økonomi.⁵³⁹ Dette gjaldt også de kristne universitetsstudentene, som ifølge et kommuniqué fra JI, var blant de første som nøt godt av JIs studenttjenester uten diskriminering.⁵⁴⁰ I så måte utgjør dette en parallell til JI syn på jødene, og sammenligningen

⁵³⁴ Ved universitetet i Alexandria erklærte rektoren for universitetet at han annullerte valgene for 1980/81 og utpekte i stedet unionsmedlemmene selv. *al-Da'wa* januar 1981 Nr 57 s.60; *al-Da'wa* februar 1981 Nr 58 s.61

⁵³⁵ *al-Da'wa* januar 1981 Nr 57 s.58-59

⁵³⁶ Badr 1989 s.96; Kepel 2003a s.150

⁵³⁷ JI, "al-'b'ād al-ḥaqīqīya lil-fitna al-tā'ifīya" (Den sekteriske strids virkelige dimensjoner) *al-Da'wa* juni 1980 Nr 49 s.22-23

⁵³⁸ JI, "Den sekteriske strids virkelige dimensjoner" *al-Da'wa* juni 1980 Nr. 49 s.22-23

⁵³⁹ JI, "Den sekteriske strids virkelige dimensjoner" *al-Da'wa* juni 1980 Nr. 49 s.22-23

⁵⁴⁰ JI, "Dette er våre meninger og holdninger" Badr 1989 s.113

ble forsterket ved at JI sammenlignet den kristne politikken i Egypt med jødernes politikk i Israel.⁵⁴¹ Med andre ord, slik jødene i Palestina forsøkte å dominere en muslimsk majoritet, forsøkte de kristne i Egypt å kontrollere en muslimsk majoritet. Dette argumentet ble gjentatt av den moderate JI lederen al-‘Ariyān ved en stor islamsk konferanse i Kairo 18. april 1980.⁵⁴² Også en annen av de moderate JI-lederne, Ḥilmī al-Jazzār, hevdet at de kristne forsøkte å innføre minoritetens diktatur hvor seks prosent av befolkningen skulle bestemme over 94 prosent av befolkningen.⁵⁴³

Koblingen mellom jødene og de kristne ble også forsterket ved at det var muslimene som befridde Jerusalem fra korsfarerne under ledelse av Ṣalāḥ al-Dīn al-Ayyubī.⁵⁴⁴ Dette ble gjentatt en rekke ganger, og JI trodde seg også utsatt for et internasjonalt komplott rettet mot islam som de kristne og jødene sto bak. Det var langt fra bare de radikale medlemmene av JI som hevdet dette. Både sentrale personer i Det muslimske brorskapet, og moderate JI ledere som for eksempel al-‘Ariyān hevdet dette ved flere anledninger.⁵⁴⁵ De kristne i Egypt spilte en viktig rolle i dette komplottet ved at de fungerte som en fortropp for de kristne i resten av verden.⁵⁴⁶ Det internasjonale angrepet var i hovedsak et medieangrep som fokuserte på å framstille alle islamske bevegelser som ekstremistiske. Ifølge JI begynte dette angrepet først i egyptiske medier, og ikke i utenlandske medier. Målet for angrepet på islam var å skape strid mellom islam og resten av verden.⁵⁴⁷

Det er ingen tvil om at det var kraftig uro mellom de kristne og muslimene i Egypt på slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet. Blant annet eksploderte det bomber i to kirker i Alexandria 6. januar 1980 som den radikale islamske gruppa *al-Jihād* sto bak.⁵⁴⁸ I januar 1980 var det også kamper mellom muslimske og koptiske studenter på universitetet i Asyūt.⁵⁴⁹ Sadat beskyldte JI for angrepene på de kristne på universitetene, og den 28. januar 1980 utstedte han ordre om å utvise enhver student som bar våpen på campus.⁵⁵⁰ I april 1980 oppsto det en blodig konflikt mellom muslimer og kristne i Minyā. Innenriksministeren ba Ḥilmī al-Jazzār å dra til Minyā for å roe ned familiene. Som takk for dette ville arresterte JI

⁵⁴¹ JI, ”Den sekteriske strids virkelige dimensjoner” *al-Da‘wa* juni 1980 Nr 49 s.22-23

⁵⁴² *al-Da‘wa* juni 1980 Nr 49 s.61

⁵⁴³ *al-Da‘wa* juni 1980 Nr. 49 s.60-63

⁵⁴⁴ *al-Da‘wa* juni 1979 Nr 37 s.57

⁵⁴⁵ Se for eksempel Iṣām al-Dīn al-‘Ariyān, ”Den islamske spredning på universitetene i det 14. århundre”, *al-Da‘wa* november 1980 Nr 55 s.72-74; JI, ”Kommuniké i forbindelse med ‘id”, *al-Da‘wa* oktober 1979 Nr 41 s.55; *al-Da‘wa* juni 1980 Nr 49 s.60-63

⁵⁴⁶ Kepel 2003a s.157-158

⁵⁴⁷ JI, ”ḥaqā‘īq...wa mawāqif” (Fakta og holdninger) Badr s.48; JI, ”Våre holdninger og meninger”, Badr s.114; *al-Da‘wa* august 1979 Nr 41 s.54-55

⁵⁴⁸ ”Copts and Robbers”, *The Economist* 5.april 1980

⁵⁴⁹ ”Copts and Robbers”, *The Economist* 5.april 1980

⁵⁵⁰ ”Copts and Robbers”, *The Economist* 5.april 1980; MECS Volume 4 1979-1980 s.333

medlemmer i Minyā bli sluppet ut av fengslene. Da Sadat kom tilbake fra en tur til USA, omgjorde han innenriksministerens beslutning og arresterte mange JI medlemmer både i Minyā og i Asyūt.⁵⁵¹ Denne harde og noe uvilkårlige undertrykkingen av islamistene var en viktig grunn til drapet på Sadat ett år etter dette. JI hevdet at de kristne startet opptøyene med vilje for å diskreditere muslimene.⁵⁵²

En meget viktig hendelse som var en direkte forløper for drapet på Sadat var de blodige hendelsene i al-Zāwīya al-Ḥamra' i Kairo, som brøt ut i juni 1981. Hendelsesforløpet her er meget uklart, men det som er sikkert er at det fant sted blodige sammenstøt mellom kristne og muslimer som bodde i området. 17 personer ble drept, 112 skadet og 171 butikker eller offentlige steder ble rasert eller robbet. Det har blitt antydnet at konflikten som opprinnelig var en mindre konflikt om et landområde ble trappet kraftig opp da regimet blandet seg inn i konflikten.⁵⁵³ En viktig kontekst for hendelsene i al-Zāwīya al-Ḥamra' var at mange fattige hadde blitt tvangsflyttet fra Kairo sentrum og til al-Zāwīya al-Ḥamra' i utkanten av byen for å gjøre plass til luksushoteller og turistsentre i sentrum av Kairo i 1979. Det var med andre ord andre underliggende sosioøkonomiske årsaker, og ikke bare en ren religiøs konflikt mellom kristne og muslimer.⁵⁵⁴ Regimet la skylden på JI, og den regimevennlige pressen publiserte kommunikeer som skulle være fra JI og som hisset til kamp mot de kristne. Det er flere ting som tyder på at disse kommunikeene var falske kommunikeer som skulle diskreditere JI.⁵⁵⁵ JI selv hevdet at de ikke hadde noe med hendelsene i al-Zāwīya al-Ḥamra' å gjøre, men at de deltok på et møte i al-Nūr moskeen i Kairo for å drøfte hvordan de kunne bidra til å roe ned situasjonen og at JI samarbeidet med innenriksministeren med dette formål.⁵⁵⁶ Et kassettopptak fra møtet i al-Nūr moskeen viser at også de moderate JI lederne, slik som Ḥilmī al-Jazzār og al-‘Ariyān på det tidspunktet var ganske fiendtlig innstilt til de kristne.⁵⁵⁷

I et intervju fortatt med de sentrale moderate JI lederne i 1984 beskyldte de sikkerhetsstyrkene for å ha forsterket konflikten mellom de kristne og muslimene. Ved å framstille mindre og hverdagslige konflikter mellom muslimer og kristne som en sekterisk konflikt bidro sikkerhetsstyrkene til å provosere fram stridigheter. Dette gjorde det mulig for dem å arrestere folk som de oppfattet som bryssomme. I det samme intervjuet sier al-‘Ariyān

⁵⁵¹ *al-Da‘wa* juni 1980 Nr. 49 s.60-63; Kepel 2003a s.159-164 omtaler dette utførlig og i detalj.

⁵⁵² JI, ”Den sekteriske strids virkelige dimensjoner” *al-Da‘wa* juni 1980 Nr 49 s.22-23

⁵⁵³ Ansari 1986 s.227

⁵⁵⁴ Ansari 1986 s.225-226

⁵⁵⁵ Se Kepel 2003a s.166-171

⁵⁵⁶ Badr 1989 s.97-99; ”Hiwār al-Sha‘b ma‘ al-shabāb al-muslim” *al-Sha‘b* 13 Mars 1984

⁵⁵⁷ Ansari 1986 s.228

at det var gjensidig respekt mellom kristne og muslimer i hans nabolag, og at det var massemedia som ga inntrykk av at det er en sekterisk konflikt.⁵⁵⁸

Hendelsene i al-Zāwīya al-Ḥamra' var opptakten til den store arrestasjonsbølgen i september 1981 da 1536 opposisjonelle, både fra den religiøse og sekulære opposisjonen, ble arrestert. 235 medlemmer fra JI ble arrestert, og blant dem som ble arrestert var Muḥammad al-Islāmbūlī, leder for JI ved handelsfakultetet i i Asyūt. 6. oktober 1981 ble Sadat skutt og drept av Khālid al-Islāmbūlī som hevn for arrestasjonen av hans bror.⁵⁵⁹

I tillegg til å direkte undertrykke de islamske studentene gjennom å hindre dem i å utføre deres aktiviteter og lignende, hevdet JI ved flere anledninger at regimet forsøkte å hisse opp studentene ved for eksempel å arrangere konserter for å friste studentene til å ta i bruk vold.⁵⁶⁰ Voldsbruken var ment for å skaffe regimet legitim grunn til å slå brutalt ned på studentbevegelsen. Ifølge deltagere i den islamske studentbevegelsen bidro dette til å svekke de moderate islamistene, ettersom det ble vanskeligere å holde fast ved en ikkevoldslinje.⁵⁶¹ Dette kan dermed bidra til å forklare hvorfor JI ble splittet i en moderat og radikal del.

Det er oppsiktsvekkende at majoriteten av JIs medlemmer valgte å fortsette den moderate linja til tross for den harde undertrykkningen de ble utsatt for. Neste del skal ta for seg hvordan ulike fløyer av JI reagerte forskjellig på undertrykkningen. Noen valgte å forsterke sin moderate linje, mens andre igjen valgte å svare på undertrykkningen med vold, slik som Khālid al-Islāmbūlī. Før jeg går inn på forholdet mellom den moderate og radikale delen av JI, vil jeg se på hvordan JI forholdt seg til de radikale islamske gruppene utenfor campus.

Studentenes forhold til de radikale islamister

Det er ingen tvil om universitetsstudentenes tiltrekning til radikale islamske bevegelser i Egypt på 1970-tallet. Samtlige av de radikale gruppene i Egypt på 1970-tallet hadde en stor andel studenter i sine rekker, og også lederne for disse gruppene hadde ofte universitetsbakgrunn. Dette, sammen med Sadats bevisste forsøk på å plassere de moderate og radikale i samme bås, gjorde det viktig for JI å ta sterkt avstand fra de radikale gruppene. Som tidligere nevnt hadde gruppa som sto bak angrepet på det militære akademiet i Kairo i 1974 bakgrunn i et universitetsmiljø. Likeledes ble den første gruppa som kalte seg *al-Jihād* grunnlagt i Alexandria i 1975 av en ingeniør som hadde studert ved universitetet i Mansūra,

⁵⁵⁸ »Hiwār al-Sha‘b ma‘ al-shabāb al-muslim» *al-Sha‘b* 13 Mars 1984

⁵⁵⁹ Kepel 2003a s.191, s.205-206; Ansari 1986 s.225-226; Rubin 1990 s.22

⁵⁶⁰ Al-Maliji 1994 s.68; *al-Da‘wa* april 1978 Nr 23 s.41

⁵⁶¹ Al-Maliji 1994s.68

og hovedvekten av medlemmene var universitetsstudenter.⁵⁶² I 1974 og i 1975 så Sadat fortsatt på de islamske studentene som en motvekt til den dominerende venstresiden på campus, men dette var i ferd med å endre seg da den ekstreme islamske gruppa *Jamā'at al-Muslimīn* kidnappet og drepte den tidligere ministeren Muḥammad al-Dhaḥabi.⁵⁶³ Ikke bare besto også denne gruppa av mange studenter, i tillegg forsøkte Sadat å få folk til å tro at JI var en representant for slike ekstreme tanker og handlinger.⁵⁶⁴ Et grunnbegrep i ideologien til *Jamā'at al-Muslimīn* var *takfīr*-doktrinen. Denne går ut på anklage noen eller noe (for eksempel en stat) for å være hedensk og dermed bannlyse dem fra islam⁵⁶⁵ Dette var ikke en ny doktrine, men gjennom Sayyid Qutb og de som ble inspirert av ham, ble doktrinen popularisert og brukt ukritisk.⁵⁶⁶ *Jamā'at al-Muslimīn* hevdet at hele det egyptiske samfunnet var kjettersk, og at de eneste rettroende muslimene var dem selv. Sentrale ledere av JI tok sterk avstand både fra kidnappingen og fra bruken av *takfīr*-doktrinen. Al-'Ariyān hevdet for eksempel at Shukri Muṣṭafā, lederen for *Jamā'at al-Muslimīn*, tok feil da han hevdet at Egypt ikke var et muslimsk land, og al-'Ariyān advarte også mot at militant islam gjorde det lettere for islams fiender å slå ned på den islamske bevegelsen som sådan. I stedet for å bannlyse muslimer ønsket al-'Ariyān å spre islam gjennom misjonsarbeid (*al-da'wa*).⁵⁶⁷ JI avviste blant annet anklager om at de bannlyste sine egne familier, og hevdet tvert om at bannlysning var noe de motkjempet med alle krefter. Ifølge al-'Ariyān var slike anklager et forsøk på å svekke JIs oppslutning blant folket.⁵⁶⁸ JI innrømmet at ungdom kunne utføre gale handlinger, men JI insisterte på at det var viktig å forstå de grunnleggende årsaker til dette og ikke kun se på eksterne manifestasjoner som uro og opptøyer.⁵⁶⁹ For moderate JI var det ikke bare viktig å avstand fra *takfīr*-doktrinen for å unngå å bli sett på som en voldelig organisasjon. En annen viktig grunn var at flere av JIs medlemmer godtok doktrinen, og var tiltrukket av *Jamā'at al-Muslimīn*.⁵⁷⁰

⁵⁶² Lederen for al-Jihad (1975) var Ahmad Salih `Amer. Abdel Aziz Ramadan, "Fundamentalist Influence in Egypt: The Strategies of the MB and the Takfir Groups", *The Fundamentalist Project Volume 3* s.159 1993

⁵⁶³ Gruppa ble i den egyptiske pressen kalt *al-Takfīr wal-Hijra* (Bannlysning og flukt), men kalte seg selv for *Jamā'at al-Muslimīn* (Muslimenes samfunn). Thomas L.Friedman, "Rise of Militancy by Moslems Threatens Stability in Egypt," *The New York Times* 27 Oktober 1981

⁵⁶⁴ Muṣṭafā 1999 s.204; Kepel 2003a s.156

⁵⁶⁵ Islamism in North Africa II : Egypt's Opportunity *International Crisis Group Middle East and North Africa Briefing 20 April 2004* s.3 <http://www.crisisweb.org/home/index.cfm?id=2994&l=1>

⁵⁶⁶ ICG, "Islamism in North Africa I" 2004 s.10

⁵⁶⁷ `Abu `Ayman,(pseudonym) "Kaifa yufakkir a' dā al-Jamā'a al-Islāmīya dakhīl al-jāmi'āt" (Hvordan tenker medlemmer av JI på universitetene?), *al-Da'wa* januar 1977 Nr 8 s.47

⁵⁶⁸ *al-Da'wa* oktober 1980 Nr 54 s.47

⁵⁶⁹ JI, "Dette er våre meninger og holdninger" *Badr* 1989 s.114

⁵⁷⁰ Abdelnasser 1994 s.60; Ansari 1986 s.214

Flere av de islamske sommerleirene som ble arrangert i samme år som drapet på al-Dhahabi, tok sterk avstand fra drapet og terrorisme generelt.⁵⁷¹ De moderate islamistene tok imidlertid kun avstand fra ideologien, og ikke medlemmene, til de militante gruppene. JI mente det var regimets feil at det oppsto slike radikale islamske grupper. For det første hevdet JI at grunnen til at medlemmene av de militante gruppene ble ledet til radikalisme var at de hadde blitt utsatt for hard tortur i de egyptiske fengslene.⁵⁷² For det andre hevdet JI at terrorismen oppsto fordi de levde i et samfunn som ikke var styrt av *sharī'a* men av prinsipper hentet både fra kapitalisme og kommunisme.⁵⁷³ Med andre ord, hvis regimet hadde innført *sharī'a* helt og fullt, ville ikke militante islamister lengre eksistere. JI mente også at det var fullt mulig å overtale de radikale islamistene til å oppgi sin ideologi, og bli med i den moderate leieren. I dette arbeidet hevdet JI at de hadde en viktig oppgave. JI framhevet også deres rolle i å bekjempe terrorisme blant studentene gjennom sin egen aktivitet.⁵⁷⁴

Dette avsnittet har vist at JI forsøkte å bekjempe militant islamisme med alle midler, men til tross for dette var de ikke i stand til å hindre at JI ble opphavet til en av de mest kjente terroristorganisasjonene i nyere tid. Den siste delen av dette kapitlet vil bruke litt tid på å beskrive denne oppsplittingsprosessen.

al-Jamā'a al-Islāmiya splittes i to

De forutgående kapitlene har forsøkt å vise at JI ikke var en toppstyrt enhetlig organisasjon, men heller en bevegelse bestående av studenter som hadde en islamsk referanseramme til felles. Dermed eksisterte det en mulighet for oppsplitting av JI i mindre, rivaliserende grupper. Fram til 1979 kom ikke skillet mellom moderate og radikale i JI klart fram i praksis, men fra 1979 var det en tydelig fragmentering av JI, og det utkrystalliserte seg en moderat og radikal fløy av bevegelsen. Jeg vil i det følgende beskrive denne prosessen, uten nødvendigvis komme med en fullgod forklaring på hvorfor oppsplittingen foregikk på den måten den gjorde. Her vil jeg gjerne minne om Kepels hypotese om at hovedstrømmingen i den egyptiske islamske bevegelsen på 1970-tallet var radikal, og at den ifølge Kepel var radikal fordi det var ungdom med distriktsbakgrunn som dominerte. Da er det i så fall høyst besynderlig at flertallet av JI, hvor mange studenter med distriktsbakgrunn var representert, valgte å bli med

⁵⁷¹ For eksempel ved leirene i Beni Suf og i Alexandria. *al-Da'wa* august 1977 Nr 15 s.55

⁵⁷² "Hvordan tenker medlemmer av JI på universitetene" *al-Da'wa* januar 1977 Nr 8 s.47

⁵⁷³ Kommuniqué utgitt av JI, al-Azhar i forbindelse med en islamsk sommerleir 30. juli til 1. august 1977; *al-Da'wa* september 1977 Nr 16 s.54

⁵⁷⁴ JI, " Dette er våre meninger og holdninger", Badr 1989 s.112

i det moderate Brorskapet til tross for den sterke undertrykkningen de ble utsatt for fra regimets sin side. JI representerte nettopp den gruppen av befolkningen som Kepel hevdet var opphav til radikal islamisme, nemlig ungdom fra distriktene eller fra byenes forsteder. Det er riktig at denne befolkningsgruppa *også* ga opphav til radikal islamisme, men dette gjaldt kun for en minoritet og kan dermed ikke stå som representanter for hele den islamske bevegelsen.⁵⁷⁵

Den tilspissede kampen mellom regimet og JI medførte et hardere trykk på bevegelsen og som nevnt medførte statens brutalitet at det ble vanskeligere å framholde en moderat ikkevoldslinje. Trykket på JI gjorde at den latente konflikten mellom de moderate og radikale kom fram i dagen grunnet problemstillingen om vold versus ikkevold. Dermed er det mulig å antyde at regimet framskyndte en oppsplitting og radikalisering av bevegelsen gjennom sin undertrykking av JI. Som det vil bli antydnet nedenfor, var imidlertid ikke dette den eneste årsaken til fragmenteringen av bevegelsen.

al-Jamā‘a al-Islāmīya al-ikhwānīya: Brorskapets nye generasjon

Som vist i tidligere kapitler var Det muslimske brorskapet tidlig ute for å rekruttere studenter som medlemmer og som potensielle arvtagere til det aldrende Brorskapet. Det har også blitt påpekt at til tross for Brorskapets sterke påvirkning på JI, forholdt JI seg organisatorisk uavhengig fra Brorskapet og andre organisasjoner.

I tillegg til at JI var sterkt påvirket av Det muslimske brorskapet ideologisk sett, begynte en tilnæringsprosess mellom den moderate fløyen og JI på et ganske tidlig tidspunkt. Jeg vil hevde at denne tilnæringsprosessen bidro til å forårsake konflikter innad i JI mellom de moderate og radikale elementene, og dermed bidro til å fragmentere bevegelsen. I følge en av de sentrale lederne for JI på Kairo-universitetet tok de tidlig beslutningen om å bli med i Brorskapet. Allerede i 1975 overveide de hvordan de best kunne fortsette å spre islam, og fant to muligheter. Den ene var å fortsette som en selvstendig bevegelse, og den andre muligheten var å tilknytte seg Det muslimske brorskapet. Da de hadde bestemt seg for at tilknytning til Brorskapet var det beste alternativet, oppsøkte de framtrede ledere i Brorskapet og diskuterte med dem.⁵⁷⁶ Hvordan denne avgjørelsen bidro

⁵⁷⁵ Utvik 2005 s.294

⁵⁷⁶ De hadde blant annet møter med Muṣṭafā Mashhūr, og al-‘Ariyān møtte Kamāl al-Saāaneeri i sistnevntes hus. al-‘Ariyān 2004

til å splitte JI kommer fram ved at det var flere av JIs medlemmer ved Kairo-universitetet som advarte mot å bli med i Brorskapet på grunn av doktrinmessige uenigheter.⁵⁷⁷ Det er tydelig at denne kritikken ble rettet fra studenter som var påvirket av en mer konservativ salafistretning, hvor idealet var å se ut som Profeten. Ifølge al-‘Ariyān knyttet JI ved universitetet i Alexandria seg ennå tidligere til Det muslimske brorskapet.⁵⁷⁸ Etter at de tilknyttet seg Brorskapet forsøkte de å overbevise andre studenter om å bli med i Brorskapet, og al-‘Ariyān forteller at Brorskapet påla JI å dra på rekrutteringsturer til Øvre Egypt.⁵⁷⁹ Ingen andre primærkilde støtter påstanden om at JI tilknyttet seg organisatorisk til Brorskapet på et så tidlig tidspunkt, men det kan muligens forklares av en uttalelse fra al-‘Ariyān. Han hevder at da JI ved Kairo-universitetet hadde bestemt seg for å knytte seg til Brorskapet, begynte de faktisk å angripe Brorskapet offentlig. Dette var for å hindre at det ble rettet anklager mot dem om at de hadde blitt med i Brorskapet, mens de egentlig nøt godt av Brorskapets organisatorisk evne.⁵⁸⁰ Det er viktig å huske på at denne uttalelsen kom på tidspunkt da al-‘Ariyān tilhørte ledelsen i Det muslimske brorskapet, og det er en mulighet for at han ønsket å framheve Brorskapets påvirkning på JI.

Ifølge kildene fra den radikale fløyen av JI ble tilnæringsprosessen mellom JI og Brorskapet igangsatt i 1978. Da ble flere av JIs medlemmer i Øvre Egypt arrestert, blant dem Muḥyī al-Dīn ‘īssā, Karam Zuhdi og Ḥassan Yūsuf.⁵⁸¹ Muḥyī al-Dīn ‘īssā hadde ikke råd til en advokat, så Brorskapet sendte ned noen av sine advokater for å forsvare ham. Prisen var at han skulle bli med i Brorskapet.⁵⁸² Det blir ikke nevnt i denne kilden om Muḥyī al-Dīn ‘īssā godtok dette, men det er i hvert fall sikkert at han ble med i Brorskapet. På denne måten kunne Brorskapet nyte godt av sin godt utbygde organisasjon til å tiltrekke seg medlemmer fra JI.⁵⁸³ Kort tid etter rettsaken foreslo Brorskapet å arrangere en islamsk leir for JIs lederskap fra alle universitetene ved ‘Ayn Shams.⁵⁸⁴ På møtet spurte Brorskapet om lederne for JI ville bli med i Brorskapet. Flertallet fra JI i Øvre Egypt skal ha avvist forslaget ettersom Brorskapets agenda gikk i mot deres egen. Unntaket var Muḥyī al-Dīn ‘īssā og ‘Abu al-‘Alā Māḍī som gikk med på å bli med Brorskapet sammen med andre JI ledere fra nord-Egypt.

⁵⁷⁷ De kommenterte at flere av medlemmene i Brorskapet ikke hadde skjegg og at de hang opp bilder i sine hus al-‘Ariyān 2004

⁵⁷⁸ al-‘Ariyān 2004

⁵⁷⁹ al-‘Ariyān 2004

⁵⁸⁰ al-‘Ariyān 2004

⁵⁸¹ Mubāarak 1995 s.137

⁵⁸² Mubāarak 1997 s.316

⁵⁸³ al-Wardānī 1986 s.132

⁵⁸⁴ Fra JI i Minyā var Muḥyī al-Dīn ‘īssā, ‘Abu al-‘Alā Māḍī og Tal‘at Fu‘ād Qāsim representert. Fra Asyūt var Nājih Ibrā’hīm representert mens Muḥtafā Mashhūr og Abu Ismā‘īl representerte Brorskapet. Mubāarak 1995 s.137

Ifølge den radikale fløyen av JI ble disse lederne en del av Brorskapets ungdomsorganisasjon, men de fortsatte å bruke JI navnet på grunn av den sterke stilingen navnet nøy blant studentene.⁵⁸⁵ Også de moderate kildene gir god grunn til å hevde at det var en navnestrid mellom det moderate og radikale JI etter oppsplittingen. Fra 1980 forsøkte moderate JI å etablere et nasjonalt lederskap med Ḥilmī al-Jazzār som øverste leder for hele JI, uten at det er noen indikasjoner på at det lykkes å etablere et nasjonalt lederskap.⁵⁸⁶ Kildene er litt uklare på når dette skjedde. I al-da‘wa ble Ḥilmī al-Jazzār omtalt som amīr kun for Kairo-universitetet i 1978 og 1979, men i 1980 ble han omtalt som amirenes amir, altså som den øverste leder for JI.⁵⁸⁷ Med andre ord forsøkte moderate JI å monopolisere JI-navnet og organisasjonen i 1980 da oppsplittingen mellom det moderate og radikale JI var et faktum.

En annen versjon om hvordan oppsplittingen foregikk er at det foregikk hemmelige forhandlinger i 1978 mellom Brorskapet og det (da) uavhengige lederskapet for JI, hvor Brorskapet forsøkte å overtale JI lederne til å bli med i deres organisasjon. JI ved det medisinske fakultet på Kairo-universitetet var det første fakultet som gikk med på dette, og deretter resten av fakultetene på Kairo-universitetet.⁵⁸⁸ Dette styrker al-‘Ariyāns påstand om at et institusjonelt samarbeid kom i gang tidligere enn antatt, ettersom han studerte på nettopp det medisinske fakultet på Kairo-universitetet.

Det var først på begynnelsen av 1980 at det organisatoriske samarbeidet mellom JI og det Muslimske Brorskapet ble synlig i praksis. Dette må sees i sammenheng med den kraftige undertrykkningen regimet rettet mot JI i 1979, og særlig avskaffelsen av den nasjonale studentunionen. Som vist tidligere i kapitlet førte dette til at JI mistet sin viktigste arena for sin aktivitet, og trengte derfor et nytt område å være aktive på. Et mulig nytt aktivitetsområde var utendørsbønner. JI begynte tidlig å arrangere store utendørsbønner ved de to store merkedagene i islamsk kalender. Disse utendørsbønnene fant som regel sted utenfor campus, og det var langt fra bare studenter som deltok her. Allerede i 1976 arrangerte JI en stor utendørsbønn i Alexandria hvor hele 40 000 deltok.⁵⁸⁹ I 1977 ble arrangementet gjentatt, både i Kairo, Alexandria og i Zagazig med over 50 000 frammøtte.⁵⁹⁰ I Kairo ble utendørsbønnene arrangert på plassen foran presidentpalasset, og fikk dermed en kraftig symbolsk effekt.⁵⁹¹

⁵⁸⁵ Mubārak 1997 s.316-317; Mubārak 1995 s.137

⁵⁸⁶ Helena Cobban, "The Angry Children of Islam" *The Middle East* 18 januar 1982; Abdelnasser 1994 s.60

⁵⁸⁷ *al-Da‘wa* november 1978 Nr 30 s.54-55; *al-Da‘wa* desember 1979 Nr 43 s.56; *al-Da‘wa* september 1980 Nr 53 s.62; Lisette Balouny, "Shah's Presence Fuels Islamic Campaign Against Sadat's Policies", *The Associated Press* 7. april 1980

⁵⁸⁸ Ḥabīb 2002 s.17

⁵⁸⁹ *al-Da‘wa* desember 1976 Nr 7 s.31

⁵⁹⁰ *al-Da‘wa* oktober 1977 Nr 17 s.52-53

⁵⁹¹ Al-Maliji 1994 s.66; Kepel 2003a s.145

Dette ble gjentatt flere år på rad, og da JI for siste gang arrangerte utendørsbønn i 1981 ble det rapportert om at over en halv million deltok.⁵⁹² Da holdt de fortsatt bønnen utenfor presidentpalasset til tross for sikkerhetstyrkene på dette tidspunktet forbød islamistene å holde bønn der.⁵⁹³

Samtlige av de kjente islamistene som holdt prekener var på en eller annen måte tilknyttet Brorskapet, og talerne fra JI tilhørte også den moderate delen.⁵⁹⁴ Dermed indikerer dette at utendørsbønnene bidro til å sementere forholdet mellom Brorskapet og den moderate delen av JI. På mange måter overtok også utendørsbønnene den rollen leirene tidligere hadde spilt.. Slik som ved leirene kom mange studenter fra ulike universiteter og fakulteter sammen, samtidig som studentene/sympatisører også fikk anledning til å møte etablerte islamister og toppledelsen i JI.⁵⁹⁵ Den radikale vingen av JI forsøkte riktignok å arrangere alternative utendørsbønner i 1981. Blant annet forsøkte den tidligere nevnte Muḥammad al-Islāmbūlī å arrangere en alternativ utendørsbønn på vegne av radikale JI utenfor presidentpalasset, men han og flere andre med ham ble arrestert.⁵⁹⁶ Utviklingen mot sterkere samhandling mellom deler av JI og Det muslimske brorskapet forsterket seg på begynnelsen av 1980-tallet. Da ble ”den permanente islamske konferanse for islamsk da‘wa” (*al-mu‘tamar al-islāmī al-dā‘im lil da‘wa al-islāmīya*) grunnlagt. Dette var en samling av islamske organisasjoner. Konferansen ble ledet av Brorskapet leder, ‘Umar al-Tilmisāni, men moderate JI ledere som for eksempel Ḥilmī al-Jazzār og ‘Iṣām al-Dīn al-‘Ariyān var med i konferansen. I 1981 arrangerte konferansen flere offentlige møter, både i Kairo og i Alexandria, hvor frigjøring av Jerusalem og Palestina som regel toppet agendaen.⁵⁹⁷

En annen utvikling som bidro til at JI i økende grad søkte alternative aktivitetsområder til universitetene, var at mange av de sentrale lederne ble ferdig med studiene. Mange fortsatte å være med i JI til tross for at de sluttet på universitetene. Al-‘Ariyān sier for eksempel at han var ferdig på universitetet allerede i desember 1977, men at han fortsatte å spille viktig rolle for den islamske aktiviteten på universitetene, og hadde overoppsyn med studentaktiviteten.⁵⁹⁸ Samtidig sier han de uteksaminerte JI medlemmene ble en del av studentkomiteen til Det

⁵⁹² Badr 1989 s.33

⁵⁹³ al-Wardānī 1986 s.137

⁵⁹⁴ For eksempel holdt Yūsuf al-Qardāwī og Muḥammad al-Ghazālī tale. *al-Da‘wa* oktober 1978 Nr 29 s.44-45; *al-Da‘wa* desember Nr 43 1979 s.56-57

⁵⁹⁵ Utendørsbønnene har blitt beskrevet som et møtested mellom den islamske bevegelsen og resten av den islamske *umma*. Ḥabīb 2002 s.27

⁵⁹⁶ al-Wardānī 1986 s.137

⁵⁹⁷ *al-Da‘wa* juli 1981 Nr 63 s.58-61; al-Maliji 1994 s.73-74 ‘Abdel ‘Aziz Ramadan, ”The Fundamentalist Influence in Egypt : The Strategies of the MB and the Takfir groups”, *The Fundamentalist Project Volume 3* 1993 s.170

⁵⁹⁸ Al-‘Ariyān 2004

muslimske brorskapet, og at denne var under ledelse av Muṣṭafā Mashhūr. Al-‘Ariyān dro til Øvre Egypt for å fremme Brorskapets budskap, og andre framtreddende JI ledere som Ḥilmī al-Jazzār, Muḥyī al-Dīn ‘īssā og ‘Abu al-‘Alā Mādī ble med i Brorskapets studentkomité.⁵⁹⁹

Dette styrker dermed de radikales påstand om at den moderate delen av JI fungerte som Brorskapets studentorganisasjon. Et annet tegn på dette var at ved de siste sommerleirene i 1981, var det Brorskapet som arrangerte dem mens det var JIs pedagogiske program som lå i bunn for leiren.⁶⁰⁰

al-Jamā‘a al-Islāmīya al-jihādīya: De nye terroristene

For å forstå hvilken betydning det hadde for JI som organisasjon at den moderate hovedretningen valgte å alliere seg med Brorskapet, kan man se på hvilken reaksjon dette fikk hos den radikale delen av JI. Den delen av JI som ble opphavet til dens radikale ving hevdet at de i utgangspunktet hadde et godt forhold til det Muslimske Brorskapet. Tal‘at Fu‘ād Qāsim uttalte i et intervju at JI i Øvre Egypt inviterte representanter for Brorskapet til å holde forelesninger og lignende.⁶⁰¹ Qāsim forteller også at de ble inspirert og kjent med Shaykh Muḥammad ‘abd al-Jayyid, som var en sentralt medlem av Brorskapet, men som var kritisk innstilt til det nye Brorskapet og deres avvisning av Sayyid Qutbs tanker.⁶⁰² Dermed knyttet de seg også til en radikal fløy av Det muslimske brorskapet.

Etter oppsplittingen ble forholdet mellom Det muslimske brorskapet og det radikale JI dårligere, og det oppsto noen voldelige konfrontasjoner.⁶⁰³ Uenigheten gikk særlig på viljen til voldsbruk. Som vist i kapittel 5 baserte JI seg på det koranske prinsippet om ”å pålegge det gode og å forby det onde” (‘*amr bi ‘l-ma‘rūf wa nahy ani ‘l-munkar*). Der hvor de moderate i JI kun ønsket å ”forby det onde” ved hjelp av fredelige midler, ønsket de radikale i JI å ”forby det onde” ved hjelp av vold.⁶⁰⁴ Uenigheten om voldsbruk bidro til at Brorskapet og JI i Øvre Egypt distanserte seg fra hverandre, og at de radikale JI drev i retning av andre radikale

⁵⁹⁹ Al-‘Ariyān 2004

⁶⁰⁰ *al-Da‘wa* juni 1981 Nr 63 s.60-61

⁶⁰¹ Qasim var leder for studentunionen ved Minyā, og en av grunnleggerne av *majlis al-shūra* for det radikale JI, og dro til Pakistan etter hans slapp ut fra fengsel og i 1989 ble han nestleder for JI under Umar ‘Abd al-Rahmān og senere leder for JI. Senere flyktet han fra Pakistan og bosatte seg i København. Mubārak 1995 s.137; Mubārak 1997; Sullivan 1999 s.83

⁶⁰² Mubārak 1995 s.137

⁶⁰³ Mubārak 1995 s.137

⁶⁰⁴ Mubārak 1995 s.139, s.162; Ḥabīb 2002 s.32

grupper som *al-Jihād*.⁶⁰⁵ Det radikale JI angrep også Brorskapet og det moderate JI for å ha lagt seg på en samarbeidslinje med regimet.⁶⁰⁶ Da det moderate lederskapet for JI i Øvre Egypt valgte å knytte seg til Brorskapet i 1978, bestemte resten av JI i Øvre Egypt seg for å grunnlegge en *majlis al-shūra* (konsulterende forsamling) som skulle være JIs høyeste autoritet.⁶⁰⁷ Dermed la det moderate JIs tilknytning til det Muslimske Brorskapet til rette for at de radikale JI knyttet seg til *al-Jihād*.

Etter å bli slått hardt ned på i 1978 ble *al-Jihād* grunnlagt på nytt i 1979 av Muhammad ‘Abd al-Salām Faraj. Sommeren 1980 fikk Faraj vite at Karam Zuhdi hadde rømt fra fengsel i Minyā og lå i skjul i Kairo-universitetets studenby. Faraj kontaktet Zuhdi og overtalte ham til å bli med i til *al-Jihād*.⁶⁰⁸ Zuhdi var i utgangspunktet skeptisk innstil til Faraj, men gikk med på samarbeidet og han fikk tillatelse fra de andre amīrene i Asyūt, Sūhāj og Najm Hammadi. Shaykh ‘Umar ‘Abd al-Raḥmān ble religiøst overhode (mufti) for den sammenslåtte gruppa.⁶⁰⁹ Da Sadat ble drept 6.oktober 1981 satte det radikale JI i Øvre Egypt i gang et opprør i Asyūt, hvor målet deres er å ta kontrollen over de viktigste bygningene der. Dette ble mislykket.⁶¹⁰

Sosial bakgrunn som årsak til oppsplitting?

Er det da mulig å forklare hvorfor JI ble oppsplittet? Hvis man godtar Kepels hypotese om at utdannede og nyurbaniserte unge ble opphavet til den radikale islamismen i Egypt på 1970-tallet, så ville man kanskje forvente at det var forskjeller i den sosiale bakgrunnen til de moderate og radikale studentene. Som vist i kapitel en ble det referert til forskning som indikerte at både de moderate og radikale islamistene i Egypt på 1970-tallet hadde samme sosiale bakgrunn. Dette gjelder også for JI. Profilene til de mest sentrale lederne for den radikale vingen av JI er veldig lik profilen til de moderate studentlederne. Begge gruppene var

⁶⁰⁵ Mubārak 1995.s 139-140

⁶⁰⁶ Muṣṭafā 1999 s.218; Ansary 1986 s.214

⁶⁰⁷ Denne besto av Karam Zuhdi, Nājih Ibrā’hīm, Salāh Hāshim, ‘Usāma Ḥāfiz, Ṭal‘at Fu’ād Qāsīm, ‘Iṣām ‘abd al-Mājid, Sabrā al-Banna, ‘Alī al-Sharīf, Hamdī ‘Abd al-Raḥmān, Rifā‘a Aḥmad Ṭaha og ‘Iṣām al-Darbāla. Mubārak 1995 s.138; Muṣṭafā 1999 s.218

⁶⁰⁸ ‘Adil Ḥammūda, ”al-Xurūf min al-Kahf” (Flukten fra hulen) del 12 i føljetong *Ruz al-Yusuf* Nr.3039 8 September 1986

⁶⁰⁹ ‘Adil Ḥammūda, ”al-Xurūf min al-Kahf” del 12 i føljetong *Ruz al-Yusuf* Nr.3039 8 September 1986

;Kepel 2003 a s.206-207

⁶¹⁰ Drapet på Sadat og opprøret i Asyūt er godt dekket andre steder, for eksempel i Kepel 2003a.

nylig urbaniserte, og studerte attraktive fag som ingeniør og medisin.⁶¹¹ Den eneste forskjellen var at de moderate stort sett kom fra nord i Egypt mens de radikale kom fra sør.⁶¹² Også her var det visse unntak. Flere av de moderate studentlederne, for eksempel Muḥyī al-Dīn ‘īssā og ‘Abu al-‘Alā Mādī, kom fra universiteter hvor de radikale sto sterkt. Og det var flere JI-medlemmer som gikk i radikal retning i Kairo og Alexandria også.⁶¹³ Et annet eksempel er at al-‘Ariyān og en av de ledende skikkelsene i *al-Jihād* kom fra samme landsby, Nahia i Giza utenfor Kairo. I tillegg var al-‘Ariyān gift med søsteren til en av de som var innblandet i angrepet på det militære akademiet i 1974.⁶¹⁴ Til tross for disse unntakene er det dekning for å si at de radikale var sterkere representert i Øvre Egypt.

Det er dermed lite som tyder på at sosial bakgrunn var årsak til oppsplittingen av JI. Dette blir også støttet av nyere forskning på den sosiale bakgrunnen til radikale egyptiske islamister.⁶¹⁵ Det er derimot mer som tyder på at sosial bakgrunn kan være en faktor for om man velger å engasjere seg politisk gjennom islamisme eller venstreideologier. Det har blitt påpekt at venstreaktivister og islamister i Egypt på 1970-tallet hadde lik sosial bakgrunn, men den eneste forskjellen var at islamistene oftere hadde rural bakgrunn mens venstresiden hadde urban bakgrunn.⁶¹⁶ Dette kan dermed bidra til å styrke den innledende problemstillingen om at studentbevegelsen ble islamisert ettersom utvidelsen av utdanning muliggjorde at den rurale befolkningen fikk utdanning, og tok med sin kulturelle bakgrunn inn på universitetene. Den kulturelle bakgrunnen kan kanskje også være med på å forklare hvorfor den radikale islamismen sto sterkere i Øvre Egypt enn i nord. Flere forskere har pekt på at Øvre Egypt var sterkere preget av en vendttakultur og blodhevn, og det er en viss mulighet for at dette også satt sitt preg på den islamske studentbevegelsen der.⁶¹⁷

Samtidig var også Minyā og Asyūt de første provinshovedstadene som gjennomgikk kraftig urbanisering i et ellers tradisjonelt område.⁶¹⁸ Med andre ord, konflikten mellom det tradisjonelle og moderne var særlig sterk her. I tillegg utgjorde de kristne en større andel av befolkningen i sør enn i det nordlige Egypt. Hvordan nærværet av kristne preget det radikale JI i sør går fram av at det var uenigheter mellom Kairo-avdelingen av *al-Jihād* og dens JI-

⁶¹¹ De radikales profiler hentet fra Minawy 2005 s.71-74

⁶¹² Minawy 2005 s.71-74

⁶¹³ Ved noen få fakulteter ved universitetene i Kairo og Alexandria nektet JI å bli med Brorskapet, og noen av disse ble i stedet alliert med *al-Jihād*. Ḥabīb 2002 s.17

⁶¹⁴ Ansari 1986 s.228

⁶¹⁵ Muhammad M.Hafez & Quintan Wiktorowicz, "Violence as Contention in the Egyptian Islamic Movement" i Quintan Wiktorowicz (red.) *Islamic Activism – A Social Movement Theory Approach* s.65

⁶¹⁶ Ibrahim 1980 s.447

⁶¹⁷ Mubārak 1995 s.162

⁶¹⁸ Ansari 1986s.220

allierte i sør om hva som skulle være det første målet. JI i sør hevdet at de kristne burde være hovedprioriteten, mens *al-Jihād* i nord mente det var viktigere å utfordre regimet.⁶¹⁹

Det kan altså være flere mulig grunner til at majoriteten av JIs medlemmer i nord-Egypt forble moderate, mens mange av JIs medlemmer i Øvre Egypt ble radikale. Sosial bakgrunn ser imidlertid ikke ut til å være en god forklaring, og dette bidrar dermed til å svekke Kepels hypotese. Dette er et komplisert spørsmål som trenger dypere studier før det kan besvares tilstrekkelig.

Kapitlet har vist hvordan JI ble undertrykket og motkjempet av regimet på grunn av JIs økende kritiske holdning til regimet. Undertrykkningen førte til at JI måtte forlate universitetene og dette bidro til å forsterke oppsplittingstendensene innad i JI. Konfrontasjonen med staten bidro også til at enkelte deler av JI ønsket å besvare vold med vold, mens andre deler av JI valgte å forsterke sin moderate linje. Denne prosessen kan si noe om radikaliseringsprosessen av islamske bevegelser, men som nevnt ovenfor så er dette tema for stort å ta opp her.

⁶¹⁹ Kepel 2003a s.207-209

Konklusjon

Innledningsvis stilte jeg spørsmålstegn ved hvorfor den egyptiske studentbevegelsen ble islamisert på 1970-tallet. For å svare på dette spørsmålet satte jeg opp problemstillingen: På hvilken måte har masseutdanning på universitetsnivå bidratt til framveksten av den islamske studentbevegelsen. Problemstillingen kan også leses i en bredere kontekst; hva er konsekvensene av å trekke en stadig større del av den egyptiske befolkningen inn i sivilsamfunnet? Dette spørsmålet er relevant for debatten om demokratisering av de muslimske landene.

Gjennom oppgaven har jeg forsøkt å sette denne forklaringen opp mot andre mulige forklaringer på hvordan de islamske studentene var i stand til å dominere studentbevegelsen. En annen mulig forklaring kan være at tapet i seksdagerskrigen førte til en ideologisk omdreining bort fra sosialisme og mot islam som ble oppfattet som mer autentisk. Jeg har i oppgaven hevdet at seksdagerskrigen kan forklare at det oppsto en ideologisk usikkerhet og ideologisk kamp blant studentene, men at krigen ikke forklare tilstrekkelig godt nok hvorfor det var akkurat islamismen som vant denne kampen. For til tross for den harde kritikken som ble rettet mot Nasser og hans sosialistiske prosjekt, forble studentbevegelsen dominert av venstresiden helt fram til midten av 1970-tallet.

Det er ingen tvil om at de endringene, både ideologisk og politisk, som fant sted etter seksdagerskrigen var gunstig for framveksten av en studentbevegelse. Endringene var imidlertid ikke nødvendigvis gunstig for framveksten av en *islamsk* studentbevegelse. I stedet for å se tapet i 1967 som den grunnleggende årsaken til islamiseringen av studentbevegelsen, stilte jeg spørsmål om hvorvidt masseutdanningen førte til en endring i studentmassens sosiale sammensetning, og om dette var gunstig for islamiseringen av studentbevegelsen. Kapittel tre viste hvordan den kraftige ekspansjonen av høyere utdanning medførte et stort inntog av studenter med tradisjonell kulturell bakgrunn på universitetene. Dette gjorde at andelen av rurale studenter styrket seg betraktelig i forhold til de urbane studentene, og de fremste lederne for JI var selv representanter for studentene med en rural og tradisjonell kulturell bakgrunn. Tidligere forskning har vist at venstreaktivistene i hovedsak ble rekruttert fra et urbant lag, mens de islamske aktivistene ofte kom fra rurale strøk. Dette kan dermed forklare

hvorfor studentbevegelsen ble islamisert i en periode da utdanning ble utvidet til lavere og rurale lag.

Et viktig poeng i oppgaven har vært at inntoget av studenter fra tradisjonell kulturell bakgrunn ikke automatisk ville ha ført til islamiseringen av studentbevegelsen. De kunne ha blitt rekruttert av andre ideologier eller valgt å ikke engasjere seg i det hele tatt. Her kan en mulig forklaring på islamistenes suksess være Sadats forsøk på å mobilisere de religiøse studentene for å bekjempe venstresidens innflytelse. Som vist i oppgaven oppsto den islamske studentbevegelsen uten hjelp fra Sadat, men regimet spilte en avgjørende rolle for islamistenes suksess. Ikke minst gjorde den harde undertrykkningen av venstresiden det mye vanskeligere for venstresiden å være tilstede på campus. Dette ga friere spillerom for den islamske siden.

Min kildegjennomgang har vist at JI verken var skapt av regimet eller særlig positivt innstilt til regimet. I stedet har jeg hevdet at hovedårsaken til den islamske studentbevegelsens suksess lå i deres evne til å henvende seg og å appellere til de studenter som kom fra det laget av befolkningen som fikk mulighet til å studere gjennom den kraftige økningen i studieplasser. De gjorde dette hovedsakelig ved å tilby en rekke tjenester til studentene og ved å formulere sin kritikk av universitetene og regimet i et islamsk idiom. Her skilte den islamske siden seg ut fra venstresiden på to måter. For det første har jeg argumentert for at de islamske studentene var flinkere enn venstrestudentene til å rekruttere og å mobilisere studentene. Venstresiden var opptatt av verdenssituasjonen framfor studentens studiehverdag. De islamske studentene hadde et mer lokalt perspektiv, hvor de tok tak i studentenes problemer på universitetene først, og deretter de større samfunnsproblemer. I praksis kom denne ulikheten særlig til uttrykk i at venstresiden var aktiv gjennom diskusjonsklubber hvor de tok opp internasjonale problemer, mens de islamske studentene valgte å engasjere seg i studentpolitikken for å kunne yte tjenester til studentene. JIs fokus på studentene var også et uttrykk for JIs langsiktige strategi. Ved å gradvis islamisere studentmassene gjennom å være aktiv tilstede i studentorganene, som sommerleirene og studentunionen, håpet JI at de ville omvende nok individer til å også gradvis islamisere samfunnet for øvrig. De islamske studentene nøt også godt av de forsøkte å begrense seg til legale kanaler for aktivitet, mens venstresiden var mer aktive i demonstrasjoner slik som ved matopptøyene i januar 1977.

For det andre var studentene med tradisjonell kulturell bakgrunn oppdratt og opplært med islam som referanseramme, og det var derfor lettere å bevege dem til handling innenfor en islamsk begrepsramme framfor enn mer fremmed og ukjent marxistisk eller sosialistisk begrepsramme. Jeg har særlig forsøkt å vise hvordan den islamske studentbevegelsen ble

Konklusjon

preget av at de brukte islam som forestillings- og handlingsramme. I kapittel fire og fem viste jeg hvordan JI var sterkt kritisk til regimet, og at de kom med praktiske løsninger på studentenes problemer, samtidig som de brukte islamske verdier og begreper til å ytre sin kritiske holdning. Ut i fra muslimske verdier som sosial likhet kritiserte de den økonomiske fordelingen i Egypt, og både deres innenrikspolitiske og utenrikspolitiske syn ble preget av at de oppfattet hele den islamske verden som en enhet og islam som et komplett system for organiseringen av både samfunnslivet og hverdagslivet. Kulturelt sett brukte de islam som et forsvar for den lokale kultur ovenfor en truende kulturell imperialisme fra vesten. Samtidig som dette sprang ut av et islamsk ideal om å aktivt forbedre forholdene rundt seg, var det også en effektiv rekrutteringsmekanisme og en langsiktig strategi for å nå et overordnet mål, opprettelsen av en islamsk stat.

En annen mulig forklaring på islamistenes suksess var deres kraftige opposisjon til regimet. Som vist i kapittel seks var det viktig for JI å framstille seg som den eneste opposisjonelle retningen på universitetene, men det er grunn til å hevde at opposisjonen ikke bidro nevneverdig til deres suksess. Snarere tvert i mot, det var ikke lett for JI å bli populære når de statskontrollerte mediene konstant forsøkte å diskreditere dem og å betegne dem som terrorister. Kapittel seks kan ses som JIs forsvar for seg selv mot statens undertrykking og diskreditering, og dermed som et forsøk på å skaffe seg popularitet.

Jeg har i oppgaven også lagt stor vekt på at islamistene sto sterkest på elitefakulteter som medisin og ingeniør, og at dette gjør det problematisk å beskrive dem som en passiv reaksjon på det moderne. I oppgaven har jeg vist at JI ikke avviste det moderne, men snarere ønsket å forme det moderne med utgangspunkt i sin lokale kultur. En måte de gjorde dette var ved å hjelpe studenter med tradisjonell bakgrunn til å forsere en rekke hindringer som moderniseringsprosessen skapte gjennom deres aktiviteter. Dette er jo tross alt et paradoks. Studentene hadde fått en mulighet til å komme seg oppover i samfunnet på grunn av utvidelse av utdanning, men samtidig hadde den kraftige utvidelsen gjort det vanskelig for dem å få full uttelling for sin tilegnede utdanning. Islamistenes studievalg viser at de var høyt motiverte og faglige dyktige, og dette kan være med på å forklare hvorfor de engasjerte seg. På den ene siden var de sterk motiverte og ærgjerrige, på den andre siden ble denne ærgjerrigheten hindret av en rekke strukturelle forhold både på universitetet og i samfunnet for øvrig. Dette kom til uttrykk i at det islamske samfunnet de forestilte seg som et alternativ til det samtidige egyptiske samfunnet bar preg av å være utformet av et lag av befolkningen som besatt kunnskapskapital, men som de ikke greide å realisere fullt ut. Kombinert med deres ærgjerrighet kan dette gi en forklaring på hvorfor de valgte å organisere seg som en slags

protestbevegelse basert på deres felles tradisjonelle bakgrunn. Det er viktig å understreke at dette ikke var en ren reaksjonær protestbevegelse. Jeg har forsøkt i oppgaven å vise at mange av deres holdninger og standpunkter fungerte som en kraftig kritikk av det egyptiske samfunnet, og at det teologiske aspektet ofte ble brukt som et middel til å formidle kritikken.

På den annen siden bidro JIs islamske referanseramme til at de inntok mer tradisjonelle standpunkter i synet på familien, jødene og de kristne. Her kom deres tradisjonelle kultur tydelig fram, ved at de ville beholde en familielovgivning basert på islam og at de kristne og jødene ikke var helt til å stole på. Ved andre anledninger understreket JIs ledere derimot at de ikke hadde noe i mot de kristne i Egypt, og at både de kristne og muslimene ble rammet av den undertrykkende egyptiske staten og det var staten som forårsaket konflikten mellom kristne og muslimer. Det at JI vinglet i synet på de kristne i Egypt kan være med på å styrke påstanden om at JI spilte en rolle som bro mellom en tradisjonell og en mer moderne kultur. Det er ikke å forvente at alt tradisjonelt skal legges bort med en gang, men at det er en bevegelse bort fra det tradisjonelle og over til mer moderne og pluralistiske. Dette blir indikert ved at JIs moderate ledere modererte sin kritikk av de kristne utover på 1980-tallet, og at en av de sentrale JI lederne dannet et parti bestående av muslimske og kristne intellektuelle på 1990-tallet.

Oppsplittingen av JI har hatt store konsekvenser for hele det islamske miljøet i Egypt. Lederskapet for de moderate islamistene ble etter hvert ledere for flere av de viktigste fagforeningene i Egypt, og fortsatte med dette den strategi de fulgte som studentledere. Deres overtagelse av de offisielle studentunionene på 1970-tallet var en viktig forløper for deres overtagelse av fagforeningene på 1980-tallet. De overtok viktige samfunnsinstitusjoner og bidro dermed til en generell og sakte islamisering av Egypt. Flere av de moderate islamske studentlederne er for tiden noen av de viktigste opposisjonelle politiske størrelsene i Egypt og har flere fengselsopphold bak seg. Med unntak av 'Abu al-'Alā Mādī har de blitt det som har blitt kalt mellomgenerasjonen i ledelsen for Det muslimske brorskapet, og kommer til å overta som ledere for denne viktige bevegelsen om noen år. 'Abu al-'Alā Mādī forlot Brorskapet og ble i stedet leder for et interessant partiprojekt, kalt *Hizb al-Wasq*. Direkte oversatt blir dette Senterpartiet på norsk, uten sammenligning for øvrig. Dette partiet samlet både islamister og kristne, kvinner og menn med lang politisk erfaring. Regimet i Egypt ante at dette partiet kunne utgjøre en trussel, og det har til dags dato ikke fått godkjennelse som et parti. På den andre siden ble flere av de radikale JI etter hvert en del av et internasjonalt terroristmiljø, særlig sentrert i Afghanistan. Det radikale JI utviklet seg til å bli en terrororganisasjon som sto bak en særdeles blodig kampanje i Egypt på 1990-tallet. Blant "høydepunktene" var

Konklusjon

Luxormassakren i 1997 hvor over 70 turister ble skutt og drept. Denne massakren og den påfølgende fengslingen førte til at lederskapet tok et oppgjør med sin voldelige strategi. I fengsel angret de seg, og erklærer nå at de ikke lengre støtter voldsbruk. Hvis dette er oppriktig ment utgjør det et av få tilfeller hvor fengsling har medført moderering.

I videre kontekst har oppgaven forsøkt å diskutere konsekvensene av å trekke massene inn i det egyptiske sivilsamfunnet, og dette kan også gi et visst innblikk i hvordan en eventuell politisk demokratisering av Egypt kan se ut. På den betingelsen at islamske partier får lov til å stille til valg, er det god grunn til å anta at slike partier vil få god oppslutning. Man skal allikevel være forsiktig med å tro at en demokratisering av muslimske land automatisk vil føre til islamisering. Til tross for at befolkningsmajoriteten er muslimsk, er det langt fra alle som blir tiltrukket av islamske partier. Det er også god grunn til å anta at ved å trekke islamistene sterkere inn i beslutningsprosessene og i sivilsamfunnet vil bidra til å svekke den radikale vingen av den islamske bevegelsen. Som vist i min oppgave kan radikaliseringsprosessen av JI delvis forklares med den undertrykking Sadat utsatte dem for, og dette gjelder ikke bare for Egypt. Å trekke islamske partier inn i valgene kan også bidra til at de må moderere seg og bevege seg i en pluralistisk retning ved at de må forholde seg til andre partier og til sine velgere. Dette setter den vestlige verden over et dilemma. På den ene siden ønsker man å innføre demokrati i muslimske land, men på den andre siden kan man ikke forvente at demokratisering og en styrkning av sivilsamfunnet i den muslimske verden automatisk vil føre til vestliggjøring og sekularisering. Man må være villig til å godta at disse prosessene skjer på den muslimske verdens egne forutsetninger, og at dette kan medføre uønskede resultater.

Litteraturliste

Vestligspråklige bøger

Abdalla, Ahmed 1985. *The Student Movement and National Politics in Egypt 1923-1973*. London: Al Saqi Books

Abdelnasser, Walid Mahmoud 1994. *The Islamic Movement in Egypt, Perception of International Relations 1967-81*. London: Kegan Paul

Abdo, Geneive 2000. *No God but God: Egypt and the triumph of Islam*. New York : Oxford University Press

Akhawi, Shahrough 1990. "The Impact of the Iranian Revolution on Egypt" i red. John L. Esposito *The Iranian Revolution – Its Global Impact*. Miami, Florida: Florida International University Press

Amin, Gala 1995. *Egypt's Economic Predicament, A Study of the Interaction of External Pressure, Political Folly and Social Tension in Egypt 1960-1990*. Leiden: E.J. Brill

Ansari, Hamid 1986. *Egypt: The Stalled Society*. Albany, N.Y.: State University of New York Press

Armbrust, Walter 1996. *Mass culture and modernism in Egypt*. Cambridge: Cambridge University Press

Ayubi, Nazih N 1991. *Political Islam – Religion and Politics in the Arab World*. London: Routledge

Baker, Raymond William 1990. *Sadat and After: Struggles for Egypt's Political Soul*. London: I.B. Tauris

Baker, Raymond William 1978. *Egypt's Uncertain Revolution under Nasser and Sadat*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press

Beinin, Joel og Zachary Lockman 1988. *Workers on the Nile: Nationalism, Communism, Islam and the Egyptian Working Class 1882-1954*. London: I.B. Tauris

Bianchi, Robert 1995. *Unruly Corporatism – Associational Life in Twentieth-Century Egypt*. Oxford: Oxford University Press

Bill, James A og Carl Leiden 1974. *The Middle East – Politics and Power*. Boston: Allyn and Bacon

Burgat, Francois 2003. *Face to Face With Political Islam*. London: I.B. Tauris

Egyptiske studenter mellom Marx og Muhammad

- Burgat, Francois og William Dowell 1993. *The Islamic Movement in North Africa*. Austin, Tex.: Center for Middle Eastern Studies
- Burke, Jason 2003. *Al-Qaeda: Casting a Shadow of Terror*. London: I.B. Tauris
- Cantori, Louis J 1981. "Religion and Politics in Egypt", i Michael Curtis (red.), *Religion and Politics in the Middle East*. Boulder, Colo.: Westview Press
- Cleveland, William L 1994. *A History of the Modern Middle East*. Boulder, Colo.: Westview Press
- Coleman, James S 1965. *Education and political development*. Princeton, N.J.: Princeton University Press
- Creceulis, Daniel 1980. "The Course of Secularization in Modern Egypt", i John L. Esposito m.fl. (red.), *Islam and Development: Religion and Sociopolitical Change* Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press
- Davis, Eric 1984. "Ideology, Social Class and Islamic Radicalism in Modern Egypt", i Said Amir Arjomand (red.), *From Nationalism to Revolutionary Islam*. London: Macmillan,
- Dekmejian, H. Rair 1971. *Egypt under Nasir: a study in political dynamics*. Albany: State University of New York Press
- Dekmejian, H. Rair 1985. *Islam in Revolution – Fundamentalism in the Arab World*. Syracuse, N.Y. : Syracuse University Press
- Deneoux, Guilain 1993. *Urban Unrest in the Middle East – A Comparative Study of Informal Networks in Egypt, Iran and Lebanon*. Albany: State University of New York Press
- Dessouki, Ali E. Hillal 1981. "The Resurgence of Islamic Organizations in Egypt: An interpretation", i Alexander S. Cudsi og Ali E. Hillal Dessouki (red.), *Islam and Power* London: Croom Helm.
- Eccel, Chris 1984. *Egypt, Islam and Social Change: al-Azhar in Conflict and Accommodation*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag
- Esposito, John L 1997. "Introduction" i John L. Esposito (red.) *Political Islam – Revolution, Radicalism or Reform?* London: Lynne Rienner Publishers
- Esposito, John L 1999. *The Islamic Threat – Myth or Reality?* New York: Oxford University Press
- Fariborz, Arian 1999. *Die ägyptische Studentenbewegung - Ursachen, Auswirkungen und Perspektiven sozialen Protests*. Hamburg: Lit Verlag.
- Muhammad M. Hafez & Quintan Wiktorowicz 2004, "Violence as Contention in the Egyptian Islamic Movement" i Quintan Wiktorowicz (red.) *Islamic Activism – A Social Movement Theory Approach* Indiana: Indiana University Press

Litteraturliste

Hagai, Erlich 1989. *Students and University in 20th Century Egyptian Politics*. London: Frank Cass

Hansen, Bent og Samir Radwan 1982. *Employment opportunities and equity in a changing economy. Egypt in the 1980s: a labour market approach : report of an inter-agency team financed by the United Nations Development Programme and organised by the International Labour Office*. Geneva: International Labour Office

Haroutunian, Mourad R. *Media, Politics and Religion in Egypt. An Analysis of the Impact of the Relationship Between Government and Religion on Egyptian Media Content 1950-1995* M.A Thesis, American University of Cairo.

Haykal, Muhammad Hasanyan 1983. *Autumn of Fury: the assassination of Sadat*. London: Deutsch

Hinnebusch, Raymond A 1985. *Egyptian politics under Sadat: the post-populist development of an authoritarian-modernizing state*. Cambridge: Cambridge University Press

Hourani, Albert 1991. *A History of the Arab Peoples*. London: Faber & Faber

Hussein, Mahmoud 1973. *Class Conflict in Egypt 1945-1970* New York og London: Monthly Press Review

Hyde, Georgie D.M 1978. *Education In Modern Egypt: Ideals and Realities*. London: Routledge & K. Paul

Ibrahim, Saad Eddin 1982a. "Social Mobility and Income Distribution in Egypt, 1952-1977" i Gouda Abdel-Khalek og Robert Tignor (red). *The Political Economy of Income Distribution in Egypt*. New York: Holmes & Meier

Ibrahim, Saad Eddin 1982b. *The New Arab Social Order – A Study of the Social Impact of Oil Wealth*. London: Croom Helm

Juergensmeyer, Mark 2003 *Terror in the Mind of God – The Global Rise of Religious Violence*. Berkeley: University of California Press

Kepel, Gilles 2003a. *Muslim Extremism in Egypt: The Prophet and Pharaoh*, 2.utg. Berkeley: University of California Press 1985

Kepel, Gilles 2003b. *Jihad – The Trail of Political Islam*, 2.utg. London: I.B Tauris 2002

Khoury, Philip 1983. "Islamic Revivalism and the Crisis of the Secular State in the Arab World" i Ibrahim Ibrahim (red.) *Arab Resources – The Transformation of a Society*

Lewy, Guenter 1974. "Nasserism and Islam: A Revolution in Search of Ideology" i Donald Eugene Smith (red.) *Religion and Political Modernization* New Haven: Yale University Press

Lia, Brynjar 1998. *The Society of the Muslim Brothers in Egypt – The Rise of an Islamic Mass Movement 1928-1942*. Reading: Ithaca Press

- Merad, Ali 1981. "The ideologisation of Islam in the Contemporary Muslim World" i i Alexander S. Cudsi og Ali E. Hillal Dessouki (red.), *Islam and Power* London: Croom Helm
- Mitchell, Richard P 1993. *The Society of the Muslim Brothers*. New York : Oxford University Press Opptrykk med ny innledn. Opprinnelig utgitt: London: Oxford University Press, 1969.
- Moore, Clement Henry 1980. *Images of Development: Egyptian Engineers in Search of Industry*. Cambridge, Mass. : MIT Press
- Mousalli, Ahmad S 1992. *Radical Islamic Fundamentalism: The Ideological and Political Discourse of Sayyid Qutb* Beirut: American University of Beirut
- Mubarak, Hisham, 1997. "What does the Gamaa Islamiyya Want?" i Joel Beinin og Joe Stark (red.) *Political Islam Essays from the Middle East Report*
- Piscatori, James 1994.. "Accounting for Islamic Fundamentalism", i Martin E.Marty, R.Scott Appleby (red.), *The Fundamentalism Project, Volume 4 : Accounting for Fundamentalisms : The Dynamic Character of Movements*. Chicago: The University of Chicago Press
- Ramadan, Abdel Aziz 1993. "Fundamentalist Influence in Egypt : The Strategies of the Muslim Brotherhood and the Takfir Groups", i Martin E.Marty, R.Scott Appleby (red.), *The Fundamentalism Project, Volume 3 : Fundamentalisms and the State*
- Reid, Donald Malcolm 1991. *Cairo University and the making of Modern Egypt*. Cairo: The American University in Cairo Press
- Richards, Alan og John Waterbury 1996. *A Political Economy of the Middle East*. Boulder. Colorado: Westview Press
- Rubin, Barry 1990. *Islamic Fundamentalism in Egyptian Politics*. Houndmills: Macmillan
- Sanyal, Bikas C et.al 1982. *Education and the Labour Market in Egypt*. Oxford : Pergamon Press
- Shepard, William E 1996. *Sayyid Qutb and Islamic Activism: A Translation and Critical Analysis of Social Justice in Islam*. Leiden: Brill
- Singerman, Diane 1995. *Avenues of participation: family, politics, and networks in urban quarters of Cairo*. Princeton, N.J.: Princeton University Press
- Sivan, Emmanuel 1985. *Radical Islam: Medieval Theology and Modern Politics*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Sonbol, Amira el-azhary 2000. *The New Mamluks – Egyptian Society and Modern Feudalism*. Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press
- Starrett, Gregory 1998. *Putting Islam to Work. Education, Politics, and Religious Transformation in Egypt* Berkeley: University of California Press

Litteraturliste

Sullivan, Denis J. og Sana Abed-Kotob 1999. *Islam in Contemporary Egypt – Civil Society vs. the State*. Boulder, Colorado. : Lynne Rienner

Szyliowicz, Joseph S 1973. *Education and Modernization in the Middle East*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press

Utvik, Bjørn Olav 2003. “The Modernizing Force of Islam”, i John L. Esposito og Francois Burgat (red.), *Modernizing Islam: Religion in the Public Sphere in the Middle East and Europe*. London : Hurst

Vogt, Kari 1993. *Islams Hus – Verdensreligion på fremmarsj*. Cappelen:

Waterbury, John 1978. *Egypt – Burdens of the Past/Options for the Future*. Bloomington, Ind. : Indiana University Press

Waterbury, John 1983. *The Egypt of Nasser and Sadat: the Political Economy of Two Regimes*, Princeton, N.J. : Princeton University Press,

Watt, Montgomery W 1985. *Islamic Philosophy and Theology*. Edinburgh: Edinburgh University Press

Weaver, Mary Anne 2000. *A Portrait of Egypt – Journey through the World of Militant Islam* New York: Farrar, Straus and Giroux

Wickham, Carrie Rosefsky 2002. *Mobilizing Islam – Religion, Activism, and Political Change in Egypt*. Columbia University Press

Wiktorowicz, Quintan 2004. “Islamic Activism and Social Movement Theory”, i Quintan Wiktorowicz (red.) *Islamic Activism – A Social Movement Theory Approach* Indiana: Indiana University Press

Williamson, Bill 1987. *Education and Social Change in Egypt and Turkey – A Study in Historical Sociology*. Houndmills: Macmillan

Zaalouk, Malak 1989. *Power, Class and Foreign Capital in Egypt – The Rise of the New Bourgeoisie*. London: Zed Books

Al-Zayyat, Muntassar 2004. *The Road to al-Qaeda. The Story of Bin Lāden’s Right-Hand Man*. Oversatt av Ahmed Fekry. London: Pluto Press

Youssef, Michael 1985. *Revolt Against Modernity: Muslim Zealots and the West*. Leiden: Brill

Avhandlinger

Cook, Bradley J 1999. *Egyptian Higher Education – Inconsistent Cognitions*. Avhandling for den filosofiske doktorgraden, University of Oxford

Utvik, Bjørn Olav 2000. *Independence and Development in the Name of God –The economic Discourse of Egypt's Islamist Opposition 1984-90* Avhandling for den filosofiske doktorgraden, Universitetet i Oslo.

Vestligspråklige artikler og rapporter

Abed-Kotob, Sana 1995. "The Accommodationists Speak: Goals and Strategies of the Muslim Brotherhood of Egypt". *IJMES* 27 (3): 321-339

Abu-Lughod, Ibrahim 1982 . "Studies on the Islamic Assertion: A Review Essay". *ASQ* 4(1&2): 157-175

Altman, Israel 1979 . "Islamic Movements in Egypt". *The Jerusalem Quarterly* (10): 87-105

Ansari, Hamied N 1984. "The Islamic Militants in Egyptian Politics". *IJMES* 16 (1): 123-144

Ayubi, Nazih N.M 1980."The Political Revival of Islam : The Case of Egypt". *IJMES* 12 (4): 481-499

Bayat, Asef 1998. "Revolution without Movement, Movement without Revolution: Comparing Islamic Activism in Iran and Egypt." *Comparative Studies in Society and History* 40(1): 136-169

Center of the Study fo the Modern Arab World (CEMAM) 1973. "Student Agitation in Egypt December 1972-February 1973" i *Tensions in Middle East Society* CEMAM Reports 1/72-73: 43-55 Beirut: Saint Joseph's University.

Coban, Helena 1982. The Angry Children of Islam", *The Middle East* 18 Januar 1982

Dessouki. A. Hila 1973. "Arab Intellectuals and al-Nakba: The Search for Fundamentalism". *MES* 9 (Mai 1973): 188-192

Goldberg, Ellis 1991. "Smashing Idols and the State: The Protestant Ethic and Egyptian Sunni Radicalism". *Comparative Studies in Society and History* 33 (1): 3-35

Hussein, Adel 1976. "The Absurd Polarisation of Contemporary Egyptian Politics". *Review of Middle East Studies* 1 (2): 76-83

Ibrahim, Eddin Saad 1980. "Anatomy of Egypt's Militant Islamic Groups: Methodological Note and Preliminary Findings". *IJMES* 12 (4): 423-453

Ibrahim, Eddin Saad 1982c. "Egypt's Islamic Militants". *MERIP* 103 : 5-14

Litteraturliste

Ibrahim, Eddin Saad 1982d. "An Islamic alternative in Egypt: The MB and Sadat". *ASQ* 4 (1&2): 75-93

International Crisis Group. "Islamism in North Africa I: The Legacies of History" *International Crisis Group Middle East and North Africa Briefing* Nr 12 20. April 2004
<http://www.crisisweb.org/home/index.cfm?id=2993&l=1>

International Crisis Group. "Islamism in North Africa II : Egypt's Opportunity" *International Crisis Group Middle East and North Africa Briefing* Nr 13 20 April 2004
<http://www.crisisweb.org/home/index.cfm?id=2994&l=1>

International Crisis Group. "Saudi Arabia Backgrounder : Who Are the Islamists?" *International Crisis Group Middle East Report* Nr 31 21. September 2004
<http://www.icg.org/home/index.cfm?id=3022&l=1>

Lachine, Nadime 1977 . "Class Roots of the Sadat Regime: Reflections of an Egyptian Leftist". *MERIP Reports* (April 1977) 56: 3-7

Kramer, Gudrun 1993. "Islamist Notions of Democracy". *Middle East Report Political Islam* (Juli-August, 1993) s.2-8

Martin, Maurice. "University Expansion and Student Life in Egypt", i CEMAM Report 4 (1976) *Islamic Law and Change in Arab Society* Beirut: Dar el-Mashreq Publishers

McDonald, Mary 1986. "Egyptian Education and Development". *Journal of Arab Affairs* 5(1): 59-80

MERIP 1973. "Interview with Egyptian Student Leaders", *MERIP Reports* Nr 17 mai 1973 :6-10

MERIP 1982. Intervju med Muhammad Sid Ahmad fra det egyptiske sosialistiske partiet Tagammu'. *MERIP Reports* Nr 102 januar 1982: 18-23

Moustafa, Tamir 2000. "Conflict and Cooperation Between The State and Religious Institutions in Contemporary Egypt" *IJMES* 32 (32)

Mubarak, Hisham 1998. "Pieces of the Puzzle – How has Egypt's Fractured Islamist Movement Come About?" *Cairo Times* (23) 8 Januar www.cairotimes.com

Toth, James 2003. "Islamism in Southern Egypt : A Case Study of a Radical Religious Movement". *IJMES* 35 (35): 547-572

Utvik, Bjørn Olav 1995. "Filling the Vacant Throne of Nasser: The Economist Discourse of Egypt's Islamist Opposition". *ASQ* 17 (4): 29-54

Utvik, Bjørn Olav 2005. "Hizb al-Wasat and the Potential Change in Egyptian Islamism" *Critique: Critical Middle Eastern Studies* 14 (3): 293-306

Egyptiske studenter mellom Marx og Muhammad

Vestligspråklige avisartikler

Elias Antar, *Associated Press* 23 Mars 1979

Lisette Balouny, "Shah's Presence Fuels Islamic Campaign Against Sadat's Policies", *The Associated Press* 7. april 1980

Edward Cody, "Moslem Fundamentalists Grown Bolder in Their Opposition of Sadat's Policies" *The Washington Post* 5. april 1980

Thomas L. Friedman, "Rise of Militancy by Moslems Threatens Stability in Egypt," *The New York Times* 27 Oktober 1981

Louise Lief, "Egypt at the Crossroads", *The Christian Science Monitor* 23 Mars 1982

Thomas W. Lippman, "Egypt Greets Peace Treaty with Mix of Joy, Indifference," *The Washington Post* 27 Mars 1979

James MacManus, "The threat to Sadat from Islam" *Guardian Weekly* 13 September 1981

"Report of Trouble in Egypt", *BBC Summary of World Broadcast* 28 Mars 1979

Wright, Lawrence. "The Man Behind bin Laden". *The New Yorker* 16 September 2002
http://www.newyorker.com/fact/content/?020916fa_fact2a

Arabiske bøker

Ayubi, Nazih N.M 1978. *Siyāsāt al-ta'lim fī Miṣr*. (Utdanningspolitikken i Egypt) Kairo: Markaz al-dirāsāt al-siyāsīyah wa-al-istirātījīyah

Mubārak, Hishām 1995. *al-Irhābīyūn qādīmūn! : dirāsa muqārana bayna mawqif al-Ikhwān al-Muslimīn, wa-jamā'āt al-jihād min qaḍīyat al-'unf, 1928-1994*. (Terroristene kommer! Et komparativt studium mellom Det muslimske brorskapets og jihadgruppens holdning til vold. Kairo : Markaz al-Maḥrūsa lil-Nashr wa-al-Khidmāt al-Ṣuḥufīya

Mubārak, Hishām. *al-Ḥaraka al-Ṭullābīya. Muḥāwalhu lil-fahm*. (Studentbevegelsen. Et forsøk på å forstå den). Uten distribusjon.

Muṣṭafā, Ḥāla 1995 . *Dawla wa-al-ḥarakāt al-Islāmīya al-mu'araḍa bayna al-muhādana wa-al-muwājahah fī 'ahday al-Sādāt wa-Mubārak*. (Staten og den kontemporære islamske bevegelsen mellom forhandlinger og konfrontasjon). Kairo: Markaz al-Maḥrūsa lil-Nashr wa-al-Khidmāt al-Ṣuḥufīya, 1995.

Muṣṭafā, Ḥāla 1999. *al-Islām al-siyasī fī Miṣr – min al-Ḥarakat al-iṣlāḥ ilā jamā'āt al-'unf*. Kairo: Markaz al-Maḥrūsa lil-Nashr wa-al-Khidmāt al-Ṣuḥufīya

Rumayḥ, Ṭal'at 1997. *al-Wasāt wa al-Ikhwān*. (Senterpartiet og Det muslimske brorskap). Kairo: Markaz Yāfā lil-Dirāsāt wa-al- Abḥāth 1997

Sha‘bān, Aḥmad Bahā’ al-Dīn 1998. *Inḥaztu lil-waṭan: shahādah min jīl al-ghaḍab : safahāt min tārīkh al-ḥaraka al-waṭanīya al-dīmuqrāṭīya li-tullāb Miṣr, 1967-1977*. (Vitnesbyrd fra den siste generasjonen. Blad fra historien til de egyptiske studentenes nasjonaldemokratiske bevegelse) Kairo: Markaz al-Maḥrūsah lil-Buḥūth wa-al-Tadrīb wa-al-Nashr

Arabiske primærkilder

Al-Da‘wa Komplette årganger 1976-1981

Badr, Badr Muḥammad 1989. *al-Jamā‘a al-Islāmīya fī jāmi‘āt Miṣr : ḥaqā’iq wa-wathā’iq*. (Den islamske gruppe på de egyptiske universiteter: Sannheter og dokumenter) Uten distribusjon

Ḥabīb, Kamāl 2002, al-Sa‘īd. *al-Ḥaraka al-Islāmīya min al-muwājaha ilā al-murāja‘a*. (Den islamske bevegelsen fra konfrontasjon til revidering) Kairo: Maktabat Madbūlī

al-Jamā‘a al-Islāmīya, “da‘watunā” (Vårt kall), kommuniké utgitt ved studentunionen, Kairo-universitetet, udatert, hentet fra Badr 1989 s.19

al-Jamā‘a al-Islāmīya, ”Limādha al-Jamā‘a al-Islāmīya?” (Hvofor JI?) Kommuniké utgitt av studentforeningen ved Kairo-universitetet. Trykt i Badr 1989 s.21-22

al-Jamā‘a al-Islāmīya, ”Ḥaula Qanun al-aḥwāl al-shakṣīya” (om familielovgivningen), *al-Da‘wa* juni 1978 Nr 25 s.47

al-Jamā‘a al-Islāmīya, ”Wa-llāhi al-‘izza wa li rusulihī wa lil-mu‘minīn” (Ved den mektige Allah og til hans profet og til de troende), udatert, trykt i Badr 1989 s.49-54

al-Jamā‘a al-Islāmīya, ”Ḥaula taṭbīq al-‘ilāqāt ma‘ al-yahūd” (Om normaliseringen med jødene) trykt i Badr 1989 s.64-68

al-Jamā‘a al-Islāmīya, ”ḥaqā’iq...wa mawāqif” (Fakta og holdninger) Badr 1989 s.44-48

al-Jamā‘a al-Islāmīya, ”hadhihi mawāqifnā w hadhihi ārā’nā” (Dette er våre meninger og holdninger) Badr 1989 s.110-114

al-Jamā‘a al-Islāmīya, ”mawqifnā min isrā’il” (Vår holdning til Israel) trykt i Badr 1989 s.59-63

al-Jamā‘a al-Islāmīya, ”Khitāb maftūḥ ilā ra’īs jumhūrīya Miṣr al-‘arabīya min shabāb al-Jamā‘āt al-Islāmīya” (Åpent brev fra islamske organisasjoners ungdom til Egypts president) Trykt i Badr 1989 s.68-72.

al-Jamā‘a al-Islāmīya, ”Ḥaula khitāb ra’īs jumhūrīya bi jāmi‘a Asyūt” (Om presidentens tale på universitetet i Asyūt) Badr 1989 s. 114-121

al-Jamā‘a al-Islāmīya, ”Durūs min Irān”,(Leksjoner fra Iran) Badr 1989 s.74-78

al-Jamā‘a al-Islāmīya, ”Lā marḥabā bilshāh al-saffāh” (Den morderiske shahen er ikke velkommen) trykt i Badr 1989 s.79-83

‘Iṣām al-Dīn al-‘Ariyān, ”al-madd al-islāmī fī al-jāmi‘āt fī al-qarn al-rābi‘ ‘ashar” (Den islamske spredning på universitetene i det 14. århundre), *al-Da‘wa* november 1980 Nr 55 s.72-74

al-Jamā‘a al-Islāmīya, ”al-‘b‘ād al-ḥaqīqīya lil-fitna al-tā’ifiya” (Den sekteriske strids virkelige dimensjoner) *al-Da‘wa* juni 1980 Nr. 49 s.22-23

Malījī, al-Sayyid ‘Abd al-Sattār. *Tārīkh al-ḥaraka al-Islāmīya fī sāḥat al-ta‘līm, 1933 -1993* (Den islamske bevegelsens historie i utdanningssektoren 1933-1993.) Kairo: Maktabat Wahbah 1994

Minawy, ‘Abd al-Laṭif 2005. *Shāhid ‘alā waqf al-‘unf: taḥawalāt al-Jamā‘a al-Islāmīya fī Miṣr.* (Vitnesbyrd om stopp av voldsbruk. Det egyptiske al-Jamā‘a al-Islāmīyas transformasjon. Kairo: Aṭlas lil-Nashr w al-Intāj al-‘ilāmi.

‘Uthmān, Wa’il 1976. *Asrār al-Ḥaraka al- Ṭullābiyya* (Studentbevegelsens hemmeligheter) Kairo: Makdour Printers

Al-Wardānī, Ṣālīḥ 1986. *Al-ḥaraka al-Islāmīya fī Miṣr: Ru‘ya waqī‘ya li ḥiqbat al-sa‘bīnāt* (Den islamske bevegelsen i Egypt : Et realistisk syn på 1970-tallet). Kairo: al-bidaya Publishing House

Utvalgte arabiske artikler

’Abu ’Ayman,(pseudonym) ”Kaifa yufakkir a‘dā al-Jamā‘a al-Islāmīya dakhīl al-jāmi‘āt” (Hvordan tenker medlemmer av JI på universitetene?), *al-Da‘wa* januar 1977 Nr. 8 s.47

Galāl Ḥammād, ”Limādha fazat al-Jamā‘a al-Islāmīya fī intikhābāt al-jāmi‘āt (Hvorfor oppnådde al-Jamā‘a al-Islāmīya suksess ved studentvalgene)” *al-Da‘wa* februar 1977 Nr 9 s.52

Aḥmad al-Sūfī, ”Hiwār al-Sha‘b ma‘ al-shabāb al-muslim” *al-Sha‘b* 10. april 1984

”ṭatbīq sharī‘a al-islāmīya – Kaifa?” (Innføring av den islamske shar‘ia – Hvordan?)”, *al-Sha‘b* 15. mai 1979

“al-jām‘ia wa intikhābāt jadīd lil-ittihād”, (Universitet og nye valg til unionen) *al-Da‘wa* desember 1977 Nr 19 s.42-43

”al-‘arīān yataḥaddathu ‘an nash‘at al-tayyār al-islāmī bil- jāmi‘āt al-Miṣrīya ” (Al-‘arīān forteller om opprinnelsen til den islamske retning på de egyptiske universitetene) *Mawqi‘ al-Ikhwān al-Muslimūn bil-Buḥaira* 8 Juni 2004

Generelle oppslagsverk

Middle East Contemporary Survey (MECS) (red.) Colin Legum. The Shiloah Center for Middle Eastern and African Studies. Tel Aviv University. New York and London: Holmes & Meyer Publishing: 1980

The Dictionary of Anthropology, red . Thomas Barfield Blackwell 1997

The Encyclopaedia of Islam. Leiden : Brill 1960 (da'wa) (shura) (umma) fitna milla tawhid

The Holy Quran

Haywood. J.A og Nahmad. H.M. *A new Arabic Grammar*. London : Lund Humphries 1965

Wehr, Hans. (red.) J.Milton Cowan *A Dictionary of Modern Written Arabic*. Ithaca, N.Y. : Spoken Language Services 1994.

Wright, W. *A Grammar of the Arabic Language*. Beirut : Libraire du Liban 1996